

RADÓ POLIKÁRP

A VÉRTANUSÁG
EMLÉKEI

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

KERESZTÉNY REMEKÍRÓK

Szerkeszti

KÜHÁR FLÓRIS

Szerkesztőbizottság

BERESZTÓCZY MIKLÓS, MIHALOVICS ZSIGMOND, NAGY
MIKLÓS, RADÓ POLIKÁRP, SZUNYOGH X. FERENC,
VÁROSI ISTVÁN

2. kötet.

A VÉRTANUSÁG EMLÉKEI

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

A VÉRTANUSÁG EMLÉKEI

ÖSSZEÁLLITOTTA ÉS FORDITOTTA

RADÓ POLIKÁRP

BUDAPEST, 1944

Nihil obstat. Dr. Florianus Kúhár O. S. B. censor deputatus.
684/1942. Imprimi permittitur. In S. Monte Pannoniae, die
3. Junii 1942. Chrysostomus Kelemen archiabbas.

Nihil obstat. Dr. Michael Marczell censor diocesanus. Nr.
5431/1942. Imprimatur. Strigoni die 9. Julii 1942. Dr. Michael
Török vicarius generalis subst.

Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

TARTALOM

	Oldal
1. Szent Polikárp smyrnai püspök vértanúsága	14
2. Ptolemaeus és Lucius vértanuk története ..	27
3. Justinus és hét társának története	31
4. A viennai és lugdunumi egyházak levele a kisázsiai egyházakhoz vértanuik ügyében.	37
5. Karpos, Papylos és Agathoniké vértanúsága	55
6. A Scili-beli szentek szenvedése	61
7. Szent Apolloniusnak, az aszkétának, vértanúsága	65
8. Szent Perpetua és Felicitas szenvedése ..	74
9. Szent Leonidés, Plutarchos, Potamiaina és más alexandriai vértanuk szenvedése .. .	93
10. Szent Dénes püspök levele Fabiushoz az alexandriai vértanukról.	99
11. Szent Pioniosnak és társainak vértanúsága	108
12. Szent Cyprianus püspök és vértanu aktái	132
13. Szent Marianus és Jakab szenvedése .. .	138
14. Szent Montanus és Lucius szenvedése .. .	152
15. Szent Dénes levelei a Valerianus-féle üldözés idejéből	170
16. Szent Marinus centurió története	178
17. Szent Marcellus százados és vértanu aktái	181
18. Eusebios elbeszélése az utolsó keresztény- üldözésről	186
19. Szent Felix püspök és vértanu aktái	203
20. Szent Saturninus, Dativus és más afrikai vértanuk aktái	207

Tartalom

	Oldal
21. Szent Irenaeus sirmiumi püspök szenvedése	228
22. Szent Quirinus püspök és vértanu szenvedése	233
23. Szent Phileas és Philorómos aktái	241
24. Eusebios elbeszélése a Palesztinában vértanulahált szenvedettekről	249
25. A Bét Párszájában megölt perzsiai vértanuk története	274

BEVEZETÉS

Keresztény eleinknek hősi viselkedését akarjuk a modern kritika vizsgálatát is megálló egykorú történeti forrásokban szemléltetni. Mikor ezeket a mélyen megható, az emberi és keresztény lélek mélységeibe bepillantást nyújtó dokumentumoknak átnézését befejezi az ember, egy szó, ez a fogalom csendül minduntalan fülünkbe:

„Diógmós!”

„Üldözés” — 64-től 313-ig, éppen 250 évig! Diógmós, ez a szó rettentette meg ezer és ezer ember szívét, ezt tudták már a gyerekek, ez süvít végig a katakombák Egyházának történetén. Mert igaz, hogy a hősiességnek csodáit termette ez az ókeresztény kor, de azért ők is emberek voltak, *ők is féltek*. 249-ben írja Dionysios, Alexandria püspöke az akkor kitört üldözésről: „A legszörnyűbb fenyegetésekkel ijesztgettek bennünket. Megjelent már a császárnak rendelete, oly félelmes és rettentő volt, aminőnek Urunk jövendölte, hogy ha lehetséges, még a választottak is botrányt szenvednek benne. Mindenki igen nagyon félt”. Perpetua 202-ben ezt jegyezte föl naplójában, mint a börtön első élményét: „Mikor börtönbe vetettek, megborzadtam, mert még sohasem ta-

pasztaltam oly sötétséget. Ó, szörnyű nap volt ez a rekkenő forróság, a sokaság, a katonák lökdösése miatt!" Emberileg is mily nehéz volt helyzetük, mikor akárhányszor családjuk unszolta őket, hogy tagadják meg a hitet. Perpetua például följegyzí, hogyan akarta őt, a 22 éves viruló fiatalasszonyt, pogány édesatyja tagadásra bírni: „Mikor közel volt a játék napja, hozzám jött atyám, bűtől elgyötörten. Elkezdte szakállát tépni, magát pedig a földhöz verte, majd arcra borult és megátkozta életének éveit és annyit és oly nagyon kiabált, hogy talán még a természet is megindult szavain".

Mert az üldözéshez azután értettek. Minél erősebb lett a kereszténység, annál hevesebb lett az üldözés, a gonosz lélek — így mondták az első keresztények — annál többet gondolt ki ellenük. Így pl. az utolsó üldözéskor, Diocletianus alatt: a templomokat le kellett romboltatni a katonasággal; el kellett égetni a Szent Iratokat, az egyházi följegyzéseket — ezért van olyan kevés hiteles vértanu-akta az ezt megelőző korból; — a keresztényeket megfosztották minden polgárjogtól; ez azt jelentette, hogy bármilyen rangú volt is a keresztény, kinvallatásnak lehetett alávetni, mint egy rabszolgát; szavazati joga nem volt, panaszt semmi miatt törvénynél nem emelhetett. Ki tudja leírni a polgári életben a lelkiismereti szabadságon elkövetett raffinált erőszakot, mikor minden városban jegyzékeket készítettek a polgárokról és e nyilvántartások szerint kényszerítették őket az áldozatok bemuta-

tására, azaz keresztény hitük megtagadására. Az életet is lehetetlenné akarták tenni, mikor a piacokon az árut és minden élelmiszert áldozati borral kellett behinteni, hogy a keresztények ne vehessék meg; mikor a nyilvános fürdőházakba is csak az léphetett, aki a bejáratnál áldozatot mutatott be. Így mondja az utolsó üldözés szemtanúja, kortársa: Szent Eusebios. *Minél erősebb a kereszténység, annál hevesebb az üldözés.*

De fordítva is így van a dolog. Az első három század Egyházának történetét csak az értheti meg, aki az események egymásra toló sorozatában, az egyházi intézmények kifejlődésének szövevényében, az egyházi irodalom erdeiben, mindenben, megtalálja e három század korának vezető elvét: amit bátor vagyok diógmikus ritmusnak nevezni: az üldözés (diógmós) ritmusának. Az élet ritmikusán folyik le; a szív, a tüdő összehúzódik, kitágul; a tél hidegét a nyár melege váltja föl; termékeny évekre szűk esztendőök jönnek; a békeidők napsütését háborúknak viharai homályosítják el. Így változik az Ősegyház élete: üldözések, tíz nagyobb üldözés katakombába húzódása után mindig a békeévek kitágulása következik, *nagyobb üldözés után mind nagyobb növekedés; pusztító zivatar után mind nagyobb termés.* Ennek a ritmusnak első észrevevője Tertullianus, ki ielszavát is megalkotta, a diadalmas igazságot: „Semen est sanguis christianorum!” Mag a keresztények vére!

Ha röntében végigtekintjük a diógmós, az üldözés történetét, hogy egyúttal ennek

a forrásgyűjteménynek is megadjuk az alapvetését, megdöbbenően látjuk ezt az igazságot.

64-ben és 67-ben az örült Nero üldözi először a keresztényeket. Ezek akkor még csak „multitudo, vulgus”, jelentéktelen tömeg, tudjuk, hogy ez szegény proletárokból állott. Harmincéves béke következik.

95-ben *Domitianus* újra üldözést kezd. A rövid üldözés megdöbbenő történeti tény tár elénk: római történetírók elárulják, hogy milyen *előkelő emberek* vannak már a keresztények között. Karddal végzik ki *Acilius Glabriot* consul-viselt férfiút; a császár családjából: a Jeruzsálemet egykor elpusztító *Flavius-házból* már három keresztény: *Flavius Clemens*, a császár unokaöccse, és a két *Flavia Domitilla*, kiknek családi előkelő sírhelye az első katakombává alakul át! Két évtized békéje után:

112 körül adja *Traianus császár* híres válaszat az ifjabb *Pliniusnak*, és ebben másfél századra törvényessé teszi a keresztények üldözését: az ok az, hogy ez a provincia, ahová a nagy Apostol be sem tehetette lábát, hatvan évvel Pál után *tele van kereszténnyel*: „Ennek a babonának járványa nemcsak a városokban, hanem már a falvakon és tanyákon is elterjedt” írja *Plinius*, s a tisztviselő magát mentegelve fűzi hozzá, hogy a „már-már pusztá (pogány) templomok kezdenek újra népesedni...” A II. század rendszeres keresztényüldözést nem látott, mindenfelé akadtak azonban hébe-hóba kisebb, nagyobb üldözések.

202-ben *Septimius Severus* nem bír már a felszaporodott óriási tömeggel; üldöző rendelete *visszahatás* vele szemben: ezentúl nem szabad senkinek többé kereszténnyé lennie, parancsolja, és azt hiszi, hogy ezzel kihalásra ítélte a kereszténységet. Rendelete nyomán az egész római Imperiumban üldözés keletkezett, de csakhamar végeszakad és az Egyház — *Maximinus Thrax* üldözésének rövid megszakításával — 40 évig békét élvez. A ritmus-törvénynek megfelelően látjuk, hogy ebben az időben az Egyház a Birodalomban már bizonyos *jogi keretet* is talált magának: mint temetkezési egylet (*collegium*) jelentette be magát a hatóságoknál és *Szent Callistus* pápa megalapítja a terjedelmes sírvárost, a róla elnevezett katakombákat; döntést hoz, hogy az Egyház érvényesnek ismeri el a rabszolga és az előkelő között kötött házasságot.

249-ben *Decius* császár az egész birodalmat a római államvallás elvi elfogadására akarja kényszeríteni. Sokan tántorodnak meg hitükben, nagy a vértanuk száma, de *nem ér el semmit*. Nyolc év meghúzódnak után.

257-ben *Valerianus* már csak a *papokat* üldözi, mert érzi, hogy a tömeggel nem boldogul. A következő negyven évben óriási kiterjedésű az Egyház erősödése: a hadsereg, az udvari és a tartományi hivatalok hemzsegnének a keresztényektől, konzervatív pogány körök lépnek föl ellenük. A szellemi térhódítás óriási, mindenfelé akadnak keresztény rétorok, tanítók, kiket pogány tanítványaik csodálnak, sokszor a vesztő-

helyre kísérnek. Az újplatonikus irányzat hevesen fordul a kereszténység ellen. A konzervatív „paganizmus” egyszer még eléri célját: olyan üldözés tör ki, melyben a hóhérok bárdja eltompult és a kivégzőknek a fáradtság miatt egymást kellett váltogatni; üldözés, mely Keleten szakadatlan nyolc évig tartott, Nyugaton rövidebb ideig, de mégis a IV. század első évtizedében Róma püspöki széke, a világegyház pápai trónusa négy évig állott betöltetlenül!

303—310: *Diocletianus* üldözése volt ez, az utolsó, a legvéresebb. S a ritmus-törvény utána érvényesül a legszembeszökőbben: a legnagyobb üldözés után, mely az Egyházat ki akarta irtani, 313 után, mikor a külső békét a Birodalom megköti a kereszténységgel: *elkövetkezik az Egyház történetének legfényesebb kora, az aranykor, a IV. század.* Mintha a földből nőtt volna ki a keresztény tömeg, mintha valami óriási termékeny természetfölötti tavasz virágozna: úgy termi ez a század a nagy szenteket, tudósokat, egyházatyákat, Atanázst, Ágostont, Ambrust, Krizosztomot, Efrémet és ki tudná elsorolni őket. Mindenfelé gyönyörűséges bazilikák emelkednek az ég felé és szent földdé varázsolják az Imperiumot. A liturgia ebben a században hagyja el gyermekkorát és fejlik ki teljes kultikus pompájában, szertartásaiban és az egyházi évben. Ime milyen „dilatatio” az utolsó üldözés összehúzódása után!

Egyházunk üldözését ezzel a szemmel kell nézni. Nem szabad hinni: a mindig-csak-tűrés passzív valami, nem származik abból

semmi sem: Aranykor született a véres korok vajúdásából.

A véres korok tanuit szólaltatjuk meg. Megtanulhatjuk tőlük, amint Szent Eusebios írja: „Hogyan szerették a mi Üdvözítőnket és Urunkat, Jézus Krisztust, az Istent, a Mindenható és a Mindenség királyát. Jobban szerették, mint önmagukat és saját életüket, fölvtették a harcot a vallás érdekében; összeköttetésben voltak az éggel, bizalmas lábon álltak a másvilággal, tiszteletet, dicsőséget, magasztalást mondanak az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek. Dícséretüket nem köemlékekre vésik be, nem ábrázolják színekkel és élettelen szobrokkal, fönntartja azt az igazság igéje, melyet Isten színe előtt ejtünk ki”. (A palesztinai vértanukról szóló könyv szír változatának bevezetése.)

Az „*igazság igéinek*” gyöngyszemeit fűztük egybe a keresztény ókorból. Szigorúan ragaszkodtunk hozzá, hogy csak *igazság* kerüljön a gyöngyfüzérbe; talmi utánzattól óvakodtunk. Viszont „*Igét*” is adtunk egyúttal, úgy, ahogyan keresztény őseink azt értették: *a szó Igéjét, mely a teremtetlen Igéhez elvezet.*

*

A forrásokat mindig az eredeti szövegből fordítottuk, görögből, vagy latinból. A források között közölt apróbetűs részek a mi gyér magyarázó megjegyzéseink; ilyenek a szövegben néhol zárójelben előforduló részek is. Az 1. számú aktát Kühár Flóris fordította, a többi magam.

Radó Polikárn.

1. Szent Polikárp smyrnai püspök vértanúsága¹

Az ókeresztény kornak első összefüggő vértanuantakája, mely teljes bizonyossággal szemtanu szerzőtől való, ez a vértanu-akta (156 február 23. halt meg Polikárp), de már nagyon sok keresztény tett eddig is tanuvallomást az Úr mellett, csak dicső küzdelmüknek részletes és pontos leírását nem ismerjük. Annál szebb és meghatóbb ez az első hiteles elbeszélés.

A smyrnai püspök elfogatása és kivégzése, valamint társainak halála, mint a II. század valamennyi üldözése, a Traianus-féle rendelkezés alapján történt. Traianust ugyanis jóbarátja, Plinius minor, Bithynia kisázsiai tartomány helytartója megkérdezte, mit kell tennie a keresztényekkel, kiknek száma ijeszten szaporodik. Az addigi két üldözés, Neroé és Domitianusé, koholt vádakra támaszkodott; Plinius jogérzéke valami általános szabályt követelt. Traianus válaszában a római jognak meg nem felelő új elvet állított föl: A keresztényeket nem kell kutatni, de ha valaki följelenti őket, meg kell őket büntetni, kivéve, ha kijelentik, hogy nem tartják magukat kereszténynek: „Fölkutatni nem kell őket, de ha följelentették őket és rájuk bizonyul, meg kell őket büntetni. De, hogyha valaki tagadja, hogy ő keresztény és ezt tettel is bizonyítja, azzal, hogy isteneinknek áldoz, az nyerjen bocsánatot a bánat miatt, ha mindjárt gyanús is a multja. Névtelen följelentéseknek azonban semmiféle büntényben nem szabad helyt adni, mert alávaló dolog az, és nem is ebbe a századba való.”

Ettől kezdve a III. század közepéig, Decius koráig, ezt a császári döntést követték jogelvként. Új elvet hozott be 202-ben Severus császár: megtiltotta, hogy új tagokat toborozzon a kereszténység, de ez csak rövid ideig volt érvényben. Traianus szelleme ellen-

¹ Görög szövege O. Gebhardt, *Ausgewählte Märtyrerakten*, Berlin 1902, 1—12.

ben mindvégig bizonytalanná tette a keresztényeknek helyzetét, és módot nyújtott szükség esetén jelentős helyi üldözésekre is, mint a lugdunumi vértanuk esete mutatja. (37 l.)

Smyrnában nem nagy tömeg, mintegy tizenkét ember kivégzéséről volt szó.

Az Istennek Smyrnában állomásozó egyháza az Isten egyházának, mely Philomélionban (frigiai város) tart állomást a szent és katolikus egyház minden parochiájának a földön: sokasodjék meg rajtatok az Atyaistennek és a mi Urunk Jézus Krisztusnak irgalma, békéje, szeretete.

Irtunk nektek testvérek vértanuinkról és a boldog Polikárpól, aki vértanúságával mintegy megpecsételve, az üldözést lecsillapította. Mert mindaz, ami előbb történt, azért volt, hogy az Úr onnan felülről megmutassa, milyen az evangélium szerint való vértanúság. Megvárta ugyanis, míg átadták, mint az Úr is, hogy mi az ő követői legyünk; „nem azt tartva szeme előtt, ami az övé, hanem azt, ami a másé” (Fil. 2,4). Mert az az igaz és komoly szeretet, mely nemcsak magát akarja megmenteni, hanem minden testvért is.

Boldogok és nemesek voltak az összes vértanúságok, melyek Isten akarata szerint történtek. Mivel mi vallásosabbak vagyunk, kell, hogy Istennek tulajdonítsuk a hatalmat minden dolog fölött. Ki volna ugyanis, ki ne csudálná erős lelküket, türelmüket, Isten iránt való szeretetüket azoknak, akiket a korbács úgy megtépett, hogy testük szer-

vezete a vérerekig és az ütőerekig láthatóvá lett, és mégis kitartottak. Pedig még a körülállók is irgalomra indultak és siratták őket, de ők oly lelkiezővel viselték mindezt, hogy egyikük sem zúgolódott, nem is jajdult fel. Mindnyájunknak nyilvánvalóvá tették, hogy Krisztus vértanúi kínzatásuk óráján magukon kívül (elragadtatásban) voltak, vagy méginkább, hogy maga az Úr állt mellettük és szavával vigasztalta őket. Krisztus kegyelmére tekintve vetették meg a föld kínjait, hogy egy óra leforgása alatt megszabadíthassák magukat az örök kintől. A kegyetlen bakók tüzeit hidegnek érezték. Mert arra ügyeltek, hogyan meneküljenek meg attól a tűztől, mely örök és soha ki nem alszik és szívük szemét azokra a javakra szegezték, melyek a végsőkéig kitartókra várnak; melyeket „fül nem hallott, szem nem látott, sem az emberi szívhez fel nem hatoltak” (1 Kor. 2, 9); de nekik az Úr megmutatta őket, hisz már nem emberek, hanem inkább angyalok voltak. Akiket vadállatok elé ítélték, azok is kegyetlen kínokat álltak ki, éles kövekre fektették és más különféle kínzószerszámmal gyötörték őket, hogy a zsarnok, — ha ugyan sikerült volna neki, — a fokozott kínzással Krisztus megtagadását csikarja ki tőlük.

Mert sokat mesterkedett ellenük az ördög. De hála legyen Istennek; senkit sem tudott hatalmába ejteni.

Mert félelmüket Germanicus, aki a legbátrabb volt köztük, kitartásával hősiességgé változtatta; oly nagyszerűen küzdött

a vadállatokkal. Mikor ugyanis a proconsul meg akarta ingatni és kérte, irgalmazzon saját életkorának, ő a vadállatokat önként magára rántotta, és maga ellen ingerelte, mert az volt a vágya, hogy hamarabb szabaduljon meg azoknak az embereknek igaztalan gonosz életéből. Erre az egész tömeg, bámulva a keresztények istenszerető és istenfélő nemének hősiességét, ebbe az ordításba tört ki: „Vidd az istenteleneket; Polikárpot kell előkeríteni!”

Egyikük, kinek *Quintus* volt a neve, frigiai származású volt — nemrég érkezett Frigiából — meglátta a vadállatokat és félelem szállt inába. Ő volt az, aki magát is, másokat is arra ösztökélt, hogy önként álljanak elő (a vértanúságra). Ezt a proconsul sok beszéddel rávette, hogy megesküdjön (a pogány istenekre) és mutasson be áldozatot. Ezért nem dicsérjük, testvérek, azokat, kik önként jelentkeznek; mert az evangélium nem ezt tanítja.

Polikárp, ez az igazán csodálatraméltó férfiú pedig, mikor először hallott a dologról, nem jött zavarba, hanem a városban akart maradni. De sokan mégis rábeszélték, hogy távozzék. Elment tehát egy *tanyára*, mely nem messze volt a várostól; kevesen voltak vele ott; éjjel-nappal mást se csinált, minthogy imádkozott mindenkiért és minden egyházért a földön; ez volt a legszentebb dolga. Imádsága közben pedig — három nappal fogságba esése előtt, — látomása támadt. Tüzet látott, mely fejevánkását

elégette. Társaihoz fordulva így szólt: „Élve kell elégennem“.

Mikor közeledtek azok, kik keresték, egy másik tanyára ment át, de mindjárt ott voltak, akik keresték. Mivel nem tudták megtalálni, *két szolgáját ragadták meg*, ezek egyike kínzás után kivallotta hollétét. Lehetetlen is volt rejtekben maradnia, mikor saját házanépe volt árulója. A törvénybíró, akinek egy volt a neve Heródesével, sietve azon volt, hogy a stadionba vigye; itt teljék be sorsa, Krisztusával egyesülni; árulóik pedig ugyanazt a büntetést vegyék el, mint Judás.

Kezükben volt már a szolgafiú, pénteken vacsoraidőkor kimentek üldözői és lovas-katonák rendes fegyvereikkel, mintha lator ellen vonulnának ki. És esteli időben megérkezve egy kis ház emeleti szobájában találták őt. Innét más tanyára tudott volna menekülni, de nem tette, mondván: „Legyen meg az Isten akarata!“

Amikor meghallotta, hogy megérkeztek, lement és szóbaállt velük; azok pedig csodálkoztak korán, állhatatosságán, és azon, mi okból vannak annyira rajta, hogy ily vén ember fogságba kerüljön. Aztán mindjárt ételt és italt rakatott eléjük, amennyit akartak, de azt kérte tőlük, adjanak neki egy órányi időt, hogy szabadon imádkozhassék. Mikor ezt megengedték, *álva imádkozott*, az Isten kegyelme úgy elárasztotta, hogy *két óráig* nem tudott elhallgatni és hallgatóit ámulatba ejtette; sokan meg is bánták,

hogy ilyen, Isten előtt annyira kedves agastyán ellen szálltak ki.

Mikor befejezte könyörgését, melyben megemlékezett mindazokról, kikkel valaha érintkezésben volt, kicsinyről és nagyról, nagyhirű és alig ismert emberekről, továbbá a földkerekségen elterjedt egész katolikus egyházzal. Mivelhogy az indulás ideje itt volt, számárra ültették és úgy vitték a városba a nagy szombat napján. És találkozott vele Heródes törvénybíró, meg atyja, Nikétés; ezek saját kocsijukra vették fel őt és a kocsin ülve szavukkal ostromolták: „Mi rossz volna abban, azt mondani: a császár az Úr, áldozatot bemutatni, aztán megtenni mindazt, ami az áldozattal velejár, és úgy megmenekülni a haláltól?” Ő azonban először szóra sem méltatta ezeket; de mikor újra kezdték, ezt felelte: „Nem teszem, amit nekem ajánlotok”. Erre ők, megcsalatkozva abban a reményükben, hogy más beíatásra bírják, gyalázni kezdték és oly erővel dobták le a kocsiról, hogy estében lába kificamodott. De ez nem vette el türelmét; mintha semmi rossz sem érte volna, oly vidáman és serényen haladt, míg a stadion felé vittek. A stadionban oly nagy volt a zaj, hogy senkit se lehetett érteni.

Amint Polikárp a stadionba lépett, az égből ezt a szózatot hallotta: „Légy erős Polikárp, embereld meg magad!” Hogy ki mondta a szózatot, azt senki sem látta, de magát a hangot hallották azok, akik a mieink közül jelen voltak. Egyébként amint őt bevezették, nagy csődület támadt azok közt,

akik Polikárp fogságba eséséről értesültek. Amikor előállították, a proconsul azt kérdezte tőle, valóban ő-e Polikárp? Amikor erre igent mondott, hittagadásra akarta rávenni mondván: „Kíméld öreg korodat” — és más ilyenfélét, miket, ezek szoktak mondani: „Esküdj meg a császár génuszára, térj eszedhez, kiáltsd: Le az istentelenekkel”.

Erre Polikárp komoly és szigorú arccal nézett az elvetemült pogányok egész tömegére ott a stadionban, kezével rájuk mutatott, sóhajtván az égre nézett és így szólt: „Le az istentelenekkel”. A proconsul sürgette, mondta: „Tedd le az esküt és elbocsátlak, mondj átkot Krisztusra”.

Polikárp így felelt: „Nyolcvanhat éve szolgállok neki és semmi bántással nem illetett; hogyan mondhatnék átkot az én üdvözítő Királyomra?”

De a proconsul tovább is sürgette: „Esküdj hát meg a császár tychéjére (jósorsára)!”

Polikárp így felelt: „Ha hiú dicsőségre akarsz szert tenni az által, hogy én, mint mondd, a császár tychéjére esküdjek és úgy teszel, mintha nem tudnád ki vagyok, halld meg nyilván: Keresztény vagyok! Ha pedig meg akarod ismerni a kereszténység tanát, adj egy napi haladéket és hallgass meg!”

Azt mondta erre a proconsul: „Győzd meg erről a népet”.

Polikárp felelte: „Téged méltónak tartalak a szóra. Mert arra vagyunk tanítva, hogy az Isten-rendelte fejedelmeknek, hatalmon levőknek megadjuk a nekik

járó, nekünk nem ártó tiszteletet; de ezeket méltatlannak ítélem arra, hogy nekik számot adjak."

Erre a proconsul azt mondta: „Vannak vadállataim; eléjük vettetek, ha jobb belátásra nem térsz".

Ő pedig felelte: „Csak hívd elő őket. Mert mi nem változhatunk meg úgy, hogy a jóról a rosszabbra tériünk; de üdvös dolog megtérni a rosszról a jóra".

Maid megint így szólt Polikárhoz: „Tűzbe dobatlak, ha már a vadállatoktól meg nem rettensz és nem változtatod meg fölfogásodat."

Azt felelte Polikár: „Tűzzel fenvegetődzöl; az csak egy óráig ég, és hamarosan kialszik; nem ismered te a iövendő ítélet és az örök kárhozat tűzét, mely a gonoszokra vár! De mire vársz még? Kezdd el, bármit akarsz."

Mikor ezt és még sok mást is mondott, bizalom és öröm töltötte el és arca tele volt kedvességgel; úgy hogy nem tört össze megzavarodottan azok miatt, miket neki mondtak, hanem épp ellenkezőleg, a proconsul esett hámulatba és kikiáltóit küldte, hogy a stadion közepén háromszor kiáltsa el: „Polikárp megvallotta, hogy keresztény."

Amikor ezt a kikiáltó meghirdette, a Smvrnában lakó pogányok és zsidók egész sokasága fékevesztett dühvel kezdett ordítozni. „Ez Ázsia tanítómestere, ez a keresztények atyja; ez isteneink megdöntője, aki sokakat arra tanít, ne mutassanak be nekik áldozatot és ne is imádják őket." Ily szavak-

kal kiabáltak és kérték *Philippot*, az asiarchát (a tartományi főtisztet), hogy küldjön oroszánt Polikárra. Ez azonban azt nem tehettemár, mert már megtartotta az állatviadalt.

Erre egy hangon kiabáltak: „Polikárpot élessék meg elevenen”. Mert kellett, hogy beteliesedjék az a látomás a fejevankosról, melyben imádsága közben részesült, mikor lángolni látta és a vele lévő hívekhez fordulva jövődőt mondva így szólt: „Kell, hogy elevenen elégjek”.

Mindez oly gyorsan történt, gyorsabban, mint ahogy elhangzott; az egész nép a műhelyekből és a fürdőkből tüstént *fát és rőzsét hordott* össze; különösen *a zsidók segítettek serényen mindenben, mint ahogy szokták*. Amikor készen állt a máglya, Polikárp, miután leszedték minden ruháját és övét is eloldották, saruját is le akarta vetni: ezt azelőtt nem szokta, mert mindig valamennyi hívő azon versengett, melyik érintheti elsőnek őt; mert szent élete miatt minden jóval kitüntették már vértanúsága előtt is. Most aztán minden olyan eszközzel körülvették, amit a máglya számára készítettek. De amikor kezét szegekkel akarták rászegezni a máglyára, azt mondta: „Hagyjatok így, aki ugyanis megadja nekem, hogy elbírjam a tüzet, az megadja a ti szeges gondoskodástok nélkül is, hogy a máglyán nyugodtan rajtmaradjak.”

Azért tehát nem szögelték le, hanem csak rákötözték a máglyára. Ő meg kezét hátán összefonva megkötözve, Istennek kedves ál-

dozatként előkészítve volt a máglyán, mint a nagy nyáj kiváló áldozatra szánt kosa; az *égre tekintve, így szólt*: „Mindenható Úristen, szeretett és áldott fiadnak, Jézus Krisztusnak atyja, aki által téged megismertünk, az angyalok, erők, minden teremtmény és a színed előtt élő igazak egész nemzetségének Istene! Áldlak téged, mert erre a napra és erre az órára méltattál, hogy vértanuid segeregében vegyem magamhoz Krisztus kelyhének rámeső részét a föltámadásra, a test és lélek föltámadására az örök életben a Szentlélek romolhatatlansága által: bárcsak fölvételt nyernék közénk ma a te színed előtt, mint kövér és kedves áldozat; mint ahogy előkészítetted, megmutattad és beteljesítetted: igazmondó és igaz Isten. Ezért és mindenért dicsérlek, áldlak, magasztallak téged a te szerelmes Fiad, Jézus Krisztus az örök mennyei főpap által, kiben neked vele és a Szentlélekkel dicsőség legyen most és mindörökké. Ámen.”

Miután kimondta az Áment és imádságát befejezte, a tűzkészítők *meggyújtották* a máglyát. Mikor hatalmas láng szökött fel belőle, *csodát láttunk mi*, kiknek ez látni adatott; azért is maradtunk életben, hogy másoknak elmondhassuk a történeteket. A tűz bolthajtás képét mutatva, miként a hajó vitorlája, ha szél feszül beléje, körülvette a vértanu testét; ez a máglya közepén nem úgy tűnt fel, mintha égett hús lett volna, hanem mint a sült kenyér, vagy az arany és ezüst az olvasztókemence lángjában. És oly

édes illatot éreztünk, mintha tömjén, vagy más drága illatszer áradt volna belőle.

Amikor az elvetemültek észrevették, hogy a tűz nem emészti meg testét, megparancsolták a bakónak, lépjen közelebb és *szúrja át tőrrel*. Amikor ezt megtette, oly sok vér folyt el, hogy eloltotta a tüzet és az egész tömeg csodálkozott, mily nagy a különbség a hitetlenek és a választottak közt; a választottak egyike volt ugyanis ez a csodálatraméltó Polikárp vértanu, aki a mi napjainknak volt apostoli és prófétai tanítója, a smyrnai katolikus egyház püspöke. Mert minden szó, mely ajkát elhagyta, beteljesedett és még beteljesedik.

De amikor a Gonosz, az irigy Ellenlábás, az igazak nemzetségének ellensége ezt az ő fenséges vértanúságát, zsenge korától feddhetetlen erkölcsait látta és tudta, hogy a halhatatlanság koronája ékesíti és jutalmát vitathatatlanul elnyeri, azon volt, hogy mi ereklvéit ne vihessük el, bár soknak volt ez a szándéka és sokan szerettek volna hozzájutni szent teteméhez. Az ördög azért azt sugalta *Nikétésnak*, Heródes törvénytörő anjának, Alké testvérének, hogy járion közbe a proconsulnál, ne adia ki a tetemet: nehogy — mint mondá — elhagvván a Megfeszítettet, ezt kezdjék el tisztelni. Ilyeneket mondtak, a zsidók sugalmazásából és ösztönzéséből: ezek figyeltek is minket, mikor a tűzből ki akartuk a tetemet venni. Nem tudták, hogy sohse hagyhatunk el Krisztust, aki büntetlenül halt meg a bűnösökért, hogy mindazokat megváltsa, kik a kerek földön

üdvösséget nyernek. Őt, mint Isten Fiát, imádjuk; a vértanukat pedig, mint az Úr tanítványait és követőit méltán szeretjük az ő Királyuk és Mesterük iránt tanusított felülmúlhatatlan vonzódásukért; bárcsak lehetnénk mi is osztályosaik és tanulótársaik.

A százados, látva a zsidóktól szíttott viszályt, a tetemet a középre helyeztette és szokásuk szerint elhamvasztatta. Így mi aztán csontjait, melyek értékesebbek az ékköveknél és drágábbak az aranynál, magunkhoz vettük és illő helyen eltemettük. Azon a helyen pedig, ahogy lehet majd, ujjongva és örvendezve fogunk összejönni, és az Úr megengedi, hogy ott megüliük vértanúsága születésének napiát; azért is, hogy azokról megemlékezzünk, kik harcukat már megvívták, azért is, hogy az utódok begyakorolhassák magukat és készen legyenek hasonlók elszenvedésére.

Ezeket írtuk Polikárról, aki azokkal együtt, kik Philadelphiából valók voltak, a tizenkettedik volt a Smyrnában vértanúságot szenvedettek közt, de mindenki leginkább őt tartia emlékezetében, úgy hogy még a pogányok közt is mindenütt sok szó esik róla. Nemcsak kiváló tanító volt ő, hanem dicső vértanu is, kinek vértanúságát sokan kívániák utánozni, annvira megfelelt az evangéliumnak. Miután elszenvedve a vértanúságot, legvőzte az igazságtalan elüljárót és a halhatatlanság koronáját elnyerte, már az anostolokkal és minden igazzal egyesülten ujjongva magasztalja a mindenható

Atyaistent és áldja a mi Urunkat, Jézus Krisztust, lelkünk megváltóját, testünk gondviselőjét, katolikus egyházunknak az egész földön pásztorát.

Ti ugyan azt kértétek, hogy a történetekről részletesen írjunk nektek; mi pedig ez alkalommal *összefoglalóan írtunk nektek Markion testvérünk által*. Mikor elolvastátok, küldjétek a levelet a távolabb lakó testvérekhez, hogy ők is magasztalják az Urat, aki szolgálai közt sorozást rendez. Aki bevezethet kegyelmével és irgalmával mindnyájunkat örök országába egyszülött Fia, Jézus Krisztus által, azé legyen a dicsőség, tisztelt, uralom és felség mindörökre. Üdvözlétek az összes szenteket. Üdvözlnek beneteket, kik velünk vannak és aki ezeket írta, Euarestos egész házával.

A levél függeléke elmondja, hogy Szent Polikárp február 23-án halt meg, szombatnapon, a nyolcadik órában. A levelet magát Cajus másolta le Szent Ireneusnak, Polikárp tanítványának kéziratából; Cajus példányát viszont Sokrates másolta le Korinthusban. Utánuk Plinius szerzett másolatot a levélről, ugyanaz, aki Szent Polikárp életrajzát is megírta.

2. Ptolemaeus és Lucius vértanuk története¹

Híres ez a rövidke történet, mert éles fényt szór arra a lelki elkülönülésre, melyet az antik világ tobzódó társadalmában a kereszténység hozott létre. Hiszen ettől kezdve tiszták és tisztátalanok állottak egymással szemben, „választott szentek” és „a kárhozat fiai”. Ezek minden eszközt fölhasználtak, hogy életüket megszégyenítő ellenfeleiket megsemmisítsék. A történetke azért is híres, mert Szent Justinusban, a II. század nagy apológétájában ugyanazt a jogérzékletet háborította meg, mint a történetben szereplő Lucius nevű keresztényét. Néhány nappal a történet után megírta II. apológiáját és a bölcselő császárnak, Marcus Aureliusnak ajánlotta. Jól tudta, hogy nem-sokára ő is követi a két férfiút, kiknek hősiességét megírta. Az eset 166-ban, Rómában történt; a vértanukat okt. 19-én ünneplik.

Egy asszonynak kicsapongó természetű férje volt. Ő maga is nagyon fékevesztetten élt: miután azonban Krisztus üdvösséges tanításában részesült, rögtön szemérmesebb lett és férjét is rá akarta bírni a tisztább életre. Rábeszélte őt a krisztusi törvényekre, elmondta, hogy örök tűz kínszenvedése vár azokra, kik szemérmetlenül és a józan értelem ellenére élnek. A férj azonban szabados életmódja mellett mindvégig kitarzott és úgy viselkedett, hogy hitvesének lelkét egészen elidegenítette magától. Az asszony bűnnek tartotta, hogy olyan férfival

¹ II. Apológia kezdetén; R. Knopf, *Ausgewählte Märtyrerakten*, Tübingen 1913, 14—15.

éljen házastársi közösségben, aki a természet törvényei és a jog ellenére mindenféle a kéj útjai után szimatolt; elhatározta tehát, hogy eltávozik tőle. Az asszony rokonai azonban azt tanácsolták, hogy maradjon még meg a házasság közösségében és reményt keltegettek benne, hogy férje még észretér. Tanácsukra hallgatott az asszony, önmagát legyőzte és férjénél maradt. Mikor azonban hírül hozták neki, hogy férje Alexandriába utazott és ott még súlyosabb bűnökkel mocskolta be magát, attól félt, hogy a bűnöknek és az istentelenségnek részesevé válik, ha a házassági közösségben asztalának és ágyának társa marad. Elküldötte tehát férjének a válóokmányt és eltávozott.

Annak a jó embernek azonban örülnie kellett volna, hogy felesége immár nem követi el szabadosságában azt a részegeskedést és mindenféle tobzódást a rabszolgákkal és kereskedőkkel, mint azelőtt szokta. Sőt nemcsak, hogy semmi ilvet nem cselekedett, hanem férjét is eltéríteni akarta ezektől a vétkektől és csak azért hagyta őt ott, mert nem hálott a helvest sugalló szavaira. Mégis fölielentette feleségét és azzal vádolta, hogy keresztény. A nő kérvényt terjesztett föl hozzád, szentséges Császár, hogy először családi ügyeit tehesse rendbe és megőseerte, hogy házi ügyeinek rendbetétele után megfelelő a vádaskodásra. Te ezt az asszonynak engedélvezted.

A férfi erre, aki akkor felesége ellen egy rossz szót sem tudott szólni, egy *Ptolemaios* nevű férfiút támadott meg; ez volt ugyanis

az, aki az asszonyt a keresztény vallás parancsaiba beavatta. Volt egy centurió (százados) barátja; ez rávette, hogy Ptolemaiost elfogassa és a bilincsekbe vert férfitől csak azt az egyet kérdezze, vajjon keresztény-e? Ptolemaios az igazságot a legnagyobb mértékben kedvelte és távol állott minden csalárdságtól és hazugságtól, megvallotta tehát, hogy keresztény. A centurió erre börtönbe vettette és soká kínoztta a börtönben. Végre Ptolemaios *Urbicius* bíró elé került és ez is pusztán csak azt az egyet kérdezte, vajjon keresztény-e? Ptolemaios pedig megértette, hogy Krisztus tanítása szerint a legfőbb jót elnyerte (t. i. a vértanuságot) és újra megvallotta az égi és isteni erény életmódját. Aki ugyanis keresztény voltát tagadja, vagy azért teszi, mert helytelennek tartja ezt a vallást, vagy azért, mert erre az életmódra méltatlannak és képtelennek érzi magát. Egyik sem eshetik meg azzal, aki valóban keresztény.

Mikor aztán *Urbicius* Ptolemaiost kivégzésre ítélte, egy *Lucius* nevű keresztény ember hallotta ezt a szörnyen igazságtalan ítéletet, és így szólt *Urbiciushoz*: „Milyen eljárás az, hogy olyan embert ítélsz el, aki sem házasságtörést nem követett el, sem erőszakot nem tett senkin, sem embert nem ölt, nem lopott, nem rabolt, és egyáltalában semmiben vétkesnek nem találták — csak azért, mert keresztény nevét megvallotta? Az ítélkezésnek ez a módja nem illik *Pius* császár korához, sem a Bölcselőhöz, sem a császár fiához, sem a római szenátushoz.”

Urbicius feleletre sem méltatva az embert, mindössze így szólt hozzá: „Úgy látszik, te is keresztény vagy?”

Lucius ezt hallva felelte, hogy valóban így is van. Ennek hallatára rögtön halálra ítélte őt is, ez pedig tüstént kijelentette: „Nagy hálával tartozom Urbiciusnak, hogy ilyen gonosz uraktól megment és a jóságos Atyához és királyhoz költözhetem”. Egy harmadik is jelentkezett erre, és azt is halálra ítélték.

3. Justinus és hét társának története¹

Amit Justinus második Apológiájában megsejtett: hogy a Traianus-féle törvény alapján valamelyik irigye őt is följelenti majd, mint keresztényt, csakugyan bekövetkezett. 167-ben följelentették és Róma praefectura elé került a kiváló bölcsele, az első keresztény író, ki megpróbálta a kinyilatkoztatott vallást a hellén filozófia köntösében a római birodalomban bemutatni. Az egykorú Acta nagyon érdekesen tükrözi vissza azt a tényt, hogy a kereszténység gondolataiból ekkor már szélteben-hosszában sok mindent ismernek; elferdítve, eltorzítva ugyan, de mégis sok tanítást már a pogányok is hallottak. Szent Justinus és társai ünnepe április 13-án van.

Abban az időben, mikor a bálványimádás gonosz harcosai istentelen rendeleteket tettek közzé az Istent tisztelő keresztények ellen városokban és vidéken s a haszontalan bálványoknak való áldozásra akarták kényszeríteni őket: elfogták a szent férfiakat és elvezették Róma praefectura, *Rusticus* elé.

Mikor már a törvényszék előtt állottak, *Rusticus praefectus* így szólt *Justinushoz*: „Rajta, légy engedelmes az isteneknek, fogadj szót a császár rendeleteinek.”

Justinus így felelt neki: „Senkit soha vádolni, vagy elítélni nem lehet, aki Megváltónk, Jézus Krisztus parancsait követi.”

¹ O. Gebhardt, *Ausgewählte Märtyrerakten*, Berlin 1902, 18—21, görög szövege alapján.

Rusticus praefectus ekkor megkérdezte tőle: „Minő tudományokat művelsz?”

Erre Justinus: „A tudományoknak minden fajtájába megkíséreltem behatolni. Végére is a keresztények igaz tudományánál állapodtam meg, bár ez nem tetszik azoknak, kiknek hamis a véleményük”.

Most Rusticus így szólt: „És ebben a műveltségben kedvedet leled, te szerencsétlen?”

„Bizony — felelte Justinus —, mert helyes véleménnyel őket követem.”

Mire a praefectus: „Mi ez a vélemény?”

Justinus így felelt: „Épen az, hogy a keresztényeknek Istenét tiszteljük, kit egy Istennek hiszünk, ki minden látható és láthatatlan dolognak alkotója és teremője; és az Úr Jézus Krisztust, Isten fiát, kit a próféták előre hirdettek, hogy az emberiségnek az üdvösség hirdetője és helyes tanításoknak tanítója leszen. Én ugyan, mint ember, kisebb vagyok ahhoz, hogy valami nagyot mondhassak az ő istenségének végtelen voltáról; bevallom, hogy ez a prófétáknak dolga. Ezek ugyanis előre megmondták annak eljövetelét a földre, kiről azt mondtam, hogy Istennek a fia.”

Rusticus praefectus erre azt kérdezte, hol gyűlnek össze a keresztények. Justinus azal felelt, hogy „ott jönnek össze, ahol akarnak, és ahol ez lehetséges.” „Vagy, — mondotta — azt hiszed, hogy valamennyien ugyanarra a helyre szoktunk összejönni? Egyáltalán nem így áll a dolog; a keresztények istenét hely nem bírja körülhatárolni,

hanem, mert láthatatlan, betölti az eget és a földet, és így mindenhol imádkozhatják a hívők és dicsőíthetik”.

Rusticus praefectus erre így szólt: „Mondd meg a helyet, ahol összejöttök és egybegyűjtöd tanítványaidat”.

Justinus így felelt: „Én egy Márton nevű férfi házában laktam a Timothinos fürdő közelében. Bár most másodszor jöttem Rómába, de más helyet nem ismerek, mint az övét. És ha valaki hozzám akart jönni, az igazság tanítását közöltem vele”.

„Tehát keresztény vagy te?” kérdezte Rusticus.

Erre Justinus így felelt: „Igen, én keresztény vagyok”.

A prefektus ekkor Charitónhoz fordult: „Talán te is keresztény vagy?”

Charitón így felelt: „Keresztény vagyok, Isten parancsára!”

Rusticus Charitos asszonytól kérdezte: „Téged minek hívnak, Charitos?”

Charitos felelte: „Isten adománya folytán én is keresztény vagyok!”

Rusticus ekkor Euelpistoshoz fordult: „Te pedig kicsoda vagy?”

Euelpistos, a császárnak szolgája, így felelt: „Én is keresztény vagyok; Krisztustól szabadságot nyertem és az ő kegyes jósága ugyanannak a reménynek részesévé tett”.

Rusticus praefectus ezután Hieraxhoz fordult, vajjon ő is keresztény-e, mire Hierax így felelt: „Bizony én is keresztény vagyok, mert ugyanazt az Istent tisztelem és imádom”.

„Talán Justinus tett benneteket keresztényekké?” — kérdezte Rusticus praefectus.

„Én — felelé Hierax — keresztény voltam és az is maradok”.

Paion ott állt és így szólt: „Én is keresztény vagyok”.

„Ugyan ki tanított téged?” — kérdezte őt Rusticus praefectus.

„Szüleimtől örököltém ezt a szép hitvallást” — válaszolta amaz.

Euelpistos ezeket mondta: „Én is nagy élvezettel hallgattam Justinus beszédeit, de hogy keresztény vagyok, szüleimtől tanultam”.

A praefectus erre így szólt: „És hol laknak a te szüleid?” Mire *Euelpistos* azt felelte, hogy Kappadociában.

*Hierax*tól is megkérdezte a praefectus, hol laknak a szülei és ezt a választ kapta:

„Igazi édesatyánk nekünk Krisztus, édesanyánk pedig a benne való hit; földi szüleim pedig meghaltak. Egyébként a frigiai Ikonionból jöttem ide”.

*Liberianus*t is kérdezte Rusticus praefectus: „Mit mondasz, vajjon keresztény vagy, és semmit sem imádas?”

„Én is — így felelte ez — keresztény vagyok. Csak az igaz Istent tisztetem és imádom”.

A praefectus most *Justinushoz* fordult: „Halljad csak! Te, kit a szó mesterének mondanak és azt véled, hogy az igaz tan birtokában vagy: ha majd tetőtől-talpig megveszszözték: az égbe fogsz fölszállni? Ez a meggyőződésed?”

Justinus így felelt: „Reménykedem benne, hogy mindazt elnyerem, ha ilyeneket elszenvedek. Tudom ugyanis, hogy mindenkire, aki így él, az isteni kegyelem adománya vár, míg az egész világ véget nem ér”.

Rusticus praefectus: „Tehát azt gondolod, hogy az égbe szállsz föl és valamilyen jutalomban részesülsz?”

„Nem gondolom ezt — mondá Justinus —, hanem tudom, és tökéletesen meg vagyok győződve róla”.

Rusticus praefectus erre kijelentette: „Végre is jussunk el oda, amit föladatunk sürget tőlünk. Gyűljetek össze és egységes lélekkel áldozatok az isteneknek”.

Justinus ezt mondotta: „Senki, aki helyesen gondolkodik, nem esik a jámborságból istentelenségbe”.

Rusticus praefectus így szólt: „Ha parancsainknak nem fogadtok szót, irgalom nélkül megkínoznak benneteket”.

Justinus erre: „Imádsággal kérjük, hogy a mi Urunkért, Jézus Krisztusért kínzatást el-tűrjünk és üdvözljünk. Ez lesz üdvünk és bi-zodalmunk a mi Urunk és Üdvözítőnk félel-metes s az egész világot ítélő széke előtt”.

A többi vértanu is ugyanezt mondta, de hozzátették: „Tedd meg hamar, amit akarsz! Keresztények vagyunk és bálványoknak nem áldozunk”.

Rusticus praefectus kimondta erre ítéle-tét: „Mivel az isteneknek áldozatot bemu-tatni és a császár parancsának engedelmes-kedni nem akartak, megvesszőzés után fej-

vesztésre vezessék őket, amint a törvény rendeli”.

A szent vértanuk dícsérve Istent értek a szokásos helyre, s ott fejüket vették nekik, és így az Üdvözítő megvallásával elnyerték a vértanúságot. Utána néhány hívő titokban elvitte testüket s alkalmas helyen eltemette, a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelmének segítségével, kinek dicsőség mindörökön örökké. Amen.

4. A viennai és lugdunumi egyházak levele a kisázsiai egyházakhoz vértanuik ügyében¹

Keresztény őseink hősi korának megható emléke ez a 177—8-ban írt és eredeti szövegében ránkmaradt levél, mely a két galliai egyház ellen kitört üldözés történetét mondja el élénken, élménysugallta közvetlenséggel. Viennában (ma Vienne) és Lugdunumban (ma Lyon) már nagyon sok keresztény volt. A pogányok és a zsidók aljas rágalmakkal szították a gyűlöletet a keresztények ellen. Thyestesi lakomával vádolták őket: állítólag kisgyermek testét ették meg orgiák közben. Ezeknek a rágalmaknak első pontos forrása ez a levél. A csőcselék dühe egy országos vásár alkalmával forrt föl; az üldözést még mindig a Traianus-féle törvény tette lehetővé: egy csomó keresztényt följelentettek és ha keresztény nevüket megvallották, ez elég volt arra, hogy kivégezzék őket. A fejlett római jogérzék ez az igazságtalanság bántotta; ennek alapján védi társait egy Vettius nevű ügyvéd. Megható emléke a levél annak a szeretet-fonta szoros szövetségnek, mely az egyes provinciák egyházai között fönállott: Lugdunum Kisáziát értesíti a vértanuk történetéről.

A Viennában és Lugdunumban, Galliában lakó Krisztust szolgálók — a testvéreknek, kik Ázsiában és Frigiában ugyanúgy hisznek és reménykednek a megváltásban: legyen béke, kegyelem és dicsőség az Atyaistentől és a mi Urunktól Krisztus Jézustól.

¹ Eusebios *Ekklesiastiké Historia* 5, 1. 2. 3. Fd. Schwartz, *Eusebius Kirchengeschichte*,² Leipzig 1914, 171—183. S. görög szövege szerint.

A szorongattatásnak súlyos voltát, a pogányoknak a szentek ellen való dühét, s hogy a boldog vértanuk mit állottak ki: mindezt pontosan nem bírjuk sem elmondani, sem írásba foglalni. Teljes erőfeszítéssel rontott ránk az Ellenfél (a sátán), mintha csak ízelítőt akart volna adni leendő eljövételéről (a világ végén). Mindeneken keresztülgázolt, hozzászoktatva szolgálait és begyakorolva őket az Isten szolgálai ellen, úgyhogy nem látogathattuk a házakat, a közös fürdőket és az agorát (latinul „forum”, a város főtere, hol a nyilvános élet lezajlott), a végén tilos volt bármilyen helyen mutatkozni. Ám Isten kegyelme mindez ellen harcolt: s a gyöngébbeket megőrizte és oszlopként erős és állhatatos férfiakat állított vele szemben: ezek aztán bátorságukkal az ördög egész támadását magukra vonták. E férfiak jöttek össze tehát és a gyalázat minden nemét elszenvetdtek: könnyűnek érezték azt, amit mások súlyosnak és hosszantartónak véltek; így sikerült Krisztushoz jutni. Példáztatul szolgálnak arra, hogy e világ szenvedései ugyancsak silányak, ha a jövő világnak dicsőségével egybevetjük.

Elsősorban elviselték mindazt, amit a néptömeg ellenük művelt: a gúnykiáltásokat, a verést, rablást, jószáguknak rongálását, ködöbásokat, bebörtönzést, és általában mindazt, amiben a fölizgatott csöcseléknek kedve telik ellenségeivel, ellenfeleivel szemben. Ezután a katonai tribunus (ezredes) és a városi hatóságok parancsára a forumra vezették és az egész nép jelenlétében kivizsgálták

őket, ők pedig vallomást tettek. Az elüljáró érkezéséig börtönbe vetették, azután pedig a tartományfőnök elé vezették őket. Ez minden módon kegyetlenkedett velük. Volt egy testvérünk, *Vettius Epagathus*, az Isten és a felebarát iránti szeretet túláradt benne. Életmódja annyira tökéletes volt, hogy fiatal kora ellenére az idős Zakariásnak dicséretét érdemelte ki: az Úr minden parancsolatában és törvényében hiba nélkül megmaradt. A felebarát szolgálatában tevékenykedő, Isten ügyében buzgólkodó, forró lélek volt. Mivel ilyen lélek lobogott benne, nem bírta elviselni az ellenünk hozott ítéletet és méltatlankodva követelte, hogy testvéreink ügyét képviselhesse és bebizonyíthassa, hogy nálunk egyáltalán semmi gonosz, vagy vallásellenes dolog nem történik. Ám a törvény széke körül állók üvöltözni kezdtek ellene, mert híres ember volt; meg a tartományfőnök sem nagyon szenvedhette különben teljesen jogos kérését, azért tehát egyedül csak azt kérdezte tőle, vajjon keresztény-e? Hangozó szóval kereszténynek vallotta magát és így a vértanúk közé számoltatott, kit a keresztények védőjének mondtak, holott a védő (Paraklétos) benne volt (a Szentlélek), az a Lélek, mely Zakariásé is volt. A szeretetnek túláradása miatt jelentették föl; a testvérek védelmében értük saját magát adta halálra; mert Krisztusnak igaz tanítványa volt és most is az, és követi a Bárányt, bármerre megy.

Ezek után a többieket is ítélet elé állították. Kiválóan fölkészültek voltak az első

vértanuk; ezek teljes bátorsággal teljesítették tanuságtevésük kötelességét. Nyilvánvalóvá vált azonban az is, kik nem voltak fölkészülve, kik a gyakorlatlanok, kik a még gyengék arra, hogy ekkora küzdelem súlyát elviseljék. Közülük mintegy tizen buktak el s ezzel nagy fájdalmat és mérhetetlen gyászt okoztak nekünk. A még el nem fogottak bátorságát is letörték, holott minden veszedelmet elszenvedtek, a vértanuknak rendelkezésre állottak és nem hagyták el őket. Valamennyien rendkívül rettegtünk abban az időben: nem mintha túlságosan féltünk volna a kínzásoktól, hanem mert attól tartottunk, hogy valaki újra elbukik. Nap-nap után elfogták az arra méltókat, hogy a számot betöltsék; annyira, hogy mind a két gyülekezet közül a legkiválóbbakat letartóztatták, épp azokat, kiknek fáradságos szorgalmával van itt minden úgy, ahogyan van. Elfogták a mieinknek néhány pogány rabszolgáját is; minket pedig a tartományfőnök nyíltan kerestetett. A sátán ösztökélésére ezek (a rabszolgák) mindenfélét hazudtak ellenünk: thyestesi lakomákról (hol gyermek testét ették), oidipusi paráznaságról (vérferető viszony), olyanokról, mikről még beszélnünk, vagy gondolkodnunk sem szabad, sőt még hinnünk sem, hogy valaha az emberek között ilyen történik. Félték ugyanis a kínzásoktól, melyeket a szenteknél láttak és a katonák is bízatták őket.

Miután mindennek híre kelt, állati dühnek szenvedélye lobbant lángra ellenünk: úgyhogy még azok is, akik rokonságuk miatt

mérsékeltek voltak velünk szemben, most rendkívül nehezteltek és dühöngtek ellenünk. Beteljesedett ekkor az Úrtól mondott szó: Eljön az idő, mikor bárki, ki megöl titeket, szolgálatot vél tenni az Úrnak. Ettől kezdve a szent vértanúk akkora kínokat állottak ki, hogy azt soha semmilyen beszéd el nem mondhatja; a sátán ugyanis nagyon sokra becsülte volna, ha ezek is valami káromlást mondtak volna. A csöcselékek, a tartományfőnököknek s a katonáknak a haragja különösen a következők ellen lángolt föl: *Sanctus*, viennai szerpap ellen, *Maturus neophyta* (újonnan keresztelt) ellen, ki mindazonáltal igaz bajnok volt, *Attalos* ellen, ki Pergamonból való és gyülekezetünknek erős oszlopa volt; végül *Blandina* ellen, ki által Krisztus egész különösen megmutatta, hogy Isten előtt legnagyobb tiszteletben az áll, ami az emberek szemében hitvány, sílány, megvetett; az Iránta való szeretet miatt, mely erőben nyilvánul meg és nem a látszattal dicsekszik.

Valamennyien féltünk és (Blandina) földi úrnője is, ki a többi vértanúval együtt bátran harcolt, hogy gyöngé testalkata miatt nem tud bátor hitvallást tenni. Ám Blandina akkora lelki erőre tett szert, hogy bár a hóhérok pitymallattól napnyugtáig egymást váltogatták és válogatott gyötrelmekkel kínozták, mégis kénytelenek voltak bevallani, hogy ők a vesztesek, mert már nincs mivel kínozzák a leányt. Azon is csodálkoztak, hogy még életben maradt, hiszen egész testét szétmarcangolták, összetörték. Tanuságot

tettek arról, hogy egyetlen kínzásuk is elegendő egyébként a halál előidézésére, nem pedig ennyi és akkora kín! Ám a boldog nő, jó harcos módjára hitvallását megújította és üdülés, pihenés és fájdalomcsillapító volt, mikor ezeket mondhatta: „Keresztény nő vagyok és semmi rossz nem történik nálunk”.

Sanctus is emberfölötti kínokat szenvedett el hősi bátorsággal; a gonoszok erre azt hirdették, hogy a kínzások folytán őtöle is valami olyat hallanak, aminek nem szabad lenni. Ám akkora erővel állt ellen, hogy még azt sem mondta meg nekik, mi a neve, nemzetisége, milyen városba való, sem azt, szabad-e, vagy rabszolga; hanem minden kérdésre csak ezt felelte a rómaiak nyelvén: „Keresztény vagyok”. Ezzel hitet tett amellett, hogy neki ez a neve, hazája, nemzetisége, mindene: más szót a pogányok nem bírtak belőle kifacsarni. Nem csoda, ha a tartományfőnököknek és a hóhéroknak ölni-vágyó dühe föllobbant ellene, annyira, hogy már más kínzási módszer nem maradt számukra, minthogy izzó érclemezeket fektettek testének lágy részeire. Tagjai bizony megégtek: ő ellenben mégis állhatatosan megmaradt vallomásának kitaposott ösvényén: hiszen a Krisztusból fakadó élővíznek forrása üdítette és erősítette őt. Teste tanuskodott mindarról, ami vele történt: semmi más nem látszott rajta, csak seb és véraláfutás, összezúzott és összetört volt. Nem is volt az az emberi formája, amelyben Krisztus is szenvedett, nagy csodákat tett és az ellenséget megverte. A többieknek példát

mutatott, hogy nincs ott félelem, ahol él az Atya szeretete, nincs ott fájdalom, ahol ragyog Krisztus dicsősége. Ezek a gonoszok ugyanis néhány nap múlva újra kínozni kezdték a vértanút. Azt hitték, hogyha a gyulladt sebekre ugyanazokat a kínokat alkalmazzák, végre legyőzhetik őt, vélve, hogy még egyszerű kézzszorítást sem bír elviselni, vagy ha a kínokba belehal, a többit megfélemlíti. Ám semmi ilyen vele nem történt, hanem emberi várakozás ellenére, az újabb kínzásokban teste helyreállt, kiegyenesedett, régi szépségét, tagjai használatát visszanyerte. A második kínvallatás Isten kegyelméből gyógyulására és nem büntetésére szolgált.

Egy *Biblis* nevű nő is volt a Krisztust megtagadók között, az ördög már magáénak vélte és azt akarta, hogy rágalmazó beszédek miatt ítéljék el őt. Ezért kínpadra vonták, hogy istentelen dolgok mondására kényszerítsék ellenünk, hisz már törékeny és gyenge volt. Ám a kínzás alatt magához tért, mintha mély álomból serkenne föl, megemlékezett a mulandó fenyték közepette a gehennának örökkévaló büntetéséről és erre tüstént ellenemondott a rágalmazóknak. Így szólt: „Hogyan ehetnének gyermektestet az olyanok, akik (az ókeresztény törvény szerint) még az értelmetlen állatok véréből is tartózkodnak?” Ettől kezdve kereszténynek vallotta magát és a vértanuknak sorsában osztozott.

A zsarnokok kínzásai Krisztus által hiábavalóknak bizonyultak a vértanuk kitartása

miatt; ezért az ördög más fondorlatokat agyalt ki: a börtön legsötétebb és legszörnyűbb helyére vetették őket, ahol azután kálodába rakták lábukat az ötödik lyukig kifeszítve azokat. Másfajta kínzásokkal is kínozták a bebörtönzötteket, ahogyan az ördögtől fölingerelt hóhérok szokták. Sokat megfojtottak a börtönben, kiknek az Úr ezt a halálnemet szánta, hogy kinyilvánítsa dicsőségét. Ismét mások a legkeservesebb kínzások után, úgy, hogy még életbenmaradásukhoz sem volt remény, Istenben erőre kaptak, testükben, lelkükben; ezek azután lelkesítették és vigasztalták a többieket. Más újonnan letartóztatottak viszont, kiknek teste a kínzások elviseléséhez hozzá sem szokhatott, kilehelték lelküket a börtönben, mert nem bírták elviselni annak terhét.

A boldog *Potheinos*, ki a lugdunumi püspökség hivatalát viselte, több, mint kilencvenéves korában maga is törvény elé került, gyöngé testtel, betegségtől elgyötörtén, de erős lélekkel, melyben a vértanúság vágya lobogott. Testét ugyan az öregség és a betegség megtörte, lelke azonban ép maradt, hogy általa Krisztus győzedelmeskedhessék. Mikor tehát a katonák a törvényszék elé vitték, a polgári hatóságok kísérték őt, a néptömeg pedig úgy kiáltozott ellene, mintha maga Krisztus volna ottan; — vértanúsága gyönyörű volt. A tartományfőnök megkérdezte tőle:

„Ki a keresztények Istene?”

Erre ő így felelt: „Ha méltó léssz rá, majd megismered”.

Erre kíméletlenül elhurcolták és számtalan ütleggel sujtották, a közelebb állók ököllel verték és rugdosták, a távolabb állók pedig mindenfélét hozzávagdostak, ami kezük ügyébe került, mintha súlyos vétségnek vélnék, hogy módjuk szerint ne bántalmazzák őt. Azt vélték ugyanis, hogy így kiengesztelik isteneiket. Még lélezett, mikor börtönbe vitték és végre két nap múlva kilehelte lelkét.

Ezután megnyilvánult a gondviselő Isten nagysága és Jézus mérhetetlen irgalmas-sága nem annyira a testvérek között, mint a hittagadóknál s ez az irgalmasság nem volt csekélyebb. Azokkal, akik az első letartóztatás alkalmával a hitet megtagadták, éppúgy elbántak, mint a többi vértanúkkal. Nem vált tehát semmi előnyükre a tagadás, sőt a magukat kereszténynek vallók csak emiatt kerültek bilincsbe, semmi más vád nem terhelte őket; a hittagadókat ellenben, mint gyilkosokat és gonosztevőket tartották fogva és kétszeres büntetést szenvedtek el a többiekénél. (A bilincsekhez a lelkiismeretfurdalás járult.) A hitvallókat a vértanúság öröme s az ígért boldogság reménye él-tette, a Krisztus iránti szeretet s az Atyais-tennek Lelke üdítette: amazokat ellenben súlyosan gyötörte lelkiismeretük; úgyhogy, midőn elővezették a többiektől, könnyen meg lehetett különböztetni. A hitvallók ugyanis vidám arccal jelentek meg, méltó-ságot, felötlő bájosságot sugárzó arccal, a bilincs mintha különleges ékesség lett volna rajtuk, mint az aranyrojt a menyasszony ru-

háján és mindannyian Krisztus jóillatától voltak illatosak, úgyhogy sokan azt hitték, hogy földi illatszert használtak tán. Amazok ellenben lógó fejjel, meggörnyedve, elcsufítva, minden gyalázattal eltelve sompolyogtak; még a pogányok is gunyolták őket, hiszen aljasoknak és gyáváknak tartották őket. Így a gyilkosság vádját magukra vonták ugyan, a keresztények tiszteletreméltó, dicsőséges és üdvösséges nevét ellenben elvesztették. Látva ezt a többiek, a legnagyobb mértékben megerősödtek; ha később valakit letartóztattak, az tüstént habozás nélkül vallást tett hitéről, és még gondolatban sem engedte közel magához az ördög csábítását.

Ezekután vértanuhaláluk különböző formákban történt meg. Más-más színek-ből, sokféle virágból egyetlen koszorút fontak és ajánlottak föl az Atyának; méltó volt, hogy az igaz bajnokok, kik sokféle verseny után nagy győzelmet vívtak ki, el is nyerjék a halhatatlanság nagydíját. *Maturus* és *Sanctus*, *Blandina* és *Attalos* a vadállatok elé került a pogányok nyilvános játékainak színhelyére (az amfiteátrumba); vadállatharcok rendkívüli napjait tüzték ki készakarva, a mieink miatt. A színkörben *Maturus* és *Sanctus* nyilvánosan újra elszenvedtek mindenfajta kínzást, mintha azelőtt nem is gyötörték volna őket. Igazi atléták módjára sok győzelem után immár a koszorúért (a nagydíjért) küzdöttek és így a már szokottá vált korbácsütéseket eltűrték, majd elviselték az őket fogaikkal hurcoló vadállatok harapásait és mindazt,

amit az őrzöngő tömeg szeszélyében, kiáltásaiban követelt. Végre is tüzes vasszéken sütötték tagjaikat; a szörnyű bűz orrfacsaró volt. A kegyetlenkedésnek ez sem vetett véget: dühük nagyobb lobbot vetett; a vértanuk állhatatosságát mindenáron megakarták törni. Ám Sanctustól egy hangot ki nem csikartak, csak hitvallásának kezdettől hangoztatott szavát. Ezt a fenséges küzdelmet végig kiállották, soká életben maradtak: végül is megfojtották őket ezen a napon, mikor a gladiátorok különböző harcai helyett ők szolgáltak a világnak látványosságul. Blandinát rövid időre fölakasztották, utána a vadállatoknak vetették oda. Mikor kitárt kezekkel függött, tüzes imádságával a küzdőknek lelkébe bátorságot öntött, kik így a küzdelem hevében nővérük személyében azt látták keresztre feszítve, aki az ő üdvösségükért viselte el ezt a halálnemet a hívő lelkek meggyőzésére, hogy mindenki, aki Krisztus dicsőségéért szenved, örökké az élő Istennel él életközösségben. Testét azonban egyetlen vadállat sem illette, mikor ledobták a szégyenfáról s így újra börtönbe vetették, más küzdelemre téve félre őt, hogy majd sok versenyben győzzön és így a ravasz kígyó ítéletét véglegessé tegye, testvéreit pedig megerősítse: ez a kicsi, gyenge, félvállról vett nő, ki a nagy és győzhetetlen atlétába: Krisztusba öltözött. Ellenfelét sokszorosan megverte és versenyében a halhatatlanság koszorúját nyerte el.

Attalost is nagyon követelte a nép, mint neves embert. A küzdelemre erőben, nyu-

godt lelkiismerettel jelent meg, hiszen a keresztény tanításban jártas volt és mindig tanuságot tett köztünk az igazságról. Mikor az amfiteátrumban körülvették, egy táblát vittek előtte e latin fölirással: „Ez Attalos, a keresztény”. A nép szörnyen dühöngött el-lene; ám a tartományfőnök megtudta, hogy római polgárjoga van s erre parancsot adott, hogy vigyék vissza a börtönbe, a többiekkel együtt. Azután a császárt értesítette minderről és válaszára várt.

A várakozásnak ez az ideje nem telt el haszontalanul és hiába: kitartásuk Krisztus mérhetetlen könyörületességét nyilvánította ki. Az Egyház holt tagjait az élők ugyanis az életre visszahívták: a vértanuk a nem vértanukkal kegyet gyakoroltak és nagy örömet okoztak vele a szűzi anyának (az Egyháznak), mert akiket, mint holt tagjait, kivetett magából, azokat élve visszakapta. A hittagadók közül a legtöbb a vértanuk által újjászületett és új tűzre lobbanva megtanulták vallást tenni hitükről. Immár élettől duzzadón léptek a törvényszék elé, mert boldoggá tette őket az, aki nem akarja a bűnös halálát, hanem jóságon bűnbánatra hívogat. Így új vizsgálatnak vetette őket alá a tartományfőnök. A császár is úgy rendelkezett, hogy a vallomást tevőknek fejét kell venni, a tagadókat pedig szabadon kell bocsátani. Mikor tehát eljött a nagy népünnepély ideje, és igen sok ember gyűlt össze erre minden tartományból, a tartományfőnök a boldogokat törvényszék elé rendelte. Színészies hatásra

számítva, a tömegnek hízelegve, újra kifaggatta őket, a római polgároknak fejét vette, a többieket a vadállatok elé vettette.

Nagy mértékben gyarapították Krisztus dicsőségét azok, kik először megtagadták, majd utána a pogányok várákozása ellenére megvallották Krisztus hitét. Ezeket ugyanis, mint fölmentendőket, külön kérdezték ki; mikor aztán kereszténynek vallották magukat, a többi vértanu sorába iktatták őket. Elhagytak azonban minket azok, akikben soha nyoma sem volt a hitnek, sem a menyegzős ruhát értékelni nem tudták, sem Isten félelmét nem érezték. Viselkedésük miatt az *Utat* (a vallást) rágalmazták; ők a kárhozat fiai. A többiek ellenben mind az Egyházhoz tértek. A szóbanforgók között egy *Alexandros* nevű frigiai származású orvos volt. Évek óta élt már Galliában és istenszeretete, bátor igehirdetése miatt mindenki ismerte őt s az apostoli kegyelemnek sem volt híjával. A törvényszék előtt állva integetással buzdította társait hitük megvallására; mintha szülő lett volna, olybá tűnt föl a körülállók előtt. Ám a csöcselék nem bírta elviselni, hogy a hit egykori megtagadói újra megvallják azt és *Alexandros* ellen kezdtek zúgni. A tartományfőnök erre tüstént megkérdezte tőle, kicsoda. Erre ezt a feleletet kapta: „Keresztény vagyok!” A felbőszült főnök a vadállatok elé ítélte őt. Másnap odakerült *Attalos-szal* együtt, kit a tartományfőnök, mivel kedvezni akart a népnek, újra odajuttatott. Mindketten végigjárták a szinkörben minden elgondolható szen-

vedésnek útját, de a nagy versenyt megállták és fővesztéssel fejezték be. Alexandros nem sóhajtozott, s egy szót sem ejtett el, hanem csak szívében beszélt Istennel. Attalost ellenben tüzes vasszékra ültették és mikor égett teste nehéz bűzt terjesztett, így szólt latin nyelven a néphez: „Ime, ez az emberevés, amit ti műveltek! Mi ellenben sem embert nem eszünk, sem semmi más rosszat nem cselekszünk”. Mikor kérdezték, mi az Istennek neve, ezt felelte: „Istennek nincs neve, mint nekünk, embereknek”.

Mindezek után a játékoknak utolsó napján Blandinát újra bevezették egy *Pontikos* nevű, mintegy tizenöt éves fiúval együtt. Már eddig is mindennap bevezették őket, hogy a többieknek kínzatását végignézzék. Most arra akarták kényszeríteni őket, hogy a bálványaikra esküdjenek; mikor azután kitartóan megmaradtak szándékuk mellett, földühödött ellenük a néptömeg és nem könyörült meg sem a fiúnak életkorán, sem a leány neme iránt nem mutatott tiszteletet. Elkezdtek tehát őket mindenfajta kínzással gyötörni: végighajszolták minden gyötrelmen. Folyton nógatták őket: esküdjenek, de nem voltak képesek ezt elérni. Pontikost ugyanis nővére buzdította, a pogányok is látták, hogyan szól hozzá és bátorítja; miután már minden kint elszenvedett, kiadta lelkét. A boldog Blandina pedig mindnyájából utolsónak maradt, nemeslelkű anya módjára buzdítva a többieket, mintha gyermekei lennének, előreküldte őket, mint győzteseket, a Királyhoz. Most, mikor végig kellett

járnia mindazt, amit fiai elszenvedtek, oly örvendező és ujjongó volt végén, mintha menyegzőre és nem a vadállatok elé készülne. A korbácsolás, a vadállatok, a sütés után hálóba zárták testét és bika elé vetették. Az állat sokszor felöklelte, de ő már mit sem érzett abból, mi vele történt, a remény és a hit dolgai után való vágyakozás miatt s mert Krisztussal beszélgetett. Végre őt is megölték: a pogányok megvallották, hogy sohasem volt önáluk ilyen nő, aki ennyit és ekkorát szenvedett volna.

Ám dühük és vadságuk a szentek ellen ezáltal sem elégült ki. A vadállat (a sátán) fölizzgatta a vad és barbár törzseket és így azok nem bírtak megnyugodni; gögjükben a kegyetlenkedésre új alkalmat találtak a holttestek körül. Nem röstellték legyőzött voltukat, hisz nem emberi értelem szerint jártak el, hanem vadállat módjára még jobban föllobbant a tartományfőnök és a néptömeg dühe, s ugyanazt az igazságtalan gyűlöletet érezték továbbra is velünk szemben, hogy az írás beteljesedjék: „A gonosz legyen még gonoszabb, az igaz pedig igazabb”. (Jel. 22, 11.) Azoknak a testét ugyanis, kiket a börtönben fojtottak meg, a kutyaáknak vetették oda. Gondosan őrködtek, hogy közülünk senki sem éjjel, sem nappal el ne temetesse. Mindazokat a szétmarcangolt vagy elégett tagokat, melyeket akár a vadállatok, akár a tűz meghagyott, a többi megcsonkított holttesttel együtt, napokon keresztül temetetlenül heverni hagyták és katonai őrizet alatt tartották. Voltak, akik fogcsikor-

gatva gyalázták a holtakat és válogatott halállal szerették volna újra sujtani őket. Voltak, akik nevették és gúnyolták őket, bálványaikat magasztalták és nekik tulajdonították a vértanuk által szenvedett kínokat. Ismét mások mintha velünk éreztek volna, ezt mondogatták: „Hol van hát az Istenük? Mit használt nekik ez a vallás, melyet többre becsültek életüknél?” Ilyen különböző volt az ő viselkedésük; a mi szomorúságunk pedig igen nagy volt, mert nem tudtuk a holttesteket földbe temetni. Nem szolgált segítségünkre az éjtszaka. Még pénzzel sem lehetett őket rábírní, könyörgésünk sem lágyította meg őket: minden módon tovább őrizték a hullákat, mintha valami nagy nyereségre tettek volna szert temetetlenségükből.

A vértanuknak testét így *hat napon át* hagyták közszemlére és minden módon meggyalázták. Akkor végre elégették és hamvaikat az ott folyó Rhodanusba (Rhône) vetették a gonoszok, hogy semmi nyomuk a földön ne maradjon. Ezt úgy cselekedték, mintha Istent legyőzhetnék és elvehetnék tőlük újjászületésüket. Ezt mondogatták: „A föltámadásnak még a reménye se maradjon meg nekik, ebben bízva hurcolják be ezt az idegen és újszerű vallást, állják ki a kínzásokat s örömmel készek a halálra. Nos, lássuk, vajjon föltámadnak-e? Segít-e nekik Istenük? Ki tudja-e kezünk közül menteni?

Lelkes hívei és követői voltak (a vértanuk) annak a Krisztusnak, ki „midőn Isten alakjában volt, nem tartotta az Istennel való egyenlőséget oly dolognak, melyhez

erőszakosan ragaszkodják" (Fil. 2, 6.), ámbár ekkora dicsőség lett osztályrészük és nem egyszer, nem kétszer, hanem számtalanszor vértanuskodtak — hisz az állatok elől, tűztől sütögetett tagokkal, verésfoltokkal és sebek-től borítva újra a börtönbe kerültek; mégis nem hirdették magukról, hogy ők vértanuk és nem túrték el tőlünk sem ezt az elnevezést. Ha egyszer valamelyikünk levélben, vagy szóval vértanuknak nevezte őket, hevesen tiltakoztak. Szívesen engedték át Krisztusnak a vértanu elnevezést, a hű és igaz tanunak, az elsőszülöttnek, halottaiból az isteni életre vezérlő kalauznak. Mikor azután azokat a vértanukat emlegették, akik már elköltöztek, így szóltak: „Ezek már vértanuk, hisz Krisztus méltóknak találta az ő megvallásában magához venni őket, és halálukkal megpecsételte vértanuságukat; mi ellenben hitvallást teszünk csak, csekély és alázatos emberek vagyunk". Könnyek közt kérték a testvéreket, hogy állandóan imádkozzanak és így elérhessék a tökéletes véget. Így azután a vértanuságnak erejét cselekedettel mutathatták meg. A pogányokkal szemben hihetetlen szókimondást tanusítottak, kitartásuk, félelmetlenségük, rettenthetlenségük pedig kinyilvánította jellemük nemességét. A vértanu elnevezést azonban a testvéreknek megtiltották, mert Isten félelme töltötte el őket.

Megalázták önmagukat a hatalmas kéz alatt; ez pedig nagyon is fölmagasztalta őket. Akkoriban pedig mindenkit védelmeztek, senkit nem vádoltak; mindenkit föloldoztak,

senkit nem kötöttek meg; és az öt gyötrőkért imádkoztak, akárcsak István, a tökéletes vértanu: „Uram, ne tulajdonítsd ezt nekik bűnül”. Ha megkövezőiért is könyörgött, mennyivel inkább testvéreiért?

A levelet Szent Eusebios tartotta meg számunkra nagy Egyháztörténetében, melyet 324 körül fejezett be. Nem maradt meg a levél befejezése, mert ezt Eusebios már nem tartotta érdemesnek közölni.

5. Karpos, Papylos és Agathoniké vértanúsága¹

Az előbbi ókeresztény irat a kisázsiai keresztény egyházakhoz intézett körlevél volt. Körülbelül ugyanabból a korból, az újabb kutatás szerint mindenesetre szintén Marcus Aurelius császár idejéből (161—180) maradt reánk egy keresztényektől lemásolt törvénytípusi jegyzőkönyv Kisáziából; hitelességéhez szó sem fér. Pergamon városának vértanúiról ez az akta maradt fenn.

Mikor a proconsul (Asia római tartomány főnöke) Pergamonban volt, elébe vezették a boldog *Karpost* és *Papylost*, Krisztus vértanuit.

A proconsul törvényt ülve, ezt kérdezte: „Mi a neved?”

A boldog ezt felelte: „Első és dicső nevem ez: Keresztény! Ha ellenben a világban viselt nevemet kérde: Karpos”.

A proconsul folytatta: „Bizonyára tudomásodra jutott a császári rendelet, mely megparancsolja az isteneknek tiszteletét, kik mindent kormányoznak; azért hát azt tanácsolom tinektek, lépjetek közelebb és mutassatok be áldozatot”.

Karpos mondá: „Én keresztény vagyok, Krisztust, az Istennek Fiát tisztelem, ki az idők végén eljött megváltásunkra és az ördög csalárdságából kiragadott minket —

¹ Görög szövege O. Gebhardt, *Ausgew. Märtyrerakten* 13—17 S.

ezeknek a bálványoknak azonban nem áldozom! Tégy, amit akarsz! Én ellenben nem tudok áldozatot bemutatni az ördög csalóka látszat-isteneinek; azok, akik áldoznak nekik, hasonlók lesznek hozzájuk. A valódi imádók, kik az Úr isteni szava szerint lélekben és igazságban teszik ezt, Isten dicsőségéhez hasonulnak, és vele együtt halhatatlanokká lesznek, mert az Ige által elnyerik az örök életet. Ugyanígy a hiábavaló démonok szolgálói ezekhez lesznek hasonlók és velük együtt a gehennába kerülnek. Igazságos ez a büntetés azével együtt, ki az embert, Isten dicső teremtményét, elcsábította és gonzsága a démonokat az emberek iránti irigységre ösztökéli. Tudd meg hát, proconsul, hogy én nem áldozok ilyeneknek”.

A proconsul haragra gyulladva így szólt: „Áldozatok az isteneknek és ne legyetek ostobák!”

Karpos mosolyogva felelte: „Vesszenek az istenek, kik nem alkották az eget és a földet!”

A proconsul mondá: „Áldoznod kell! Így parancsolta az uralkodó”.

Karpos felelte: „Az elevenek nem mutatnak be áldozatot a holtaknak”.

A proconsul erre kérdé: „Az istenek szerinted halottak?”

Karpos felelte: „Akarsz erről hallani? Ezek nem voltak emberek, nem is éltek sohasem, nem is halhattak meg. Meg akarod tudni, hogy az igaz? Vond meg tőlük a tiszteletet, amivel véleményed szerint nekik tartozol,

majd megismered, mily semmik; földi, idővel romlandó anyagból vannak (a bálványok). A mi Istenünk ellenben időtlen, ő alkotta a világokat, ő maga romolhatatlan és örök, ő az, aki mindig van, nem gyarapszik és nem csökken semmiben; ezek (a bálványok) ellenben emberektől származnak, és mint mondtam, idővel elpusztulnak. Ne csodálkozzál azon, hogy mégis jövődöléseikkel becsapják az embereket. Az ördög ugyanis eredeti dicső rendeltetéséből kiesett és Istennek az ember iránti szeretetét ellenzi. Mivel a szentek is legyőzik őt, velük is harcba száll és ezt övéinek ki is jelenti. Hasonlóképen a jövőt is előre mondja azok alapján, amik naponta történni szoktak, hiszen jóval idősebb nálunk és így megmondja előre, amit voltaképen ő szándékozik gonoszul csinálni. Isten ítélete folytán ugyanis megvan benne a gonosz tudás és Isten engedélyével megkísérti az embert, hogy a jámborságtól elcsalja őt. Hidd el nekem, consul uram, hogy nem csekély tévedésben leledztek!"

A proconsul ezt mondotta: „Mert engedtem, hogy ennyit fecseggj, az istenek és a császárok káromlására vezettelek. Nehogy tovább menj ebben; áldozol, vagy mit mondasz?"

Karpos mondá: „Lehetetlen, hogy áldozzak; még sohase mutattam be áldozatot a bálványoknak!"

A proconsul erre rögtön parancsot adott ki, hogy kössék föl és nyúzzák meg. Ő pedig ezt kiáltozta: „Keresztény vagyok!" Miután

hosszú ideig nyúzták, aléltságában nem bírt már szólni.

Otthagyva Karpot, a proconsul *Papylos*-hoz fordult: „Tanácstag vagy te?”

Ez így felelt: „Polgár vagyok”.

A proconsul kérdé: „Mily városnak vagy polgára?”

Papylos ezt felelte: „Thyateirának”.

A proconsul megkérdezte: „Vannak gyermekeid?”

Papylos így felelte: „Isten kegyelméből sok is!”

A tömegből ekkor valaki fölkiáltott hozzá: „A keresztények hite szerint mondja, hogy gyermekei vannak neki!”

A proconsul meg is kérdezte: „Miért állítod hazugul, hogy gyermekeid vannak?”

Papylos felelé: „Meg akarod tudni, hogy nem hazudom, hanem igazat szólok? Minden tartományban és városban vannak gyermekeim!”

A proconsul félbeszakította: „Áldozol, vagy mit mondasz?”

Papylos ezt mondotta: „Gyermekekkorom óta Istennek szolgállok, sohasem áldoztam a bálványoknak; — keresztény vagyok! Ennél többet ugyan nem hallasz tőlem; ennél nagyobb és szebbet úgysem mondhatok!”

Erre őt is fölakasztották (kezénél fogva) és úgy nyúzták. Három kínt is kiállott, anélkül, hogy egy szót is szólt volna. Mint igaz atléta viselte el ellenfelének dühét.

A proconsul látva bámulatos kitartásukat, most azt parancsolja, hogy égessék el őket elevenen. Sietve mentek tehát az amphi-

theatrumba (a nyilvános színpadra), hogy gyorsan távozhassanak a világból.

Először Papylost szegezték a bitófára, aztán fölállították és tüzet raktak köréje; nyugalmasan imádkozva adta ki lelkét.

Utána Karpost is odaszegezték, ő azonban mosolygott; a körülállók csodálkozva kérdezték: „Mi az? Miért neveltél?”

A boldog így felelt: „Láttam az Úr dicsőségét és örvendeztem, egyúttal töletek is megszabadulok és gonoszságaitoknak nem vagyok részese”.

Mikor azután egy katona meggyújtotta a máglyarakást, a szent Karpos így szólott: „Nekünk is Éva az anyánk, nekünk is ugyanaz a testünk van, mint nektek; de arra az igazi törvényszékre tekintünk és mindent elviselünk!”

Ezeket mondotta és mikor meggyújtották a tüzet, így imádkozott: „Áldott vagy, Úr Jézus Krisztus, az Isten Fia, hogy engem méltóvá tettél hozzád hasonló sorsra!” Ezt mondvá adta ki lelkét.

Egy Agathoniké nevű nő ott állott és ő is meglátta az Úr dicsőségét, melyről Karpos szólt, hogy látja. Égi hívást vélt hallani, azért tüstént fölkiáltott: „Ez a lakoma nekem készült, ebből a fönséges lakomából nekem is ennem kell!”

A tömeg erre rákiáltott: „Könyörülj meg fiadon!” A boldog Agathoniké erre így felelt: „Van Istene, aki megkönyörülhet rajta, hisz mindenekről gondoskodik, én meg mi nek volnék itt?”

Erre ledobva felsőruháját, ujjongva ve-

tette magát a máglyára. Akik ezt látták, megkönnyezték e szókkal: „Kegyetlen ítélet ez! Igazságtalan törvények ezek!”

Őt is bitóra szegezték; mikor a tűz már elérte, háromszor kiáltotta: „Uram, Uram! segíts rajtam, hozzád menekültem!” Ekként adta ki lelkét és a szentekkel együtt tökéletes végre jutott.

Testük maradványait a keresztények titokban elvitték és Krisztus dicsőségére és vértanuinak dícséretére megőrizték. Őt illeti a dicsőség és a hatalom, az Atyát és a Fiút és a Szentlelkét, most és mindig és mindörökön-örökké. Amen.

6. A Scili-beli szentek szenvedése¹

Északafrika egész termékeny partvidékén voltak a római birodalom legkedvesebb provinciái. Hatszáz évig békében éltek itt a latinul beszélő lakosok. Csodálatos városi kultúra fejlődött ki itt; műveltség és jólét, szellem és művészet uralkodott. A kereszténység már az I. században gyökeret vert e kedves tartományokban. Az Egyház egyik legféltettebb virágoskertje lett ez a latin Afrika. Az első üldözés, melyről tudunk, 180-ban tört ki. Néhány keresztényt, nyilván följelentésre, a proconsul (tartományfőnök) elé szállítottak. Nagyon jellemző, hogy ebben az időben már legalább az Újszövetséget lefordították latinra: a vértanukkal velük voltak Szent Pál levelei. A kis Scili város volt vértanúságuknak színhelye; július 18. a napja. Az ókori Afrika keresztény Egyháza ezen a napon tisztelte vértanuinak zsongéit; ránk maradt Szent Ágostonnak egy őket dicsőítő beszéde; Karthágó városában bazilika is épült tisztelőikre. A proconsuli peres eljárás jegyzőkönyve megindító egyszerűséggel tárja föl szenvedésüket.

Mikor Praesens másodszor és vele Claudianus volt a consul, 16 nappal augusztus kalandái előtt (180 júl. 18.) Karthagóban *Spe-ratust*, *Narsalist*, *Cittanust*, *Donatát*, *Secundát* és *Vestiát* maga elé idézte a proconsul és így szólott hozzájuk: „Bocsánatot nyerhettek a császártól, urunktól, ha jó lélekkel megtértek”.

Speratus erre így felelt: „Mi soha legkisebb rosszat sem tettünk, sem pedig a

¹ Latin szövege O. Gebhardt, *Ausgew. Märtyrerakten* 22—27.

gonoszság útjain vétekben nem éltünk; mi soha senkit el nem átkoztunk, hanem ha rosszat kaptunk, mindig köszönetet mondtunk. Ezért a császárt is tiszteljük”.

Saturninus proconsul: „Mi is vallásosak vagyunk s a mi vallásunk a legszelídebb, mi urunk és császárunk génuszára esküszünk, jólétéért esedezünk s ezt nektek is meg kell tennetek”.

Speratus: „Ha nyugodtan meghallgatsz, előterjesztem a szendseg titkát”.

Saturninus: „Ha szent dolgaitokba akarsz beavatni, nem hallgatok rád, csak esküdjél csaszarunk génuszara”.

Speratus: „A földi császár uralmát el nem ismerem, de szolgatok a mennyben lakozó Istennek, kit senki sem látott s nem is láthat. En sohasem loptam, hanem mindenért, amit veszek, adót fizetek, mert őt (a császárt) uramnak ismerem, de csak uramat, a királyok királyát és minden népek urát imádom”.

Saturninus: „Hagyjatok már föl e véleményell”

Speratus: „Gonosz vélemény az embergyilkolás és hamis vádat támasztani az ember ellen”.

Erre *Saturninus proconsul* a többiekhez fordulva, így szólt: „Ne osztozzatok az ilyenféle eszteien butaságban!”

Cittanus ezt válaszolá neki: „Urunkon és Istenünkön kívül, ki a mennyekben van, senkitől sem kell félnünk!”

Donata mondá: „Tisztelet a császárnak,

mint császárnak, az istenfélelmet ellenben Istennek”.

Vestia mondá: „Keresztény vagyok!”

Secunda mondá: „Ami vagyok, az is akarok lenni!” (T. i. keresztény.)

Saturninus proconsul Speratushoz így szólt: „Megmaradsz kereszténynek?”

Erre *Speratus* válasza ez volt: „Keresztény vagyok”, és ebben mind megegyeztek vele.

Saturninus proconsul folytatta: „Nem akartok meggondolási időt elfogadni?”

Speratus: „Igaz ügyben nincs helye a meggondolásnak”.

Saturninus: „Mik azok a dolgok tarsolyokban?”

Speratus: „Pál igaz férfiú könyvei és levelei”.

Saturninus: „Harmincnapi időközt adok, hogy föleszméljete.”

Speratus újra ezt felelte: „Keresztény vagyok én!” A többiek mind megegyeztek vele.

A proconsul erre ítéletet hozott felettük és azt kihirdettette: „Parancsolom, hogy Speratust, Narsalist, Cittanust, Donatát, Vestiát és Secundát, mert magukat keresztényeknek vallották és a római életmódhoz visszatérni makacsul vonakodnak, karddal kell kivégezni”.

Speratus ezt felelte: „Hálát adunk Istennek!”

Narsalis mondá: „Ma vértanuk leszünk az égben, hála Istennek!”

Saturninus proconsul hírnökkel kikiál-

tatta, hogy Speratust, Narsalist, Cittanust, Veturiust, Felixet, Aquilinust, Laetantiust, Januariát, Generosát, Vestiát, Donatát, Secundát halálra vezetik. Valamennyien így szóltak: „Hála Istennek!” És rögtön fejüket vették Krisztus nevéért.

7. Szent Apolloniusnak, az aszkétának vertanusága¹

A bölcselő császárt, Marcus Aureliust, fia Commodus követte a római világbirodalom trónusán (180—192). A keresztényeket ő sem üldözte rendszeresen, akárcsak atyja, sőt magánéletében elnéző volt vele szemben. Még udvartartása tagjai között is megtúrt keresztényeket; egyik menékfelesége, Marcia, pedig legalábbis keresztény nevelést kapott egy római presbytertől, az is lehet, hogy egyenesen keresztény volt. Elszórtan azonban ő alatta is voltak a Traianus-féle rendelet alapján kereszténykivégzések. Ilyen történetileg hiteles eljárás folyt 180—185 között Rómában egy előkelő keresztény: Apollonius ellen, kit egy bosszúálló rabszolgája jelentett föl a praefectus praetorio előtt. Ugye a senatus elé került, mert minden valószínűség szerint ennek tagja is volt. Eredeti vizsgálati jegyzőkönyvét a II. században még kibővítettek a keresztény elveket védelmező részletekkel és ezeket Apollonius szájába adták. Ezek teszik értékessé és meghatóvá ezt az „aktát”, hiszen így a II. század apologetikus irodalmába emelték azt föl és pontos tájékoztatást kapunk keresztény őseink nagy nehézségeiről, mikor az antik világszemlélettel megértetni akarták magukat. Az akta két változatban maradt reánk: örmény és görög szövegben; fordításunk az örmény szöveget követi.

A jóakarató és az isteni hitben szilárd embereknek a minden jók adományozója, Krisztus az igazság koronáját készíti elő; Isten választottjait ugyanis ehhez az igazsághoz hívják meg, mert a küzdelmet jól és türelemmel állották meg. Ezért elnyerik

¹ Az örmény szöveg német fordítása alapján; O. Gebhardt, *Ausgew. Märtyrerakten* 44—60 S.

azt, amit a hazudni nem tudó Isten megígért azoknak, kik őbenne hisznek és őt teljes szívvel szeretik. Ezek közül egyik *Apollonius*, a boldog vértanu, Krisztus bátor atlétája. A nagy Rómában tette le a helyes vallomást, ott sietett a nekünk megígért másvilági életbe, és így Krisztus vértanui közé számláltatott. A boldog tanuságát a senatus és Terentius (a görög szerint Perennios) praefectus előtt tette meg, amennyiben nyíltan válaszolt nekik. Emlék-irata a következő:

Terentius praefectus elrendelte Apolloniusnak a senatus elé vezetését és így szólt hozzá: „Apollonius! Miért ellenkezel a legyőzhetetlen törvényekkel és a császár parancsával? Miért nem akarsz áldozni az isteneknek?”

Apollonius így felelt: „Mert keresztény vagyok és félem az Istent, ki az eget és földet alkotta, azért nem áldozok haszon-talan bálványoknak”.

A praefectus erre ezt mondotta: „Ezt a felfogásodat vissza kell vonnod, mert így akarják a császári rendeletek és Commodus uralkodónknak tyché-jére (jósorsára) esküd-nöd kell!”

Apollonius ekként válaszolt: „Hallgasd megértéssel feleletemet. Az, aki igaz és jó cselekedetet megbán, valóban istentelen és reménytelen. Az ellenben, aki a gonosz cselekedeteket és rossz gondolatokat bánja meg, és nem tér vissza hozzájuk, az szereti Istent és a reményben él. Nekem eltökélt szándékom megtartani Isten szép, fölséges

parancsait, ahogyan Krisztustól, az én Uramtól azt hallottam, ki az ember gondolatait ismeri és lát mindent, lát titokban, akár nyíltan történik. Már pedig helyesebb, ha egyáltalán nem esküszik az ember, hanem békében és igazságban él; a leghathatósabb eskü ugyanis az igazság; azért tehát helytelen Krisztus nevére fölesküdni. Ám a hazugságtól félve felüti a fejét a gyanakvás és a gyanú szüli az esküt. Hajlandó vagyok az Istenre esküt tenni, bár szeretjük a császárt és fölségéért imádkozunk”.

A praefectus így felelt: „Jer közelebb és mutass be áldozatot Apollónak és a többi isteneknek, valamint a császár szobra előtt!”

Apollonius ezeket mondta: „Fölfogásom megváltoztatására, valamint az esküre nézve már válaszoltam neked. Ami pedig az áldozatokat illeti, mi keresztények, és én is, vérontás nélküli áldozatot hozunk az ég és föld, a tenger és minden lény Urának, az ő értelmes és szellemi értelemben vett kép-másainak javára, kiknek a földön való uralkodást az isteni gondviselés szabta ki. Isteni parancs szerint azért imádkozunk az Égbenlakóhoz, az Egyedülvaló Istenhez, hogy azok igazságosan uralkodjanak e világon. Teljes biztossággal tudjuk ugyanis, hogy ezt a császárt is trónjára senki más nem ültette, mint a mindeneket kezében tartó Király, az Isten”.

A praefectus így válaszolt neki: „Tán azért hívtunk ide, hogy filozofálj minenkünk? Egy napot adok, hogy meggondold a dolgot, mi válik javadra és megfontold,

életben akarsz-e maradni!" Ezzel parancsot adott ki, hogy börtönbe vigyék.

Három nap múlva parancsára újra elővezették. Ekkor ezt kérde tőle: „Milyen elhatározásra jutottál?”

Apollonius így felelt: „Istennek tisztelője vagyok, az is maradok, úgy mint azelőtt nyilatkoztam”.

A praefectus ezt mondotta: „A senatus rendelete értelmében tanácsolom, szállj magadba és áldozz az isteneknek, hisz őket imádja, nekik áldoz a földkerekség. Hasznosabb, ha velünk együtt élsz, mintha nyomorultul meghalsz. Ugy vélem, nem ismeretlen előtted a senatus rendelete”.

Apollonius így szólt: „A mindenható Istennek rendeletét ismerem én, az ő tisztelője vagyok, az is maradok. Nem imádom a bálványokat, emberkéz alkotásait, akár aranyból, akár ezüstből, akár fából valók, hiszen se nem látnak, se nem hallanak, mert emberek művei és sejtelmük sincs az igazi Isten tiszteletéről. Én bizony azt tanultam meg, hogyan kell a menny Istenét imádni és csak előtte szabad leborulni, ki minden emberbe az élet fuvallatát lehellte és állandóan életet ad nekik. Én bizony nem alacsonyítom le magamat, a szakadékba nem szédülök bele: mert nagy gyalázat a méltatlan tárgyak előtt leborulni és rabszolgaság a semmi dolgot tisztelni; vétkeznek az emberek, mikor ezt teszik. Akik kitalálták az ilyent: bolondok voltak; náluk bolondabbak csak a (bálványokat) imádva tisztelők. Az egyiptomiak nagy eltévelyedésükben a hagyományt

imádták. Az athéniek mind a mai napig egy rézből öntött ökörfejet imádnak és „Athén tyché-iének” (jószerencséiének) nevezik azt. Ott áll a híres téren közel Zeus és Heraklész bálványához, hogy imádiák. Ugyan, mivel különben ezek a szárított cserépnél és az égetett edénynél? Szemük van, mégsem látnak; fülük van, mégsem hallanak; kezük van, de nem használhatják; lábuk van, de nem tudnak járni; mert a merő alak nem adja meg a létet. Azt gondolom, Sokratész is mulathatott az athénieken, mikor a plátánfára, a kutyára és a száraz fára esküdött. Az emberek először maouk ellen vétének, mikor a bálvánvokat imádiák, másodszor pedig megtagadiák az Istent, mert az igazságot félreismerik. Az egyiptomiak istennek nevezték a hasvmát és a fokhagymát és imádták az általuk tápláléknak használt és megemésztett ételeket, melyek a szemétdombra kerülnek. Imádták még a halat, a galambot, a kutyát, a kővet, a farkast, mindenki imádhatta saját kénzeletének szüleményét. Akkor is vétkeznek az emberek, ha embereket, angyalokat, démonokat imádnak és istennek neveznek”.

A praefectus ezt mondotta: „Sokat bölcselkedtél és örömet szereztél nekünk, de nem tudod, Apollonius, hogy a senatus rendelete értelmében keresztény ember sehol sem mutatkozhatik?!”

Apollonius így felelt erre: „A senatus rendelete emberek rendelete; lehetetlen, hogy Istenével ellenkezzék. Mert abban a

mértékben, hogyan az emberek gyűlölik és megölik jótevőiket, távolodnak el Istentől.

Tudd meg hát, hogy Isten kiszabta a halált királyokra, koldusokra, fejedelmekre és szolgákra, előkelőkre egyaránt, filozófusokra és tudatlanokra; a halál után pedig mindenki része az ítélet. Ám különbség van halál és halál között. Krisztus tanítványai folytonosan meghalnak azzal, hogy vágyaikat nem teljesítik, sőt az isteni írások szerint gyötrik magukat. Nálunk ugyanis a szemérmetlen kívánság, a parázna jelenet, a szem vétke, a gonosz dolgokat hallgató fül csak a lélek megsebzése után lehetséges. Tekintve, hogy így élünk és önként tesszük a jót, nem tartjuk helytelennek az Istenért meghalni: hiszen, amíg élünk és ha kínokat szenvedünk, ezt is őérte, hogy ne haljunk örök halállal. Nem szomorkodunk vagyonunk elkobzásán sem, mert tudjuk, hogy akár élünk, akár halunk, az Uréi vagyunk. Elvégre láz, sárgaság, vagy más betegség is okozhatja az ember halálát. Feltételezhetem, hogy ilyen betegségben halok meg”.

A praefectus kérdé: „Szóval kitartasz halálod mellett?”

Apollonius felelte: „Krisztusban élni szeretnék, de nem félek a haláltól sem a szeretet miatt, mellyel az életet körülveszem: hisz nincs értékesebb az örök életnél; az a lélek halhatatlanságának szülőanyja, ha nemes életet élt itten”.

A praefectus felelte: „Nem értettem meg, amit mondottál”.

Apollonius így szólt: „Mit tehetek érdekében? A szív ismeri Istennek igéjét, ahogyan a szemünk fénye a világosság!”

Egy jelenlevő filozófus így szólt ekkor közbe: „Apollonius, te magadat teszed csúffá; már igen messzire elkalandoztál, bár azt hiszed, mélyértelmű dolgokat mondasz.

Apollonius így felelt neki: „Azt megtanultam, hogyan kell imádkozni, de hogy hogyan kell gúnyolódni, azt nem! Képmutatásod szívednek vakságát mutatja; csak a bolondoknak látszik csúfságnak az igazság”.

Az elnök így szólt: „Magvarázd meg nekem pontosan, mit mondottál!”

Apollonius ezt válaszolta: „Istennek Igéje, a test és lélek megváltója, Judeában emberré lett, minden igazságot beteliesített és isteni bölcseséggel csodálatosan töltekezett. Az igazi vallást tanította ő, mely az emberek fiainak legjobban megfelel. Azt tanította, hogy haragunkat megfékezzük, vágvainkat mérsékeljük, a test kívánságát csökkentsük, a gondokat elűzzük, a szeretetet ápolunk, a kevélységről letegyünk, bosszút ne álljunk, a halált pedig megvessük. Magunk ne legyünk igazságtalanok, az igazságtalanokkal szemben ellenben legyünk türelemmel, engedelmeskedjünk az isteni parancsoknak, az uralkodókat tiszteljük, Istent imádjuk, az Istentől való halhatatlan lelket hiszünk, a halál után bekövetkező ítéletet várjuk, a föltámadás utáni jutalomban reménykedjünk, mert Isten a jámborokat ebben biztosan részesíti. Mindezt szavakkal, tettekkel és nagy állhatatossággal

tanította. Bár jótetteiért mindenki magasztalta őt, a végén mégis megölték, mint előtte a filozófusokat és igazakat. Az igazakat gyűlölik ugyanis a gonoszok, amint az isteni írás mondja: Kössük meg az igazat, mert megbotránkozásunkra szolgál. A görög bölcsek közül is egy (Platon) megmondta: „Az igaz szenvedni fog, leköpdösik és megfeszítik”. Ahogyan az athéniek kimondották és megszavazták a halálos ítéletet (a görög szöveg szerint Sókratésre), úgy őrá (Krisztusra) is halált mondtak, mert a gonosz emberek irigyek lettek reá, mint ahogyan az őelőtte élt prófétákra is irigykedtek. A próféták mondták meg előre róla, hogy eljövendő, mindenkivel jót tesz majd, és erényeivel minden embert rábír az Atyaisten imádására, ki mindeneknek teremtője: Benne hiszünk, előtte borulunk le, tőle tanultuk az üdvös parancsolatokat, melyeket eddig nem ismertünk. Ezentúl sem akarunk hibázni, hanem erkölcsös életünk alapján reménykedünk a másvilágban”.

Az elnök erre így szólt: „Azt hittem, hogy az éjtszaka eltántorít majd véleményedtől”.

Apollonius mondotta: „Én pedig arra vártam, hogy a te gondolataid változnak meg az éjjel folyamán, hogy lelked szemét az én feleleteim kinyitják, szíved meghozza gyümölcsét és te imádod Istent, mindenek Teremtőjét és alamizsnaadás közben imádkozol. Ez ugyanis vértelen és szent áldozat Isten előtt és ember keze által művelt kegyelem az embereken!”

Az elnök kijelentette: „Szívesen szaba-

don engednék, de a senatus rendelete miatt nem tehetem; azonban emberséges ítéletet hozok! „Erre azt parancsolta, hogy karddal fejét vegyék.

Apollonius így szólt: „Hálát mondok az én Istenemnek ezért az ítéletért”.

A hóhérok ekkor kivették, lefejezték tüstént, miközben ő az Atyát, Fiút, Szentlelket dicsőítette. Dicsőség legyen nekik örökké. Amen.

8. Szent Perpetua és Felicitas szenvedése¹

Commodus császárt 32 éves korában megölték. Pannóniában Kr. u. 193-ban Severust kiáltották ki császárrá. Az új császár néhány évig nem kezdett semmit a keresztények ellen; majdnem egy évtizedes uralkodása után azonban úgy találta, hogy tennie kell valamit. Septimius Severus császár uralkodásának tizedik éve: 202 fordulópontot jelent a vértanúság történetében. Egy századon át a keresztényeket a Traianus-féle rendelet alapján üldözték. Följelentésre fogták el őket, mint magánembereket. Ha tudták, vagy sejtették is másokról keresztény voltukat, nem bántották őket, míg följelentés nem volt ellenük. Eddig tehát a keresztényüldözés magánemberektől indult ki és magánembereket sújtott. 202-ben először lép föl (Nérót nem számítva) az államhatalom a keresztények ellen, mint közösség ellen. A II. század folyamán, különösen az apologéták működése nyomán, észrevették, hogy egy mindinkább fejlődő és izmosodó szervezet ez az új „superstitio” (babona). Nem olyan, mint a mithracizmus, Izis—Oziris-kultusz, hanem szabályos, az egész birodalomra kiterjedő szervezet. A keresztény-üldözésből ekkor lett Egyház-üldözés.

Severus császár egyelőre a kihalásos rendszer mellett döntött: megtiltotta, hogy ezentúl bárki zsidó vagy keresztény vallásra térjen. A keresztényeket nem bántotta ezentúl sem; jaj volt azonban annak, aki katechumen, hittanuló volt: életével fizetett, ha nem állt el az Egyháztól. Ezért ettől kezdve a katechumenek vértanúsága kezdődik. Legszebb közülük *Perpetua és Felicitas aiktája*, melyet talán maga *Terullianus* szerkesztett. Szerkesztett és nem írt: mert

¹ Latin szövege O. Gebhardt, *Ausgew. Märtyrerakten* 61—95 S. A fordítás felülvizsgálatánál jó szolgálatot tett Balogh József pontos, hű fordítása: *Perpetua és Felicitas*, Budapesti Szemle, 1931 ápr.

páratlan voltukat éppen az a körülmény biztosítja, hogy elsősorban a vértanuk saját följegyzéseiből áll. Zöme Vibia Perpetuának börtönében írt naplója. Perpetua 22 éves előkelő fiatalasszony volt, vidám és jókedvű. Éppen a keresztség fölvétele előtt állt. Kicsiny szopós gyermeke is volt, de ez sem akadályozta meg a vértanúság elnyerésében. Naplója egyike a legszebb emberi dokumentumoknak: rengeteget tanulunk belőle. Láthatjuk, mennyire nehéz volt kereszténnyé lenni: Perpetuát atyja mindenáron meg akarta akadályozni ebben. Látjuk a *misztika virágait* ebben a gyönyörűségecses ifjú lélekben kinylilni; látjuk keresztény őseink hitét (pl. a tisztító-tűzben). A naplóhoz csatlakozik *Saturusnak*, a hit-tanulók hitoktatójának följegyzése a börtönben látott álmról. Egy szemtanú leírta a vértanúság történetét. A szerkesztő azután ezekből alkotta meg az ókor legszebb, leghitelesebb vértanuaktáját.

Ha a hitnek régi példaképeit Isten kegyelmének tanusítására s az emberek épülésére megírták, hogy olvasásuk a dolgokat megelevenítse és ezzel az Istent tisztelik, az ember lelkét megerősítik: miért ne íránk újabb könyveket e kettős célnak elérésére? Elvégre ezek a dolgok is egyszer majd régiek és akkor szükségesek lesznek az utókornak, ha mindjárt most nem is sokra becsülik ezeket a régi korok túlzott nagyra-becsülése miatt. Ám lássák azok, akik az ugyanegy Szentlélek hatalmát az idők korához mérik: mert úgyis nagyobbak kell elismerni az újabb, sőt a legújabb eseményeket, hiszen a kegyelemnek túláradása a világ végső korára rendeltetett: „És leszen az utolsó napokban — mondja az Úr —, hogy kiárasztok az én lelkemből minden emberre, akkoron a ti fiaitok és leányaitok prófétálni fognak, ifjaitok látomásokat látnak, öregjeiteknek pedig álomlátásaik lesz-

nek". (Ap. csel. 2, 17.) Mi tehát elismerjük az egykézen megígért új jövendöléseket és látomásokat, mint ahogyan elismerjük a Szentléleknek az Egyház javára rendelt többi csodatettét is — hiszen őt ajándékok osztogatására küldte, amint kinek-kinek rendelte, az Úr. Szükségképen megírtuk és olvastatással Isten dicsőségére ünnepeljük ezeket a dolgokat; ne higgye senki együgyű, vagy hitben kételkedő, hogy az Istentől nyújtott kegyelem csak a régieknél volt meg. Isten ugyanis ígérete szerint mindig működik: a hitetleneknek ezzel tanuságot, a hívőkkel pedig jót tesz. Így tehát mi is, „amit hallottunk, és kezünk tapintott, azt hirdetjük nektek" (I. Ján. 1, 1, 3.), testvéreim és fiaim: hogy ti is, akik jelen voltatok, visszaemlékezzetek az Úrnak dicsőségére: Ti pedig, kik hallomásból ismeritek meg e dolgokat, a szent vértanuk közösségébe vétessetek, velük pedig az Úr Jézus Krisztussal: kinek dicsőség és tisztesség örökön-örökké. Amen.

Elfogták az ifjú katechumenokat: *Revocatus* és rabszolgáló társát, *Felicitast*, *Saturninust* és *Secundulust*. Köztük volt *Vibia Perpetua* előkelő születésű, jól nevelt, tisztességes házasságban élő nő. Atyja, anyja és két testvére volt, egyik ezek közül szintén katechumen. Volt egy csecsemő fiacskája. Ő maga körülbelül 22 éves volt. Vértanúságának egész rendjét ettől kezdve ő maga mondja el, úgy, ahogyan saját kezével maga leírta, és saját értelme szerint reánk hagyta.

Midőn még az üldözők között éltünk és

atyám szeretetében engem a maga részére akart megnyerni, és elszakítani, ezt mondtam neki: „Edesapám, látod ezt az itt heverő edényt, kancsót, vagy bármi mást?” Erre ezt felelte: „Látom”. És én folytattam: „Ugyan mondható-e másnak, mint ami valóban?” S ő mondá: „Nem”. „Igy én sem mondhatom magamat másnak, mint ami vagyok, t. i. kereszténynek.” Szavamra atyám fölindult, reám vetette magát, ki akarta kaparni szememet, de csak megvert és aztán az ördög érveitől legyőzve, elment. Hálat adtam Istennek abban a néhány napban, mikor megszabadultam atyámtól és távolléte idején fölüdültem. E néhány napos időközben *megkereszteltek*. A Lélek azt a sugallatot adta nekem, hogy a keresztvíz fölvételekor ne kérjek semmi mást, mint a testnek béketűrését. Kevés nap múlva börtönbe vetettek és megborzadtam. Még sohasem tapasztaltam akkora sötétséget. Ó, szörnyű nap volt az a rekkenő forróság, a katonák és a sokaság lökdösése miatt. Különösen aggasztott csecsemőm sorsa.

Ekkor *Tertius* és *Pomponius*, ezek az áldott diakonusok, szolgálatunkra álltak és pénzen kieszközölték, hogy a börtön jobb részében fölüdülhessünk. A börtönből kilépve, mindenki magával foglalkozott. Én megszoptattam majdnem éhenhalt csecsemőmet. Miatta aggódva beszéltem édesanyámmal, biztattam bátyámat, fiacskámat nekik ajánlottam. Keseregtem azon, hogy őket miattam keseregni látom. Több napig maradtam ebben a szorongásban. Kiharcoltam, hogy

kisfiam velem maradjon a börtönben. Rög-lön erőre kapott és én is megkönnyebbültem a csecsemőért való fáradságtól és gondtól. A börtön csakhamar olyan lett előttem, mint valami palota, annyira, hogy jobban szerettem itten, mint akárhol.

Bátyám ekkoriban így szólt hozzám: „Húgom, te már nagy kegyben állasz Isten előtt, és látomásért könyöröghetsz hozzá. Így megtudhatjuk, mi vár ránk: szenvedés, vagy kiszabadulás?” Én tudtam azt, hogy az Úrral beszélni fogok, hiszen annyi jótéteményét tapasztaltam már. Így hát bizakodva tettem neki ezt az ígéretet: „Holnap megmondom neked”. És ezután könyörögtem az Úrhoz és ő ezt mutatta nekem. Csodálatos nagyságú, egészen égis erő érclétrát láttam. Annyira keskeny volt, hogy csak egyesével lehetett rajta fölmenni. Oldaláról mindenféle vasszerszám meredt elő: kardok, lándzsák, kampók, kések, úgyhogy ha valaki nem volt óvatos és nem vigyázott fölfelé, összesebezte magát, teste pedig a vasszerszámokba akadt. És a létra alatt iszonytatóan nagy és a fölmenőkre leselkedő sárkány hevert. Elsőnek *Saturus* ment föl a létrán — ő tanított minket és ezért később önként jelentkezett miattunk. Mikor már a létra tetejére ért, felém fordulva, így szólt: „Perpetua, várlak, de vigyázz, hogy a sárkány meg ne harapjon!” Én így feleltem neki: „Nem árthat nekem az Úr Jézus Krisztus nevében!” S a sárkány csakugyan egész lassan emelte föl fejét a létra alatt, mintha félne. Mikor pedig az

első fokra hágtam, megtiportam fejét. Fölérve, végtelen tágas kertet pillantottam meg, a kert közepén pásztorruhában ősz, magas férfi ült és juhait fejte. Körülötte sok-sok ezer fehérruhás alak állott. A pásztor föl emelte fejét, reám tekintett és így szólt: „Jó hogy jössz, gyermekem!” Erre a magakészítette sajtból egy harapásnyit nyujtott nekem, — én összetett kezekkel fogadtam és megettem. A körülállók mind ezt mondták: Amen. E szóra fölriadtam, még valami édeset rágva számban. Mindent azon nyomban elmondtam bátyámnak és megértettük, hogy a szenvedés vár reánk. Ettől kezdve ebben a világban már semmit sem reménykedtünk.

Perpetua álmában Krisztust látta, akit az ókeresztények nagyon sokszor a Jó pásztor képében tiszteltek. A sajt az Oltáriszentség jelképe, amit kivégzésük előtt a börtönbe vittek a vértanuknak. Naplóját Perpetua ekként folytatja:

Néhány nap mulva híre futott, hogy kihallgatnak. *Édesapám* is búbanattól elgyötörve megjött a városból. Bejött hozzám, hogy szándékomtól eltántorítson és így szólt hozzám: „Leányom, könyörülj ősz fürtjeimen, könyörülj meg édesapádon, ha méltónak tartasz, hogy atyádnak nevezzenek. Ezzel a két kezemmel neveltelek téged ily virágzó korig, minden testvérednek elébe tettelek, ne engedj hát engem az emberek gyalázatára! Tekints testvéreidre, légy tekintettel édesanyádra és nagynénédre, gondolj kisfiadra, hisz nélküled nem marad életben! Tégy le szándékoдрól, ne öl meg mindnyájunkat! Mert senki közülünk töb-

bet szabadon nem szólhat, ha teveled valami történik!" Atyai szeretetében ilyeneket mondott nekem, közben kezemet csókolgatta, lábához vetve magát hullatta könnyeit, és nem leányának, hanem úrasszonyának nevezett. Én pedig sajnáltam atyám esetét, hogy egész nemzetségemből egyedül ő nem örülhet szenvedésében. És vigasztaltam őt: „Az történik a dobogón (a kínzás helyén), amit Isten akar, mert tudd meg, hogy életünk nem a magunk, hanem az Isten hatalmában van". Erre szomorúan ment el tőlem.

Másnap, alighogy megreggeliztünk, hirtelen *kihallgatásra hurcoltak bennünket*. Ennek csakhamar híre kerekedett és roppant néptömeg gyűlt egybe. A dobogóra léptünk. Társaim után végre reám került a sor. Édesapám azon nyomban ott termett kisfiammal együtt, lehúzott a lépcsőről és így rimázkodott: „Könyörülj meg fiacskádon!"

Hilarianus, a procurator, akkor az elhunyt Minucius Timianus helyett a pallosjogot gyakorolta, így szólt hozzám: „Könyörülj atyád ősz hajfűrtjein, könyörülj csecsemő gyermekeden! Áldozz a császár üdvére!"

S én feleltem: „Nem teszem meg!"

Hilarianus kérdezte: „Keresztény vagy?"

Én így feleltem neki: „Keresztény vagyok!"

Mikor édesapám odalépett, hogy elhatározásomban megingasson, Hilarianus eltávolíttatta és megverette őt. Fájt nekem édesapám esete: mintha engemet vertek volna, úgy fájt nekem nyomorult öregsége.

Ezután mindnyájunk fölött *kimondja íté-*

letét; a vadállatok elé ítél. Mi derűs kedvvel megyünk vissza a börtönbe. Eddig magam szoptattam kisfiamat, mert velem volt a börtönben. Édesapámhoz küldtem tehát Pomponius diakónust és kértem tőle a csecsemőt. Édesapám azonban nem adta oda. Isten úgy rendelte, hogy a csecsemő sem kívánta többet keblemet, és ez nem fájt nekem; így sem a gyermek gondja, sem kebleim fájdalma nem gyötört.

Néhány nap multán *mindnyájan imádkoztunk* és én imádság közben fölkiáltottam: *Dinokratés!* Csodálkoztam, mert azelőtt sohasem jutott eszembe. Most visszagondoltam sorsára és bánkódtam. Rögtön rájöttem, hogy immár méltó vagyok, hogy őérette is szenvedjek. Sűrűn kezdtem tehát érte imádkozni és az Úrhoz fohászkodni. Még az éjjel ebben a látomásban részesültem: Dinokratés valami sötét helyről lépett ki, ahol sokan tartózkodtak, nagyon fölhevült és igen szomjas volt; arca piszkos, színe sápadt és az a seb volt rajta, amiben meg is halt. Ez a Dinokratés ugyanis édes öcsém volt, hétéves korában arcán rákott kapott és csunya, mindenki előtt undorító halállal múlt ki ebből a világból. Őérette imádkoztam. Köztem és közte óriási szakadék tátongott, és így nem tudtunk egymáshoz közelebb jutni. A helyen, ahol Dinokratés állt, vízzel teli medence volt, de párkánya magasabb volt a gyereknél és így hiába ágaszkodott föl, mintha inni akarna. Mihelyt fölébredtem, rögtön megértettem, hogy öcsém szenved. Reméltem azonban, hogy

hasznára lehetek, és mindennap imádkoztam érte, míg a tábori börtönbe át nem mentünk. A katonai tábor részére rendezett játékon kellett ugyanis küzdenünk: mert Geta caesar (társuralkodó) születésnapja közeledett. Éjjel-nappal sóhajtások között imádkoztam, hogy megnyerhessem őt.

Azon a napon, mikor a kalodában (a nervusban) szenvedtünk, következő látomásom volt. Immár világosság ragyogta be az azelőtt sötét helyet. Dinokratés tiszta testtel, jólöltözötten, fölfrissülve állott előttem. Ahol a seb volt, csak heget látok, a medence párkánya pedig csak köldökéig ért a gyerekek és szünet nélkül merítgetett a vízből. A párkányon vízzel teli aranycsésze állt, Dinokratés inni kezdett belőle és az sohasem fogyott ki. Jóllakva a vízzel, gyerekek módjára ujjongva kezdett a vízzel játszani. Én pedig fölébredtem. És megértettem, hogy büntetése véget ért.

Szent Perpetua ebben a látomásában nyilvánvalóan azt tanúsítja, hogy az ókor keresztényei is éppen úgy hittek a tisztítóhelyben, mint mi. Szent Ágoston mondja, hogy Dinokrates a keresztség után elkövetett némi bűneiért szenvedett ilyen büntetéseket, mert mint hétéves gyermek hazudhatott, vagy pogány atyja unszolására más valamit követhetett el Isten ellen. További sorsát Perpetua a következőkben beszéli el:

Nem sokkal eztán *Pudens altiszt*, a börtön felügyelője becsülni kezdett minket, látta ugyanis, hogy nagy erő van bennünk. Ezért sokszor bocsátott be hozzánk keresztényeket, hogy egymást kölcsönösen megvigasztaljuk. Mikor közel volt már a viadal napja, *édesapám* bánattól megtörve meglátogatott.

Szakállát kezdte tépni, magát a földhöz verte, majd arcára borult és megátkozta életének éveit. Annyit és olyan nagyon kiabált, hogy talán maga a természet is megindult szavain. En meg sajnáltam boldogtalan öreg korát.

A játék előtti utolsó napon ezt láttam látomásban: *Pomponius* diakónus börtönünk ajtajában megállott és erősen kopogott. Én kimentem és ajtót nyitottam neki. Hófehér, apró golyócskával megrakott ruhában állott elöttem és így szólt hozzám: „Perpetua! Csak rád várunk, gyere!” Ezután kézentfogva tekervényes és zord úton elvezetett. Zihálva érkezünk el az amphitheatrumhoz. Itt az aréna közepére vezetett és ezt mondta: „Ne reszkess, veled vagyok, veled együtt harcolok!” Utána távozott. Csodálkoztam, miért nem bocsátják rám a vadállatokat. Ekkor egy csúfos külsejű egyiptomi férfiú jött ki ellenem segédjeivel, hogy megvívjon velem (ahogyan a gladiátorok szoktak). Énmelém is jóvágású ifjak léptek, hogy segédek és oltalmazóim legyenek. Levetköztettek — és férfivá lettem. Ezután segédek olajjal dörzsölték tagjaimat, ahogyan az agon-ban (a bajvívásban) az szokás. Az egyiptomi ember ellenben a homokban fetrengett. Erre csodálatosan magas férfi jött, akkora, hogy túlért az amphitheatrum tetején, mellén ketős szegélyű bíbor övvel fölövezve, arany- és ezüstgolyócskák csüngtek róla, kezében a lanista (vívómester) pálcájával, másik kezében aranyalmákkal megrakott zöld ág volt. Ezután csendet kért és így szólt: „Ha az egyiptomi győzi le e nőt, akkor karddal ki

is végzi; ha a nő győzi le őt, megkapja ezt az ágat". Erre eltavozott. Egymashoz közeledtünk és elkezdtük az ökoivivást. Ő lábamat iparkodott elkapni; én pedig arcába rúgtam neki. A levegőbe emelkedve úgy tapostam őt, mintha a földet taposnám. Mikor láttam, hogy soká tart az egész, kezemet összekulcsolva ragadtam meg íejét, mire arcára borult és én megtiportam őt. A nép kiáltozni kezdett, segédek énekelni. A vívómesterhez léptem és megkaptam tőle az ágat. Meg is csókolt engem és így szólt: „Leányom, béke veled!" Es dicsoségesen kezdtem vonulni a Porta sanavivaria (az életbenmaradott gladiátorok kapuja) felé. Erre fölébredtem és tüstént megértettem, hogy nem a vadállatok, hanem a gonosz lélek ellen kell majd küzdeni; de tudtam, hogy a győzelem az enyém lesz.

Eddig írtam a játékok előtti napig. Ami a játékok alkalmával majd történik, írja le, aki akarja.

Ám a boldog *Saturus* is elmondotta látomását és meg is írta. „Kiszenvedtünk. Kibontakoztunk testünkből és négy angyal Keletre vitt bennünket, de kezük nem érintett minket. Nem hanyatt fekve, fölfelé fordult arccal haladtunk, hanem mintha valami enyhe lejtőre kelnénk. Kiszabadulva az első világból, mérhetetlen világosságot pillantottunk meg. Így szóltam Perpetuához, mert ő volt mellettem: „Ez az, amit nekünk az Úr ígért, elnyertük az ígéretet". A négy angyal nagy térre vitt bennünket, úgy terült el előttünk, mint valami kert: telides-teli rózsafákkal és

mindenféle virággal. A fák olyan magasak voltak, mint a ciprusok, leveleik szüntelen hulldogáltak. A kertben négy másik angyal volt, a többinél fényesebb. Alig hogy megláttak minket, tisztelettel fogadtak és a többi angyalnak odaszóltak: „Íme itt vannak, íme itt vannak!” S a négy angyal, ki minket eddig hozott, elálmélkodott és letett minket. Most már magunk lábán mentünk által a térségen, nagy, széles úton. Itt találkoztunk *Jocundusszal, Saturninusszal és Artaxius-szal*, ezek ugyanebben az üldözésben szenvedtek tűzhalált. *Quintust* is láttuk, aki szintén vértanuként múlt ki a börtönben. Mi kérdezősködtünk náluk, merre vannak a többiek. Az angyalok azonban így szóltak hozzánk: „Jertek be előbb, jöjjetek és köszöntések az Urat!”

Erre olyan helyhez értünk, ahol a falak mintha világosságból épültek volna. E hely aítaiánál négy angyal állott, mikor beléptünk, hófehér ruhát adtak reánk. Beléptünk és meghallottuk, hogy egyesült szóval hogyan énekelik: „Agios, agios, agios . . . szent, szent, szent”.

A hely közepén pedig láttuk, hogy egy ősz öreg ember ül ottan. haja hófehér volt, az arca fiatalos, de a lábát nem lehetett látni. Kétoldalán huszonnégy vén ült, mögötte még sok más aszastván. Bámulva léptünk közibük és megálltunk a trón előtt. A négy angyal fölemelt bennünket és mi megcsókoltuk őt. Ő pedig kezével megsimogatta arcunkat. A vénnek pedig így szóltak hozzánk: „Álljunk imához!” Erre fölálltunk és béke-

csókot váltottunk. A vének azután ezt mondták: „Menjetek és játsszatok!” És mondtam Perpetuának: „Megvan, amit akarsz!” Perpetua pedig ezt felelte: „Hála Istennek, amint a testben vidám voltam, itt majd még vidámabb lehetek”.

Kimentünk és a kapu előtt *Optatus* püspököt és *Aspasius* presbytert, tanítónkat, balfelől. Különválva, szomorúan állottak. Elénk borultak és így szóltak: „Békéltessetek minket össze, mert eltávoztatok és így hagytatok hátra”. Mi így szóltunk hozzájuk: „Ügye, te vagy a mi pápánk (püspökünk), te a mi presbyterünk — és mégis ti borultok lábunkhoz?” Megindulva átöleltük őket. Perpetua görögül kezdett velük beszélni és félrevonultunk velük a kertben, a rózsafa alatt. És midőn velük beszéltünk, így szóltak hozzájuk az angyalok: „Hagyjátok őket, pihenjenek. Ami egymás közt van félreértésük, intézzék el maguk!” Azután elzavarták őket onnan. *Optatus*nak ezt mondták: „Javítsd meg népedet, mert úgy jönnek hozzád, mintha circusból térnének vissza és a pártokról vitatkoznának”. És úgy láttuk, be akariák zárni a kaput. És sok testvérrre meg vértanukra kezdtünk ráismerni. Mindnyáian kimondhatatlan illatot éreztünk, mely eltöltött bennünket. Ekkor örvendve ébredtem föl.

Az ókeresztény szemtanú folytatja ezután a feljegyzéseit a vértanúság történetéről:

Felicitas pedig így részesült az Úr kegyelmében. Miután már nyolc hónap óta terhes volt, állapotosan tartóztatták ugyanis le, na-

gyon szomorkodott, hogy emiatt esetleg elhalasztják kivégzését. Áldott állapotban lévőket ugyanis nem szabad megbüntetni. Így aztán joggal félhettünk, hogy utóbb közönséges gonosztévőkkel együtt végzik ki. Vértanútársai is fölötte bánkódtak, hogy ilyen jó pajtást, ugyanazon remény országútján egyedüli társnőjüket elveszítsék. Három nappal a játékok előtt egyesült fohászokkal fordultak az Úrhoz. Az imádság végeztével tüstént beálltak a fájdalmak. Az egyik börtönőre ekkor így szólt hozzá: „Ha már most ilyen fájdalmakat érzesz, mit teszel majd, ha a vadállatok elé kerülsz, mert megvetetted ezeket, mikor nem akartál áldozni!” Felicitas erre így felelt: „Most én szenvedem, amit szenvedek. Ott ellenben másvalaki lesz énbennem és az szenved majd helyettem, mert én is ő érte akarok szenvedni”. Azután kis leánynak adott életet; egy nővérünk sajátjaként nevelte föl.

Mivel tehát megengedte és engedelme alapján akarta is a Szentlélek, hogy a játékok *történetét leírják* — bár nem vagyunk méltóak *ekkora dicsőség kiegészítésének megírására* sem —, mégis a szentséges Perpetua parancsát, sőt végső rendelkezését hajtjuk végre és állhatatosságának és lelke nemességének tanujelét csatoljuk (ez íráshoz). — A tribunus (a tábor parancsnoka) korlátozni kezdte őket, mert holmi haszontalan egyének figyelmeztetésére attól félt, hogy mágikus varázslattal esetleg kiszabadítják őket. *Perpetua* erre szemébe vágta:

„Ilyen előkelő vádlottaknak miért nem engedsz enyhülést, mikor a császár születésnapján kell majd küzdenünk? Nem a te dicsőségedre válik-e, ha oda minél jobb színben vezetnek elő?” A tribunus megszegyenült és meg is ijedt; ezért parancsot adott arra, hogy emberségesebben bánjanak velük. Perpetua testvérének és másoknak ezentúl szabad volt bemenni és fölfrissíteni őket — a végén már a börtön altisztje is hívóvé lett.

Az utolsóelőtti napon az utolsó vacsora „szabad vacsora” volt. Amennyire rajtuk múltott, nem „szabad vacsora” (siralomházi étkezés), hanem *agapé* (szeretetlakoma) lett étkezésükből. A régi állhatatossággal dobálták szavaikat a nép közé, Isten ítéletével fenyegették őket, tanuskodtak róla, mennyire örülnek, hogy szenvedhetnek, és gúnyolták a bámész tömeg kíváncsiságát. Saturus így szólt: „Nem elég tinektek a holnapi nap, hogy olyan szívesen bámuljátok azokat, kiket úgysis gyűlöltök: ma barátok, holnap ellenségek! Ám jól jegyezzétek meg magatoknak arcunk vonásait, hadd ismerjetez majd ránk azon a napon!” Erre sokan megszeppenve otthagyták őket, sokan pedig hívókké lettek.

Fölvirradt végre diadaluk napja. A börtönből az amphitheatrumba vidáman és ragyogó arccal mentek, akárcsak a mennyországba. Ha remegtek is, örömtől remegtek, nem pedig a félelemtől. Elöl nyugodt lépéssel, mint Krisztusnak jegyese, Istennek választottja: Perpetua ment, és szeme fényével mindnyá-

jukat legyőzte. Utána Felicitas jött. Örült, hogy szerencsésen világra hozhatta gyermekét, hogy harcolhat a vadállatokkal és szülése után megfürödhetik a második keresztségben (a vértanúságban). Mikor a kapuba értek, más ruhát akartak velük fölvetetni: a férfiakra Saturnus papjaiét, a nőkre pedig Ceres papnőit. Perpetua azonban mindig állhatatosan ellenállt. Így szólt: „Éppen azért jöttünk ide önként, hogy szabadságunkon sérelem ne essék. Azért áldozzuk föl életünket, hogy épp ilyesmit ne cselekedjünk: ez szerződés köztünk és köztetek”. Az igaztalanság elismerte az igazságot: a kivégzést vezénylő tribunus (ezredes) elrendelte, hogy úgy vezessék be őket, amint vannak. Perpetua dalolt, mintha már az egyiptomi fejét taposná, Revocatus és Saturnus pedig a bámész tömeget fenyegette. Amint Hilarianus helytartó elé érkeztek, ezt mondták neki: „Minket te — téged az Úr!”

A nép ezen fölindulva azt követelte, hogy a vadászok (a vadállatok őrei) sorai közt elhaladva, ostorokkal verjék őket végig. Ők pedig örültek neki, hogy az Úr szenvedéséből is részesültek (mert Krisztust is megostorozták).

Aki ezt mondotta: „*Kérjetelek és adatik nektek*”, azt a halálnemet adta kinek-kinek, amit óhajtott magának. Mikor ugyanis vértanúságuk áhított neméről beszélgettek egymás közt, Saturninus azt mondta, hogy azt szeretné, ha egész sereg vadállat elé vetnék, hogy így dicsőbb legyen koronája. A látványosság kezdetén csakugyan elsőnek küz-

dött Revocatusszal egyetemben, mégpedig egy leopárddal; utána a korláton túl egy medve is meghurcolta őket. Ezzel szemben Saturus semmit sem utált annyira, mint éppen a medvét, és az volt a vágya, hogy a leopárdnak már egy harapására meghaljon. Midőn tehát egy vadkant eresztettek rája, ez inkább a vadászt támadta meg, aki kieresztette: a játékot követő napon bele is halt sérülésébe. Saturust csak idestova hurcolta. Erre a hídon lekötözték egy medve útjába, de az nem akarta elhagyni barlangját. Saturus így másodszor is sértetlen maradt és visszahívták.

A nőknek pedig az ördög egy természete ellen megvadított tehenet tartogatott, hogy az állat neme egyezze az övükével. Levetkőztették, azután hálóba burkolták és így vezették ki őket. A nép elborzadt, mikor látta, hogy egyikük gyenge fiatal nő, a másiknak pedig a szülés után csorduló keblei vannak. Vissza is hívták és könnyű tunicába öltöztették őket. Előbb Perpetua került sorra, a tehen fölöklelte és ő fölbukott. A földön észrevette, hogy tunicája egyik oldalán elhasadt, inkább gondolva a szeméremre, mintsem a fájdalomra, betakarta magát. Aztán tút keresve haját is rendbeszedte. Nem illett, hogy a vértanu zilált hajjal szenvedien, hogy úgy ne tűniék fel, mintha dicsőségében gyászolna. Fölkelt és Felicitast is fölöklelve látta, mire hozzálépett, és kezét nyujtva, fölsegítette őt. Így álltak ott mind a ketten. A nép kegyetlenségét legyőzve, visszahívta őket az életbenmaradottak kapujába.

Itt egy *Rusticus* nevű hitujonc fogadta Perpetuát. Ekkor mintegy álmából fölserkenve — annyira lélekben, elragadott állapotban volt —, kezdett körülnézni s mindnyájuk bámulatára mondá: „Mikor vezetnek már az elé a tehén elé?” Midőn pedig hallotta, hogy már megtörtént, nem hitte el, míg saját testen és ruháján a kínzások jeleit észre nem vette. Erre odahivatta bátyját és azt a katechument, és így szólt hozzájuk: „Állhatatosak legyetek a hitben, egymást szeressétek és szenvedéseink botrányul ne szolgáljanak nektek.”

Saturus pedig a másik kapuban buzdította *Pudens* katonát: „Végre is, ahogy kívántam és jövendöltem, még eddig egy vad sem bántott. Azért higgy most teljes szívedből. Ime, újra kilépek s a leopárd egyetlen harapására végem lesz”. S mindjárt a látványosság végén a leopárd elébe vetették s annak egyetlen harapása annyira vérbeborította őt, hogy így gúnyolta őt a nép: „Jól fürdött! Jól fürdött!” Valóban boldog is volt, ki ily módon fürödhetett. S ekkor *Pudens* katonához fordult: „Isten veled, emlékezzél hitemre és reám, mindez ne tántorítson, sőt inkább erősítsen meg!” Egyszersmind elkérte gyűrűjét és önvérébe mártva, zálogul és vérenek emlékéül hagyta neki. S ekkor már aléltnak a többihez hurcolták a vesztőhelyre (ahol az életbenmaradtakat a kezdő gladiátoroknak kellett kivégezni). Midőn pedig a nép azt követelte, hogy az aréna közepébe állítsák őket, és így a gyilkosság egész lefolyását szemükkel végignézhessék, maguk jöttek a

nézők kívánta helyre, ott megcsókolták egymást, hogy vértanúságukat a béke jeleivel végezzék. A többiek mozdulatlanul és csendesen fogadták a vasat. Saturus volt az első, ki lelkét kiadta, hogy Perpetuára várakozhassék. Perpetua pedig, hogy valami fájdalomban részesüljön, oldalbordái közé kapott döfést. Erre fölsikoltott, majd azután a kezdő gladiátornak eltévedt jobbját maga igazította nyakszirtjébe. Különben akarata ellenére talán nem is ölheték volna meg az ilyen asszonyt, kitől a tisztátalan lélek is rettegett."

Ó, hősie és boldogságos vértanuk! Ó, ti valóban a mi Urunk Jézus Krisztus dicsőségére hivatott választottak! Ha ezt magasztalja, tiszteli, imádja valaki, akkor olvasnia kell az Egyház épülésére ezeket a régielnél mivel sem kisebb példáknak történetét is, hogy az új erények is tanusítsák egy és ugyanazon Léleknek működését még jelenleg is, és a mindenható Atyaistenét és Fiáét, Jézus Krisztusét, a mi Urunkét, kinek, dicsőség és véghetetlen hatalom örökön-örökké. Amen.

Ime, a keresztény ókornak legszebb, legmegrendítőbb vértanuaktája! Ez az írás és a történet annyira meghatotta az embereket, hogy Perpetua és társai az első vértanuk, kik a római ünnepnapárban helyet kaptak, mint nem római vértanuk, sőt a szentmise kánonjába is belekerültek. 1912-ben Karthagó romjai közt feltárták az egykori nagybazilika romjait, ahol Szent Ágoston is prédikált és megtalálták ott a szent vértanu-csoport sírját az eredeti sírfelirattal együtt:

„† Itt vannak a vértanuk.

† Saturus. Saturninus.

† Revocatus. Secundulus.

† Felicitas. Perpetua."

9. Szent Leonidés, Plutarchos, Potamiaina és más alexandriai vértanuk szenvedése¹

Septimius Severus üldözéséről máshonnan is értesülünk: az egyháztörténet-írás atyja: Eusebios is megírta régi források alapján, hogy milyen nagy üldözés tört ki 202-ben a göröggé művelődött Egyiptom fővárosában: Alexandriában. A vértanuk történetében beleszőjük Palladios püspök könyvéből (*Historia Lausiaca* c. 3.) Szent Potamiaina szűz dicső vértanúságának történetét.

Amidőn Severus megindította üldözését az egyházak ellen, mindenfelé minden egyházban a vallásért küzdő atléták híres vértanúságokat szenvedtek el. Leginkább *Alexandriában*, mert ide vezették egész Egyiptomból és Thebaisból a válogatott harcosokat, mint Isten óriási stadionjába. Hősi lélekkel viseltek el mindenféle szenvedést és halálnemet és nyerték el Istentől a halhatatlanság koszorúját. Köztük van Leonidés, Origenésnek atyja, kinek fejét vették, ki annyira ifjan hagyta hátra fiát. Mekkora buzgalom égett benne az isteni ige iránt már kora ifjúságától kezdve: nem lesz haszontalan röviden elmondani, annnyival inkább, mert hírét sok ember számos beszéddel ünnepli.

Ha valaki ennek a férfiúnak életét ponto-

¹ Görög szövege Eusebios E. H. 6, 1—5 (Ed. Schwartz² 221—227) szemelvényesen Th. Ruinart, *Acta martyrum*, Ratisbonae 1859, 168—171 válogatása nyomán.

san, kimerítően akarná írásba foglalni, igen hosszúra nyúlnék az ismertetés: ez a tárgy maga külön művet kívánna. Mi csak összefoglalást adunk és amennyire lehet, csak egészen röviden keveset mondunk el róla: részint néhány levélből, részint tanítványainak beszédéből, melyek korunkig fennmaradtak.

Origenés viselt dolgait gyermeksege első éveitől kezdve, szintén említésre méltónak látom. Mikor Severus uralmának tizedik évében járt, Alexandriának és egész Egyiptomnak *Laetus* volt a praefectusa, az egyháznak püspöke pedig *Julianus* halála után *Demetrios* volt. Az üldözés tűzvésze ekkor hágott tetőpontra és nagyon sok nyerte el a vértanúság koszorúját: *Origenés*nek még egészen gyermeki lelkét a vértanúságnak akkora vágya töltötte el, hogy veszedelemnek tette ki magát és önként iparkodott a küzdelembe belerohanni. A halál már-már fenyegetően közel volt hozzá, de Isten égi gondviselése számtalanok hasznáról gondoskodva, édesanyjának segítségével visszatartotta. Először szavakkal könyörgött hozzája édesanyja, vélve, hogy anyai szeretetének tisztelete megindítja. A fiú még inkább lelkesedett, mióta atyját le tartóztatták és bilincsekben volt; lelkének egész hevével vágyott a vértanúságra. Anyja észrevette ezt, ezért a fiú minden ruháját eldugta és így kénytelen-kelletlen ott-hon maradt. Átlátta végre, hogy mitsem tehet, hisz vágya fölülhaladta éveit, nyughatatlanul levelet írt atyjának és ebben a leg-

hathatósabban buzdította azt a vértanúsagra, többi közt ilyen szavakkal: „Orizkedjél atyám, hogy kedvünkért megváltoztasd szándekodat!” Ez legyen gyermeki jellemének az isteni vallás iránti buzgalmának általunk említett első példája. Gondot okozott atyjának, mikor az Istentől sugalmazott Szentirásnak értelme után tudakozódott nála. Szemtől-szembe látszatra megrieddette fiacskáját és arra intette, ne keressen korát fölümülő dolgokat és a Szentírásban ne nézzen mást, mint az egyszerű, betű szerinti érteelmet. Bensejét azonban nagy öröm töltötte el, és hálát adott a minden jók adójának, Istennek, hogy ilyen fiú atyja lehetett. Mondják azt is, hogy sokszor bement alvó fiának hálószobájába és kitárta fia mellét és áhitattal megcsókolta, mint az isteni Lélek templomát és boldognak mondta magát, hogy ilyen gyermeke van.

Origenés a filozófus-élet legszebb példáját adta mindenkinek; tanítványai közül méltán követték őt sokan; úgyhogy sok, a tudományokban és a filozófiában nagyon jártas pogány is önként tanítómesterének választotta őt. Ezek Krisztus hitét őszintén és lelkük bensőséges érzelmével fogadták tőle; s az üldözés idején kitűntek. Néhányat letartóztattak közülük és vértanuhalált szenvedtek. Első volt ezek között *Plutarchos*. Mikor halálra vezették, Origenést is majdnem megölték a polgárok, mint haláláért felelőset, midőn az utolsó pillanatig kitartott mellette. Az isteni gondviselés azonban akkor is megőrizte őt. Plutarchos után Ori-

genes tanítványai közül második vértanu *Serenus* lett, ki elnyert hitét tűzzel erősítette meg. Iskolájából a harmadik *Heraklides*, negyedik pedig *Herón* lett, mindkettőt pallossal fejezték le. Az előbbi még katechumen, az utóbbi neophyta (újonnan keresztelt) volt. Hallgatóiból az ötödiknek a keresztény vallás győztes atlétájának, *Serenusnak* számtalan kínzás hősies elviselése után végre fejét vették.

A nők közül volt egy *Herais* nevű nő is. Ez, mint hittanuló, tűz által keresztelkedett meg és így költözött el ebből az életből. Hetediknek *Basilidest* kell említeni, ki a híres Potamiainát kísérte a halálra.

A szépséges *Potamiaina* egy kicsapongó és buja férfiú szolgálója volt. Bármennyire kérlelte, és bármit ígért neki a férfi, nem tudta a leányt elcsábítani. Haragra gyuladva, átadta a leányt Alexandria kormányzójának, följelentve, hogy keresztény és azal vádolta, hogy az időt és a császárokat átkozza üldözéseik miatt. Nagy pénzösszeget is ígért a kormányzónak: „Ha rá tudod venni, hogy kívánságomba beleegyeznek, akkor ne bánts tovább, őrizd meg számomra. Ha ellenben megmarad konokságában, kérlek, végeztess ki, nehogy életben maradva nevéssen kicsapongó magamon.”

A törvényszék elé vezették tehát a hős szűzleányt. Testét különféle, már előre elkészített kínzóeszközzel, lelkét pedig mindenféle rábeszéléssel sanyargatták, ám erős és szilárd toronyként állott ellen. Az akkori bíró találékonysága új, a többenél kegyetle-

nebb kínzóeszközt talált föl. Egy szurokkal telt nagy üst alá tüzet rakatott, és midőn már lobogva forrt a szurok, a kegyetlen bíró e szavakkal fordult az ártatlan szűzhöz: „Menj, engedj urad akaratának, különben értsd meg: az üstbe vetlek!” A lány így válaszolt: „Távol legyen tőlem, hogy ily gonosz bíró légy, aki a kéjvágy és a kicsapongás áldozatának szán engem”. A bíró erre haragra gerjedve parancsot adott, hogy vetközzék le és vessék az üstbe. A leány erre kijelentette: „A császár fejére mondom, kitől te félsz, ha ily halálra ítélsz, ne engedd, hogy levetközzem, hanem lassanként engedj le a forró szurokba; majd meglátod, mekkora türelemmel ajándékozott meg engem Krisztus, kit te nem is ismersz”. Három órán át tartott, míg lassan lebocsátották az üstbe. Mikor a szurok nyakáig ért, kiadta lelkét.

A bírótól elítélt Potamiainát *Basilidés* kísérte a vesztőhelyre. Mikor a nép a szűzet bosszantotta, illetlen és trágár szavakat kiabálva feléje, Basilidés a gyalázókat megfeddette és az emberi könyörületnek sok más jelét is mutatta. A katona emberséges módjára a leány azzal felelt, hogy vidámságra buzdította, és megígérte, hogy halála után Istentől lelkének üdvét kikönyörgi és így a vele tett jót meghálálja.

Rövid idő múlva Basilidést társai, nem tudni mi okból, de esküre nógatták. Erre azt felelte nekik, hogy mindenképen tilos neki esküdnie, mert keresztény és ezt nyíltan meg is vallja. Először azt hitték róla, hogy tré-

fál. Mikor azonban ezt állhatatosan továbbra is állította, a bíró elé vezették, ki állhatatos vallomása miatt a börtönbe vettette. Itt néhány testvére az Úrban meglátogatta és megkérdezte, mi az oka hirtelen és váratlan megtérésének. Ezt felelte: „Vértanúsága után a harmadik éjjel Potamiaina megjelent nekem, koszorút tett fejemre, és elmondta, hogy imádkozott érettem az Úrhoz és kérése meghallgatásra talált, mert nemsokára az égbe költözöm“. A testvérektől ezután elnyerte az Úrnak jegyét (a keresztséget), másnap dicsőségesen hitet tett Krisztus mellett és fejét vették. Még több más alexandriai polgárt is említenek, kik ugyanebben az időben hirtelen tértek meg Krisztus hitére: ezeket is Potamiaina buzdította erre álmukban.

10. Szent Dénes püspök levele Fabiushoz az alexandriai vértanukról¹

Septimius Severus 202-i üldözése után a béke évei következtek az ifjú keresztény Egyházra. Severusnak utódai az ú. n. *szír dinasztia* tagjai voltak. Ezek vallási synkretizmusra hajlottak és nem bántották a kereszténységet. Volt közülük olyan is, aki házi istenei között Ábrahám és Krisztus szobrocskáit is elhelyezte. A béke éveiben (a század derekáig) a keresztények száma nagyon fölszökött. Rómában egy agilis ember: Callistus, a pápa fődiakonusa, megtalálta a módot arra, hogy a minden jogvédelmet nélkülöző Egyház valami módon mégis meg tudja helyét találni a birodalom jogalkotmányában. A Via Appia mentén már eddig is igen sok keresztény sír volt, részben a földalatti katakombákban, részben a föld fölötti monumentumokban. A II. század első évtizedeiben megengedték, hogy a temetkezési egyletek (*collegium*) jogi személyek lehetnek, ha a hatóságnál bejelentik magukat. Ez meg is történt: *Callistus* fődiakonus lett a *curatoria*, jogi képviselője a keresztények temetkezési egyletének. Szervező energiája a Via Appia mentén óriási sírvárost hozott létre, ma is róla nevezik San Callisto-katakombáknak. Callistus azután pápa lett. Utána is folytatódott az Egyház békevilága. Gyönyörű fényes üneppségekkel ülték meg 248. április 21-én a római birodalom fennállásának *ezredik évfordulóját*. *Ab urbe condita*: a város alapításától 1000-et írtak, de sokan nem vették még észre a birodalom kezdődő széthullását. Provinciák veszték el; a központi vezető hatalom a hadsereg játékszerévé lett (katona-császárok), a nép elszegényedett. Mi sem volt könnyebb, mint a birodalom vallási megoszlattságában keresni a dekadencia okát. Sok koponyában fölbukkant ez a gondolat: ha nem hagytuk volna el az ősök hitét, akkor nem így áll-

¹ Görög szövege Eusebios E. H. 6, 41. 42 (Ed. Schwartz² 256—261.

nánk; az istenek haragszanak reánk. 249-ben lépett trónra C. Messius Quintus Traianus Decius császár, s ő ezt a naív elképzelést tüzzel-vassal akarta valóra váltani. Egészen újrendszerű üldözés fűződik az ő nevéhez: Elve az volt, hogy a római birodalom minden polgára csak a régi római vallást követheti. Ezért 249 végén elrendelte, hogy minden községben mindenkinek meg kell jelennie a hatóság előtt és áldozatbemutatással igazolnia római voltát. Aki erre nem volt hajlandó, azt a börtönbüntetéstől a vagyon-elkobzásig, sőt a kivégzésig minden elgondolható büntetéssel sújtották. A majd fél évszázadig békében élt kereszténységet a rendelet szörnyű módon fölkavarta. Sokan nem bizonyították be a régiek módján hősi lelkületüket, hanem Krisztus árulói, elbukott lelkek (lapsi) lettek. Az üldözés rövid volt: 251 húsvétjára már megszűnt; annál hevesebb volt azonban és az egész birodalom területén föllángolt. Ebből az üldözésből való a két következő egykorú tudósítás (10. és 11. sz.).

Az első közülük *Szent Dionysios* (Dénes) *alexandriai püspök levele Fabiushoz*. Ebben először elmondja a Decius-féle üldözés előszeleként Alexandriát végigsöpítő vihart 249-ben, utána beszámol Decius üldözéséről.

Egyáltalán nem a császár (Decius) rendelete folytán kezdődött az üldözés, mert ke-
rek egy esztendővel megelőzte azt. Egy szerencsétlen jós és poéta izgatta ugyanis már ekkor a pogányok tömegeit miellenünk, s a nép természetében gyökerező babonáságot lelkükben fölébresztette. Ettől az embertől fölizgatva, mindenféle gonoszságot szabadnak véltek. Azt gondolták, hogy a gonosz lelkek iránti tiszteletük az egyedüli vallás és az a mi gyilkolásunk által jut kifejezésre.

Először egy Metras nevű aggastyánt fogtak el s kényszerítették káromló szavak ki-
ejtésére. Midőn ezt teljesíteni nem akarta, testét botokkal ütötték, arcát és szemét pedig hegyes náddal szurkálták, majd egyik

külvárosban megkövezték. Azután bizonyos Quinta nevű keresztény nőt vezettek egy bálvány templomába s annak imádására nőgatták. Mikor Quinta azt undorral megtagadta, megkötött lábakkal szerte a városban éles kavicsokkal hintett helyre hurcolták, malomkövekhez csapták és ostorokkal verték őt, végre helyére vezetve őt, visszatértek. Ezután közösen rohantak rá az istenfélők házaira; mindenki sietett a szomszédságát megtámadni. Zsákmányoltak és raboltak, a nagyobb értékű dolgokat magukkal vitték, a csekélyebb értékeket, fából készűlteket mindenfelé elhányták s útfélen megégezték, mint valamely meghódított városban az ellenség csapatja. A testvérek kerülték őket és futással menekültek előlük, javaik elrablását örömmel viselték, mint azok, akikről Pál beszél (Zsid. 11.). Közülük, amennyire tudom, eddig senki az Urat meg nem tagadta, hacsak egy-két esetleg kezük közé került ember.

Ezeken kívül letartóztatták a már élemedett korú szűzet: *Apolloniát* és állkapcsára iránvított ütésekkel minden fogát kiverték. Ezután pedig a városon kívül máglyát gyujtottak s elevenen megégezéssel fenyegették őt. ha nem mondia ki velük együtt az istentelen szavakat. A szűz tettevé életéért esedezett és el is engedték, de ekkor gyorsan a tűzbe ugrott és megégezt. Ugyanúgy a legiszonyvűbban kínozták *Serapiont* is, kit házánál találtak; miután minden tagja össze volt törve, emeletének ablakából ledobták. Semerre út, országút, gyalogösvény bizton-

ságos nem volt nekünk, sem éjjel, sem nappal, mert szünet nélkül mindenfelé ordították, hogy akik nem akarnak velük együtt káromló szavakat mondani, azokat azonnal kínozzák és égessék meg.

Mindez nagyon soká tartott. Lázadás, polgárháború következett (249-ben, mikor Deciusz császárrá kiáltották ki); a kegyetlenség, mellyel üldözőink irányunkban viselkedtek, most rájuk háramlott. Dühük megszüntével egy kissé nyugalomhoz jutottunk.

Az eddig irántunk jóindulatú hatalom átadásáról tüstént értesültünk. A legszörnyűbb fenyegetésekkel ijesztettek bennünket. Megjelent már a császár rendelete, s ez oly félelmes és rettentő volt, aminőnek Urunk jövendölte, hogy ha lehetséges, még a választottak is botrányt szenvednek benne. Mindenki igen nagyon félt. Az előkelőbbek közül sokan félelmükben azonnal átpártoltak (a pogányokhoz). A köztisztviselők hivatali kényszersztől hajtva jelentek meg; másokat ismerősei és alkalmazottai juttattak oda, névszerint megidézték őket s a tisztátalan és szentségtelen áldozatokat bemutatták. Némelyen közülük oly sápadt arccal és oly remegve tették ezt, mintha őket áldoznák föl a bálványoknak. A körülálló csőcselék nevetett rajtuk: hiszen napnál világosabban megmutatták, hogy gyávák, mind a halálra, mind az áldozásra. Ismét mások vígan siettek az oltárokhoz és vakmerően bizonygatták, hogy ők ugyan sohasem voltak keresztények. Az olyanok közül kerültek ki ezek, kikről az Úr az mondta, hogy nehezen

üdvözülnek (t. i. gazdagok voltak). A többiek vagy követték az itt elmondott példákat, vagy elmenekültek, vagy pedig le tartóztatták őket. Közülük is némelyik a le tartóztatáskor, vagy néhány, börtönben eltöltött nap után, még mielőtt a törvény elébe kerültek volna, megtagadták a hitet. Mások egyideig bátran viselték a kínzásokat, újabb szenvedések láttára azután ők is elvesztették fejüket.

Voltak azonban az Úrnak boldogságos, erős oszlopai, ezek tőle erős hitüknek megfelelő bátorságot kaptak és így csodálatos tanui lettek királyságának. Közülük első Julianus, ki olyan csúzbán szenvedett, hogy sem állani, sem járni nem tudott; az őt vivő két emberrel együtt állították elő. Egyik közülük rögtön (hitet) tagadott; a másik, *Kroniön Eunus* és vele együtt az öreg *Julianus* megvallották az Urat. Ezért, mint tudjátok, az egész nagy városon tevéken hurcolták őket körül és közben állandóan ostromolták. Végre is roppant tömeg közepette irtózatossá tüzben égették meg őket. Egy *Bésas* nevű katona vezette őket a kivégzésre és védte a gyalázók ellen. A nép erre *Bésas* ellen fordult, ítélet elé vezették; itt, mint Isten férfias vívója, vívta meg a vallásért vívott harcot, és végül bárdal lefejezték. Egy Lybiába való férfi, kit neve és isteni áldás méltán tett *Makar-rá* (e név „boldog”-ot jelent), midőn a bíró minden módon rá akarta venni Krisztus megtagadására, elevenen tűzhalált szenvedett. *Epimachos* és *Alexandros* hosszas bebörtönzést, vaskampókkal való kínzást,

ostorozást és ezernyi fájdalmat tűrt el, mire iszonyú tűzben pusztították el őket.

Ugyanezt a véget érte el *négy nő*. *Ammónarion* szentéletű szűzet a bíró hosszú ideig kínoztatta, de az mégis hihetetlen áldozatos-sággal ragaszkodott nyílt fogadásához, hogy semmit sem fog kimondani abból, amit a bíró parancsolt. A többi: *Mercuria*, tisztelteméltó koros hölgy, *Dionysia*, több gyermeknek anyja, ki azonban jobban szerette az Urat gyermekeinél, és egy másik *Ammónarion* semmiféle kínzást nem szenvedett: a praefectus ugyanis már röstellte, hogy nők győzzék le őt, ha hiába kínoztatja őket. Ezért karddal végeztette ki mindhármukat. Valamennyi közt élharcosuk: Ammónarion eleget szenvedett helyettük is.

Ezután *Hérónt*, *Atért* és *Isidórost*, egyiptomi férfiakat vezettek *Dioskoros* nevű 15 éves fiú kíséretében a bíró elé. Először a serdülő fiút kísérelte szavaival félrevezetni, mint könnyen becsaphatót; majd kínzásokkal kényszeríteni, mint aki hamar enged. Ám nem hagyta magát meggyőzni és nem engedett. A többieket a legkegyetlenebbül szétmarcangolta, s mikor állhatatosak maradtak, tűzbe dobatta őket. *Dioskoros* pedig föltűnt a nyilvánosság előtt, mert minden kérdésre igen okosan válaszolt. A bámulatra ragadtatott bíró az ürügy alatt, hogy gyenge kora miatt tettének megbánására időt enged neki, elbocsátotta, s az Istennek tetsző *Dioskoros* most is körünkben van, fönn-tartva nagyobb és hosszabb küzdelemre.

Az ugyancsak egyiptomi *Nemesios*t is

rablókkal való cimborasággal vádolták először; a százados előtt azonban tisztázta magát e vád alól. Erre följelentették, hogy keresztény és bilincsbe verve vitték a praefectus elé. Az elvetemült bíró az igazi latrok-nál kétszeresen súlyosan gyötörtette meg, megostoroztatta őt is; majd a gonoszokkal egvűtt elégette. A boldogságos férfi így Krisztushoz hasonló lehetett.

Egy katonákból álló csoport: *Ammon, Zénón, Ptolemaios és Ingenius* és velük az aggastyán *Theophilos* ott állottak a praetorium (a helytartó hivatali helvisége) előtt. Valakit keresztény hite miatt ítéletre vezettek és úgy látszott, hogy már-már meg akaria tagadni Krisztust: az említettek erre fogcsikorgatva szemükkel ielt adtak, kezükkel intettek, egész testükkel gesztikulálni kezdtek. Erre mindenki szeme feléjük fordult, de mielőtt bárki kezet vetett volna rájuk, odafutottak a kihallgatási terembe és kereszténvnek vallották magukat. A praefectus és ülnökei megfélemedtek erre; a vádlottakon pedig látni lehetett, hogy mindennek elszenvedésére készek és bizakodók. A bírák maguk pedig reszkettek. A mieink ujjongva hagvták el a praetoriumot; örültek hitük megvallásának, mert Isten őáltaluk di-csőségesen diadalmaskodott.

Sokat üldöztek a városokban és falvakban a pogányok; közülük egy példát említek csak. *Ischyrión* nevű férfi egy hivatalt viselő úrnak jószágkormányzója volt; urától parancsot kapott, hogy áldozzon a bálvá-

nyoknak, de ő egyáltalán nem engedelmeskedett. Előbb csak gyalázkodásokat kellett eltűrnie, s ő ezt türelemmel elviselte; mire ura hosszú hegyes karót ragadott és saját emberét keresztüldöfte vele.

Szükséges-e, hogy említsem azoknak tömegét, kik éhesen és szomjasan a hegyek között és a pusztákon bolyongtak és elpusztultak a hidegtől, betegségektől, rablóktól vagy vadállatok marása által? Akik közülük épen maradtak, tanui lettek kiválasztásuknak és győzelmüknek. Egy eseményt mondok csak el az igazság szemléltetésére. *Chairemón*, Nilopolis ősz püspöke, feleségével együtt Arabikon hegyei közé menekült és többé nem tért vissza. A testvérek bármennyit kutattak utána, sem élve, sem halva nem lelték őket. Tudvalevő, hogy Arabikon hegyei közt szaracén barbárok sokakat elfogtak és rabszolgaságba ejtettek. Némelyeket nagynehezen ki lehetett váltani, persze óriási váltságdíjjal; némelyeket azonban mindmáig sem tudtunk kiváltani.

Kedves testvér, mindezt nem hiába mondtam el neked, hanem azért, hogy megtudd, mekkora súlyos baiok szakadtak reánk. Jobban tanuskodhatnának ugyan azok, akik még jobban részt vettek bennük. Egvébként azok az isteni vértanúk, kik most Krisztussal együtt ülnek, mint uralmának részesei és vele együtt ítélkező bírák, míg közöttünk voltak, némely hitehagyott s a bálványoknak áldozó testvéren megkönyörültek, mert Isten előtt kedvesnek vélték töredelmes bá-

natukat, hisz Isten nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen, ezért maguk elé eresztették őket; közösségükbe visszafogadták, együtt imádkoztak és étkeztek velük.

11. Szent Pionios presbyternek és társainak vértanúsága¹

Ugyancsak Decius üldözésében — 251-ben — hősi halált halt Krisztus papja, Pionios és társai, Kisázsia régi, nagy városában, Smyrnában. A most következő hosszú történet az eredeti aktának az átdolgozása, erős kibővítése. Mégis, illetve éppen ezért nagyon értékes, mert a III. század apologétikus irodalmának visszhangját látjuk meg Pionios beszédeiben; írása minduntalan az ókeresztény életet tükrözteti vissza. Sötét a háttér: megismerjük a deciusi üldözés bukottjait: a keresztényeket, akik a bálványoknak áldozatokat mutattak be (az „*áldozók*” sacrificati); a „*tömjéngyújtókat*” (thurificati); valamint azokat, akik vesztegetéssel megszerezték a *tanusítványt* (libellus) hogy áldoztak (libellatici.) A szomorú aposztázia képe egészen elsötétedik: még püspökök is akadtak a hittagadók között: Pionios saját püspökével találkozott, amint az éppen pogány áldozatot mutatott be. Mindezért érdemes az 1897-ben megtalált görög szöveg szerint Pionios történetét bemutatni.

Az apostol parancsolja, hogy a szentek emlékezetét közösen üljük meg. Tudjuk, hogy a hitben cselekedett tettekről való bölcs, egész szívvel történt megemlékezés megerősíti azokat, kik utánozni akarják a magasabbakat. *Pioniosról*, a vértanuról érdemes jobban megemlékezni, mert mikor elköltözött a világból, ez a köztünk született apostoli férfiú sokakat kiragadott a tévelygésből. A végén, mikor az Úr magához hívta

¹ Görög szövege O. Gebhardt, *Ausgewählte Märtyrerakten* 96—114 S.

és tanuságot tett, ezt az írást hagyta okulásunkra mireánk, hogy máig is megmaradjon tanításának emlékezete.

A hatodik hónapnak második napja volt (márc. 11.) és nagyszombat, a boldog vértanunak, Polikárpnak (égi) születése napja (mert ő is nagyszombaton lett vértanu). Decius üldözései alatt letartóztatták Pionios presbytert s a vele egyező *Sabinát, Asklepiadést, Makedoniát és Limnost*, a katolikus Egyház presbyterét. Pionios pedig már egy nappal Szent Polikárp születése napja előtt látta (látomásban), hogy le fogják őket tartóztatni. Sabinával és Asklepiadésszal együtt börtönt (nagy-péntek volt ugyanis!), és ekkor azt látta, hogy holnap fogják őket elfogni; három kötélbilincset vett és magának, Sabinának, és Asklepiadésnak nyakába tette és a házban maradtak. Ezt azért tette, hogy akik őt elvezetik, mind lássák, hogy elhatározott szándékuk gyorsan a börtönbe menni, s ne gondolja senki sem, hogy azért vezetik őket, hogy mint a többiek, egyenek az áldozatokból.

Nagyszombaton még imádkoztak, majd szent kenyeret ettek és vizet ittak. Ezután jelent meg náluk Polemón, a (pogány) templomfelügyelő embereivel, azzal a szándékkal, hogy a keresztényeket kikutassák, és az áldozat bemutatására és evésre kényszerítsék.

A felügyelő így szólt: „Valamennyien ismeritek a császárnak rendeletét, mely parancsolja nektek, hogy áldozatok az isteneknek.”

Pionios így felelt: „Ismerjük az Istennek rendeletét, mely azt parancsolja, hogy egyedül csak őt imádjuk”.

Polemón mondotta: „Jöjjetek tehát mindnyájan az agorára (főtérrre), ott majd meggyőződtek erről.”

Sabina és Asklepiadés így felelt: „Minket csak az élő Isten tud meggyőzni”.

Erre erőszak nélkül elvezettette őket. Az úton mindenki láthatta, hogy bilincset viselnek és erre a váratlan látványra gyorsan összefutott a nép, úgy, hogy egymást taszították. Mikor az agorára értek, a keleti ketős oszlopcsarnokba, csakhamar megtelt az egész tér és a többi csarnok is: a helléneké s a zsidóké és a nőké. Ráérték ugyanis, mert nagyszombat volt (azaz a zsidóknak szombati napra esett a husvét ünnepe). Padokra léptek föl és ládákra, hogy lássanak.

Középre állították tehát őket, és Polemón így szólt: „Jó volna, Pionios, ha engedelmeskednél és a többiek is és áldoznátok, hogy meg ne kínozzanak!”

Pionios kitárt kézzel és ragyogó arccal kezdett védelmébe: „Férfiak, kik Smyrna szépségével dicsekedtek, és mint mondjátok, Homérosszal büszkélkedtek, és ti mindnyájan, kik a jelenlevők közt zsidók vagytok: hallgassatok rám, ki némi keveset akarok nektek előadni. Hallom ugyanis, hogy a hozzátok átpártolókon *hogyan nevettek* és örömtökbben tréfákat faragtok az ő tévedésükre, mikor önként mutatnak be áldozatot. Ó, *hellének*, kell, hogy a ti mesteretekre, Homérosra hallgassatok: ő ugyanis azt ta-

nácsolja, hogy nem illő dolog a halottakkal dicsekedni.

„Nektek pedig *zsidók*, Mózes parancsolja: „Ha látod, hogy gyűlölőd számar a terhe alatt összeroskadt, ne menj el mellette, hanem segítsd fel vele” (Ex. 23, 5.). Salamonnak is engedelmeskednetek kell: „Ne örülj ellenséged bukásán és ne ujjongjon szíved az ő botlása fölött” (Péld. 24, 17.). Én ugyanis az én Mesteremre hallgatva inkább a halált választom, mint hogy áthágjam rendelkezéseit és harcolok érte, hogy meg ne változtassam, amit először megtanultam magam is, majd utána másoknak is tanítottam.

„A *zsidók* ugyan *kiken* nevetnek részvétel nélkül? Mert ha ellenségeik is vagyunk, amint mondják, mégis emberek vagyunk, és még nem is ítétek el. Azt mondják, hogy időnk van a szólásszabadságra. Nos aztán? Kiknek tettünk rosszat? Kiket öltünk meg? Kiket üldöztünk? Kiket kényszerítettünk mi bálványimádásra? Vagy azt gondolják, hogy a saját gonosz tetteik hasonlóak némelyek emberfélelemből elkövetett cselekedeteihez? Annyiban különböznek e tettek, mint a szántszándékkal elkövetett bűnök a véletlenül elkövetettektől. Ugyan, *ki kényszerítette a zsidókat*, hogy áldozzanak Beelphegórnak? (és Mózes idejében mégis megtették!) Vagy hogy *paráználkodjanak idegenfajú népek lányaival*? Vagy hogy a bálványok előtt elégessék fiaikat és leányaikat? Vagy hogy *zugolódjanak Isten ellen*? Vagy hogy *Mózesnek visszabeszéljenek*? Vagy hogy *jótevőikkel szemben hálátlanok legyenek*?

Vagy hogy szívükben visszavágyódjanak Egyiptomba? Ki mondotta Áronnak, mikor Mózes a törvényért ment a hegyre: Készíts nekünk isteneket! És paráználkodtak és minden mást cselekedtek. Titeket félre tudnak vezetni! Olvassák föl nektek a Bírák könyvét, a Királyok könyveit, az Exodust, és mindent, ami szégyenetekre válik.

„De azt kérdik, *miért jöttek mégis néhányan kényszerítés nélkül, hogy áldozzanak, és miattuk minden keresztényt megvetésre méltónak tartotok?* Gondoljátok, hogy a jelenlevők egy szérűhöz (a cséplés helyéhez) hasonlók. Melyik halom nagyobb ott? És ha jön a földműves szórólapáttal a kezében, hogy rendet teremtsen a szérűn, akkor a pelyvát, mert könnyű, a szél fuallata elragadja, a gabona pedig ottmarad. Nézzétek a tengerbe vetett hálót! Tán minden hasznos, amit összegyűjt? Így van a jelenlevőkkel is! Hogyan akarjátok, hogy szenvedjünk: mint igazak, vagy mint gonoszak?! Ha mint gonoszok fogunk szenvedni, akkor ti, kiket saját tetteik vádolnak gonoszságról, mit szenvedtek?

„Ha pedig mint igazak fogunk szenvedni, emellett *tinektek mi reményetek marad?* Mert ha az igaz is alig üdvözülni, az istentelen és bűnös hová lesz? (1 Pét. 4, 18.) *Az ítélet a világra eljön,* erről sok jelből meggyőződünk. Én ugyanis utazásaim alatt bejártam egész Zsidóországot, a Jordánon is átkeltem, és láttam az országot, mely mai napig tanuskodik Istennek ellene lobbant haragjáról; mert a föld lakói gonosztetteket

műveltek: idegeneket megöltek, elkergettek, erőszakot követtek el rajtuk. Láttam a füstöt, hogyan száll föl róla mostanáig, és a tüztől *kiégett földet*, mely terméketlen és egészségtelen. És láttam a *Holt Tengert*, ezt az Istentől való félelmében a természetét megváltoztatott vizet, mely nem képes élőlényt táplálni, hol a belépőt a víz földobja, és nem bírja megtartani magában az embernek testét; nem akarja ugyanis az embert befogadni, nehogy újra bűnhődjék miatta. És eddig töletek távol fekvő dolgokról szóltam. Ti magatok látjátok és beszéltek *Lydiáról*, a *Dekapolis* tüztől *kiégett földjéről*, mely a gonoszok példája az utókornak; a szicíliai *Etna* és *Lykia* és a szigeteknek földből törő tűzéről. Vagy ha ezek is távol vannak tőletek, figyeljétek meg a *meleg víznek* hasznát, azt a földből kibuggyanót értem, és mondjátok meg, honnan jön, vagy hol válik forróvá, ha nem a földalatti tűzből fakad? Beszéltek ti is tűzvészekről és áradásokról, mint ti (görögök) Deukalionról (a görög vízözön-monda hőse), mi pedig Noéről. Így ismerik el a részletek alapján az általános igazságot. Azért tehát hirdetjük nektek azt az *ítéletet*, mely a tűz által jó Istentől, a mi Urunk Jézus Krisztus szavára. És ezért a ti úgynevezett isteneiteket nem imádjuk, és aranyszobruk előtt nem borulunk térdre."

Ilyeneket és sok mást is mondott. Mikor soká nem hallgatott el Pionios, a templomfelügyelő, emberei és az egész nép oly figyelembe meredt, oly nagy csend támadt, hogy senki meg sem mukkant. Mikor Pionios újra

mondotta: „A ti isteneiteket nem imádjuk és aranyszobrotok előtt nem borulunk le”, szabad ég alatt a középre állították őket, és a gyülekezetből némelyen körülvették és Polemónnal együtt akarták eltántorítani, mondván: „Hallgass ránk Pionios, hiszen mi téged szeretünk! Erkölcseid, igazságosságod és számos ok miatt méltó vagy, hogy életben maradj. Gyönyörű az élet, szép dolog a világosságot látni!” És több ehhez hasonlót hoztak föl.

Ő pedig így felelt nekik: „Én is azt mondom, hogy gyönyörű az élet; de sokkal inkább gyönyörűbb az, amely után vágyakozunk. Szép a világosság, de az odaát fénylő az igazi. Mindez itt szép dolog, és nem is mintha mindenáron meg akarnánk halni, vagy Isten jószágait gyűlölve menekülni akarnánk: hanem más nagy javak túláradása miatt megvetjük ezeket, melyek tört vetnek számunkra”.

A gyülekezetből ekkor egy *Alexandros* nevű gonosz férfiú szólalt meg: „Hallgass meg, Pionios!”

Pionios így felelt: „Inkább te hallgass énréám, mert amit te tudsz, azt én is tudom, amihez pedig én értek, ahhoz te nem is könyítasz!”

Alexandros ki akarta őt gúnyolni, azért iróniával így szólt: „Ezek (a kötelek) meg mire valók?”

Pionios ezt felelte: „Ezek arra valók, hogy várostokon általmenve senki se gondolja, hogy mi áldozati lakomán akarunk résztvenni és megtudjátok, hogy nem érdemes

minket faggatni, mert elhatároztuk, hogy nem a Nemeseion-ba (Nemesis istennő pogány temploma), hanem inkább a börtönbe megyünk. Ne higgyétek, hogy miként a többi, minket is erőszakkal togtak össze és vezetnek, hanem mert bilincseket viselünk, nyugtot hagytok nekünk; mert bilincsekkel nem hurcoltok be bennünket bálványtemplomaitokba”.

Alexandros elhallgatott erre. Újra sokat unszolták Pionioszt, ő pedig így szólt: „Így ítélnék meg minket” — és sokat cáfolta őket és a jovendő dolgokat hirdette nekik. Alexandros pedig ezt mondotta: „Ugyan mi szükség van a ti beszédetekre, mikor úgyszem szabad élnetek?”

A nép most a gyűlést *át akarta tenni a színházba*, hogy ott jobban láthassanak mindent. Ekkor a praetor emberei közül néhányan Polemónhoz lépve, mondták neki: „Ne engedd tovább beszélni, nehogy a színházba menjenek és lárma és zendülés törjön ki emiatt az ember miatt”.

Ennek hallatára *Polemón* így szólt: „Pionios, ha nem óhajtasz áldozni, akkor gyere a Nemeseionba”. Erre ez így felelt: „Ugyan nem használna a ti bálványaitoknak, ha mi odamennénk!”

Polemón szólt: „Induljunk, Pionios!”

Pionios felelt: „Bárcsak rá tudnálak titeket bírni, hogy keresztényekké legyetek”.

Némelyen erre nagyot nevettek: „Nem tudod azt megtenni, még akkor sem, ha eleven megégetnek!”

Pionios mondá: „Rosszabb dolog, ha azután ég az ember, hogy meghalt”.

Sabina erre elmosolyodott; a templomfelügyelő és emberei kérdezték tőle: „Te még nevetsz?” Sabina meg így felelt: „Ha Isten is úgy akarja, igen. Hisz keresztények vagyunk, és mindnyájan, akik Krisztusban hisznek, majd örökkétartó örömkben mosolyognak!”

Erre mondják neki: „El kell majd viselned azt, amit nem óhajtasz! Az áldozatot megtagadó nőket nyilvános házba utalják!”

Ő erre így felelt: „A szent Istennek gondja van mindenre”.

Polemón újra Pionioshoz fordult: „Hallgass rank, Pionios!”

Pionios felelte: „A neked szóló parancs ez: vagy bírd rá, vagy büntess minket! Rábirni nem tudsz, tehát büntess bennünket!”

Ekkor *(hivatalosan)* szólta től Polemon, a templomfelügyelő: „Áldozz, Pionios!”

Pionios így felelt: „Keresztény vagyok!”

Polemon: „Milyen Istent tisztelsz?”

Pionios: „A mindenható Istent, ki az eget, a földet és mindent, ami van, bennünket is, teremtet; ki gazdagon ad nekünk, kit megismertünk az ő Logosa (Igéje): Krisztus által”.

Polemón így szólt ekkor: „Áldozz hát akkor a császár tiszteletére!”

Pionios így felelt: „En embernek nem mutatok be áldozatot! Mert keresztény vagyok!”

Erre *írásban is kihallgatta*, mondván: „Mi a neved?”

A jegyző mindent fölírt; Pionios így felelt: „Pionios”.

Polemón kérdezte: „Keresztény vagy?”

Pionios felelt: „Igen!”

Polemón, a templomfelügyelő kérdezte: „Milyen egyház tagja vagy?”

Ő felelt: „A katolikus egyházé, mert nincs más Krisztus mellett”.

Utána *Sabinához* fordult. Pionios előre megmondta neki, hogy Theodoténak (Isten gyermekének) mondja magát, nehogy nevé-ről fölismerjék és újra gonosz úrnőjének, Polittének kezeibe essék. Ez ugyanis még Jordanus idejében († 244) el akarta tántorítani Sabinát hitétől, és megbilincselve a hegyek közé vitette, hol a szükségéseket titokban kapta meg a testvérektől. Ezután megszabadították Polittétől és a bilincsektől; legtöbbször Pioniosszal együtt volt, vele is fogták el.

Neki is mondta Polemón: „Mi a neved?”

Ő így felelt: „Theodoté”.

Mikor kérdezték: „Keresztény vagy?” így felelt: „Igen, keresztény vagyok”.

Polemón kérdezte: „Melyik egyházból?” Erre ezt felelte: „A katolikusból”.

Polemón folytatta: „Kit tisztelsz?”

Sabina felelé: „Az Istent, mindenhatót, ki az eget, a földet és valamennyiünket teremtet, kit megismertünk az ő Logosa (Igéje): Krisztus által”.

Utána kihallgatta *Asklepiadést*: „Mi a neved?”

Ő így felelt: „Asklepiadés”.

Polemón kérdé: „Keresztény vagy?”

Asklepiadés felelte: „Igen”.

Polemón mondá: „Melyik egyházból?”

Asklepiadés: „A katolikusból”.

Polemón: „Kit tisztelsz?”

Asklepiadés: „A Krisztust: Jézust”.

Polemón kérdé: „Ez tehát másvalaki?”

Asklepiadés felelte: „Nem; ugyanaz, akitől ezek is beszéltek”.

Ezen beszédek után a börtönbe vitette őket. A nagy tömeg kísérte őket, az agora egészen tele volt. Némelyek azt mondták Pioniosról: „Hogyan lehet, hogy ez a zöldessárga arcú ember most kipirult?”

Mikor Sabina a tömegtől való félelmében köpenyébe kapaszkodott, néhányan gúnyolódva mondták: „Ejnye, de fél ez a nő!”

Egy pedig ezt üvöltötte: „Ha nem áldoznak, büntessék meg őket!”

Polemón így felelt: „A vesszőket nem előttünk hordják, tehát nincs (büntető) hatalmunk”.

Egy másvalaki ezt mondá: „Nini, ez az emberke áldozni megy!” és a velünk levő Asklepiadésra értette.

Pionios odaszólt: „Hazudsz! Nem azt teszi!”

Mások ekkor így szóltak: „Ez is, az is áldozott!”

Pionios így felelt: „Mindenkinek megvan a maga meggyőződése, nekem mi közöm hozzá? Nekem Pionios a nevem!”

Mások pedig így szóltak: „Jaj, mekkora büntetés vár rátok!”

Pionios felelt: „Ezt elég jól ismeritek, mert

éhség, halál és más csapások már megpróbálták benneteket is”.

Valaki így szólt hozzá: „Te is velünk együtt éhezteél!”

Pionios felelte: „Én azonban Istenbe vetett reménnyel!”

Igy vágott vissza és csak nagynehezen lehetett őket a tömegből kiragadni, mely majdnem agyonnyomta őket. A börtönben a fogházöröknek adták át őket. Bemelve ott találtak egy *Limnos* nevű bilincsekbe vert férfit, a katolikus Egyház presbyterét, és egy *Makedónia* nevű nőt Kariné faluból, meg egy fríg eretneket, neve *Eutychianos* volt. (Frígeknek a montanistákat hívták.) Amikor így együtt voltak, a börtönőrök észrevették, hogy Pionios környezete nem fogadja el a hívóktól hozott dolgokat. Pionios ugyanis ezt mondotta: „Már eddig is sok dolgot nélkülöztünk, mégis senki terhére nem voltunk, most hát hogyan fogadjunk el valamit?” Megharagudtak erre a börtönőrök, akik előbb még nagyon emberségesek voltak és haragjukban a börtön belső részeibe zárták őket, hogy semmi emberi szeretetben részük ne legyen. Istent dicsőítve pihentek és a nekik megszokott dolgokat megszerezték. A börtön felügyelője parancsot adott, hogy újra vezessék őket az elülső részbe. Ők ellenben hátul maradtak, e szavakkal: „Dicsőség az Úrnak, mert minden javunkra vált!” Szabadságukban állt tudós beszélgetéseket folytatni, és nappal és éjjel imádkozhattak.

Mikor együtt voltak a börtönben, sok po-

gány ment be, kik meggyőzni iparkodtak őket, de a kapott feleleteken csodálkoztak. A keresztény testvérek közül voltak olyanok is, akiket erőszakkal hurcoltak be (nem önként, szívesen mentek be), ezek folyton sírtak és minden órában nagy jajveszékelést csaptak. Leginkább a jámborok és jóhírnek örvendőik előtt tették ezt, úgy, hogy *Pionios* könnyezve szólt hozzájuk:

„Új fájdalom jár át, minden porcikámat szaggatja, mikor látom, hogy egyházam gyöngyeit sertések elé vetik, és látom, hogy az égi csillagokat a sárkány farka földre söpri; hogy az Isten jobbjától palántált szőlőtőkét vadkan tiporja el; és tapossák most mind, kik az úton járnak. Gyermekeim, kiket fájdalommal szültem újra, míg Krisztus kialakul bennetek! (Gal. 4, 19.) Dédelgett gyermekeim rögzös utakon járnak (Bar. 4, 26.). Most rohanják meg (az ártatlan özösvetségi) Zsuzsannát a gonosz vének, gyenge szépségének föltárásán kellemével eltelni akarnak, majd hazug módon hamisan tanuskodnak ellene. Most dühöng Ámán, Eszter és az egész város megremeg. Most (jött el ideje) az éhségnek, de nem kenyérre, a szomjúságé, de nem vízre, hanem az Úr ígéjének hallására (Am. 8, 11.). Vagy tán egészen elálmosodtak és elaludtak a szűzek mind? (Mt. 25, 5.) Beteljesedett az Úr Jézus mondása: „Mikor eljön az Emberfia, vajjon talál-e hitet a földön?” (Lk. 18, 8.) Mert hallom, hogy sokan elárulják rokonukat, hogy beteljesedjék a mondás: „Odaadja a testvér testvérét halálra és a sátán íme kikért titeket magának,

hogyan megrostáljon, miként a búzát". (Mt. 10, 21 és Lk. 22, 31.) De az Isten Logosának kezében van szórólapátja, és megtisztítja szűrűjét. Bizony megromlott a só és most ki-dobták s az emberek eltaposták. Ám senki, gyermekeim, ne gondolja, hogy az Úr vesz-tette erejét, hanem mi! „Mert nem rövid az én kezem — mondja —, hogy meg ne tudjon szabadítani, nem tompa az ő füle, hogy ne tudjon hallani, hanem a ti gonoszságaitok választanak el titeket Istenetektől". (Iz. 52. 1 k.) Vétkezünk ugyanis, mikor némelyen lázadva hágtuk át a törvényt. Megsértettük és vádoltuk egymást; azért mások elhagytak minket. Már pedig a mi igazságunknak túl-áradóbbnak kell lenni az írástudók és fari-zeusokénál.

„Hallom, hogy közületek némelyeket a zsi-dók zsinagógáikba csalogatnak: azért hát vi-gyázzatok, hogy ebből nagyobb szándékos bűn ne származzék, és senki el ne találja követni a Szentlélek káromlásának megbo-csáthatatlan bűnét (v. ö. Zsid. 10, 26; Mt. 12, 31.). Ne váljatok velük együtt Sodoma és Gomorra fejedelmeivé, kiknek keze vértől szennyes. (Iz. 1, 10. 15.) Mi ellenben sem prófétákat meg nem öltünk, sem Krisztust el nem árultuk, sem keresztre nem feszítet-tük. És mit beszéljek még sokat nektek? Emlékezzetek vissza azokra, miket hallotta-tok! Mert hallottátok, hogyan mondták a zsi-dók: Krisztus ember volt, és *tetszhalottként temették el* (tehát a föltámadást tagadták). Feleljenek tehát nekünk, milyen élőhalott volt az, akinek tanítványaival most tele van

a világ? Milyen élőhalott az, kinek nevével ajkukon tanítványai és velük annyi más meghal? Milyen élőhalott az, kinek neve által annyi éven át ördögöket űztek ki, űznek ki most és fognak még kiűzni? Mert mindezek a nagy dolgok a katolikus Egyházban történnek meg. Elismerik, hogy az az élőhalott, aki saját elhatározása alapján válik meg az élettől. Azt is mondják, hogy Krisztus halottvarázslást végzett keresztségével. És milyen írás mond Krisztusról ilyent, akár nálunk, akár náluk? És az igazak közül ki beszélt valaha is ilyeneket? Nem gonoszok azok, akik efféléket beszélnek? Hogy lehetne valaki a gonosz beszélőknek és nem inkább az igazaknak?

„Én azt a hazugságot, melyet most mondanak, már gyermekkoromban hallottam a zsidóktól. Irva vagyon (I. Sám. 28. az endori boszorkánnyal történt *halottidézésről* szól): Saul megkérdezte a jósnőtől: Sámuel prófétát idézd meg nekem! És az asszony látott egy férfit felszállni köpenyben. Saul megismerte, hogy ez Sámuel és megkérdezte őt arról, amit tudni akart. Mi tehát ez? Képes volt-e a jósnő Sámuelet megidézni, vagy nem? Mert ha azt mondják: Igen, akkor az átkozottak és a gonoszság erősebb az igazságnál. Ha pedig azt mondják, hogy nem idézte föl, akkor tehát Krisztust, az Urat sem (tehát föltámadása nem varázslat, szellemmegjelenés). E dolog bizonyítéka pedig ez: Hogyan idézhette föl a gonosz boszorkány és az ördög a szent prófétának lelkét, ki Ábrahám kebelében nyugodott? Mert

hiszen az erősebb parancsol a gyengének. Vagy tehát, mint ők gondolják, Sámuel maga föltámadott? Semmiképen! Ez a dolog így áll: Mindenkinek, aki Istent megtagadta, a tagadás angyalai (az ördögök) sietnek segítségére. Minden méregkeverőnek, varázslónak, üvöltő jósnak és jövendőmondónak ördögi szolgák engedelmeskednek. Nem is csoda, hiszen az apostol mondja: „Maga a sátán is a világosság angyalának tetteteti magát, nem nagy dolog tehát, ha az ő szolgálai is az igazságosság szolgálainak tettetik magukat”. (2 Kor. 11, 14. k.). Egyébként hogyan jelenhetnék meg Krisztus mezében az antikrisztus? Tehát nem idézte föl Sámuel, hanem a boszorkánynak és a hitehagyott Saulnak. Sámuelhez hasonló alakban alvilági ördögök jelentek meg. Ezt maga az Irás bizonyítja: mert a megjelent Sámuel ezt mondja Saulnak: Te is holnap velem lész! Hogyan lehetett volna a bálványimádó Saul Sámuellel együtt? Világos, hogy a gonosz, őt csaló és rajta uralkodó démonokkal (került egy helyre Saul). A jelenés tehát nem Sámuel volt. Már pedig ha lehetetlen a szent próféta szellemét megidézni, hogyan lehetne a mennyben lakó Jézus Krisztust, kit a tanítványok mennybe fölmenni láttak, és megtagadása helyett meghaltak: a földből följöve látni? Ha pedig ezeket nem vagytok képesek szemükre vetni nekik, mondjátok csak ezt: Akárhogyan is van a dolog, mi nálatok, kik kényszerítés nélkül paráználkodtok és bálványokat imádtok, különbek vagyunk. És *ne csatlakozzatok (a zsidókhoz)*

kétségbeesésekben, testvérek, hanem bűnbánó lélekkel maradjatok Krisztus mellett; könyörületes ugyanis ő, és újra gyermekeivé fogad titeket”.

Mikor ilyeneket beszélt és a börtönből ki-parancsolta őket (a zsidókat), akkor megérkezett kísérőikkel és nagy tömeggel *Polemón*, a templomfelügyelő és *Theophilos*, a lovasezredes, és jelentették: „Lássátok, Euktémon, a ti előljárótok (püspök) áldozott, engedelmesskedjete ti is! Lepidos és Euktémon a Nemeseion (pogány templomába) kéret titeket”.

Polemón így felelt: „Akiket már a börtönbe zártak, azoknak meg kell várni a proconsult! Hogyan ragadhatjátok magatokhoz a proconsul jogait?”

Sok beszéd után eltávoztak, majd kísérőikkel és a tömeggel együtt újra megjelentek, és *Theophilos*, a lovasezredes cselt vetve, mondá: „Üzent a proconsul, hogy menjetek Ephesosba”. Polemón felelé: „Jöjjön el az üzenet hozója és vegyen át minket”. Az ezredes ezt mondotta: „Az uralkodó (proconsul) igazat mond; én pedig, ha nem akarod is, hatósági ember vagyok”. Ezzel megragadta őt, a köpenyt körülcsavarta Polemón nyakán és átadta kísérőjének, úgyhogy kis híján megfulladt.

Az *agorára* (a főtérrre) értek ezután a többiekkel és *Sabinával* együtt; ott erős hangon kiáltották: „Keresztények vagyunk!” Azután a földre vetették magukat, hogy ne kelljen a bálványtemplomba lépniök. Hat poroszló cipelte Pionioszt fejénél fogva.

mert lábánál nem tudták őt megragadni, mivel oldalukat, kezüket és lábukat rugdalta.

A kiáltozó embert nagynehezen behurcolták és az áldozati oltárelé letették. Előtte Euktémon állott a bálványoknak áldozó ember tartásában. *Lepidos* pedig így szólt hozzájuk: „Miért nem áldoztok ti is, Pionios?”

Pionios társai így feleltek: „Mert keresztények vagyunk”.

Lepidos így szólt: „Milyen Istent imádtok?”

Pionios felelte: „Azt, aki alkotta az eget és a földet, a tengert, és mindent, ami csak benne van”.

Lepidos kérdé: „Azt, akit aztán megfeszítették?”

Pionios mondá: „Azt, akit Isten a világ megmentésére küldött!”

A hivatalos emberek erre nagyot kacagtak; *Lepidos* pedig átkot mondott rája.

Pionios pedig így kiáltott föl: „Az Isten imádása iránt legyetek tisztelettel! Az igazságot becsüljétek! A hasonlókat szenvedőket tartsátok tiszteletben! A saját törvényeitek kövessétek! Minket fenyítsetek meg, mert nem engedelmeskedünk, parancsoljátok, hogy megkínózzanak, de ne hatalmaskodjatok!”

Ezek után egy *Rufinus* nevű jelenlévő, retorikában jártas férfi mondá: „Hagyj föl, Pionios, ne keress hiú dicsőséget!”

Ez pedig így felelt neki: „Ilyen a te beszédeidben található! A te könyveidben! Ilyeneket még Sokratés sem szenvedett el az athéniektől! Következésképp Sokratés (az

erény tanítója) és Aristeidész (az igaz erkölcsű férfi) és Anaxarchos (az állhatosság antik példaképe) és a többiek hiú dicsőséget hajhásztak, azért, mert bölcséletet, igazságot és kitartást gyakoroltak?" Rufinus ezek hallatára elhallgatott.

Egy nagy világi méltóságban lévő úr és vele Lepidos rászóltak: „Ne kiabálj, Pionios!" Ez meg így felelt nekik: „Te meg ne hatalmaskodjál! Készíts tüzet és belevetjük magunkat!"

Egy *Terentius* nevű férfiú a tömeg közül odaszólt: „Tudjátok, hogy ez a többieket is izgatja, hogy ne áldozzanak?"

Immár koszorúkat raktak a fejükre (az áldozatot mindig így kellett bemutatni), de ők letépték és szétszaggatták azokat. A szolga ekkor megjelent és a bálványnak föláldozott húst behozta. Senki sem merészelt közelebb lépni, hanem a többiek színe előtt egyedül a szolga ette meg az egészet.

Azt kiáltották: „Keresztények vagyunk!" És mert nem tudták, mihez fogjanak velük, újra börtönbe vetették őket; a tömeg pedig gúnyolta és arculverte őket. *Sabinához* valaki így szólt: „Nem tudsz te saját hazádban meghalni?"

Sabina pedig így felelt: „Melyik az én hazám? Én *Pionios* nővére vagyok!"

*Asklepiadész*hez pedig *Terentius*, az állatviadatok rendezője így szólt: „Téged, ha elítéltek majd, kikérlek; fiam becsvágyát a gladiátori játékokban kielégíted". Az pedig így felelt: „Ne féltés te engem!"

Mikor *Pionios* a börtönbe belépett, az

egyik poroszló hatalmasat csapott a fejére, úgyhogy megsebesült. Pionios azután elpihent, ellenben a merénylőnek keze és oldala megdagadt, úgyhogy nehezen tudott csak lélekzeni. A börtönben azután magasztalták az Istent, hogy Krisztus nevében állhatatosak voltak és nem győzte le őket az ellenség, sem Euktémon, a tettető. Zsoltárok éneklésével és imádsággal töltötték idejüket és így erősítették magukat. Ezután azt mondták, hogy Euktémon „méltán” kényszeríthetett minket, mert elment a Neme-seionba, s ott nemcsak evett az áldozatból, hanem megsütötték és haza akarta vinni az egészet. Milyen nevetségessé vált hamis esküje miatt is: mert koszorúval a fején, a császár Tychéjére (jószerencséjére) és a Nemesis-re esküdött. Kijelentette, hogy nem keresztény és hogy semmit sem akar elhagyni, ami a hittagadáshoz kell.

Mindezen események után *végre megérkezett a proconsul*. Pionioszt elébe vezették. Vallomásáról az örök emlékiratot készítettek, március idusa előtt négy nappal (márc. 11.). Quintillianus proconsul az ítélszéken ülve, megkérdezte: „Mi a neved?”

Felelé: „Pionios!”

A proconsul kérdezte: „Áldozol?”

Felelte: „Nem!”

A proconsul kérdezte: „Milyen a vallásod, illetve pártállásod?”

Felelte: „A katolikusoké!”

Kérdezte: „Miféle katolikusoké?”

Felelte: „A katolikus Egyháznak presbytere vagyok.”

A proconsul: „Te vagy a tanítómesterük?”

Felelte: „Igen, tanítottam”.

Kérdezte: „Az ostobaság tanítója vagy?”

Felelte: „Az istentiszteleté”.

Kérdezte: „Miféle istentiszteleté?”

Felelte: „Az Atyaistené, ki mindent alkotott”.

A proconsul fölszólította: „Áldozzál!”

Felelte: „Nem; Istenhez kell imádkoznom!”

Emez pedig így folytatta: „Minden istent imádunk, az eget és az égben lakó isteneiket. Mit imádkozol a levegőbe? Áldozz neki!”

Felelé: „Nem a levegőbe imádkozom, hanem ahhoz, aki a levegőnek és az égnek és minden benne levőnek alkotója.

A proconsul kérdé: „Mondd, ki alkotta?”

Felelte: „Nevét nem szabad megmondani!”

A proconsul kijelentette: „Mindenképen Zeus az isten, ő van az égben, hisz minden istenek királya ő”.

Pionios erre hallgatott. Most fölfüggesztették (a kínzócsigára) és így szóltak hozzá: „Áldozol?”

Felelte: „Nem!”

Ujra kínozták, ezúttal vaskarmokkal és mondták neki: „Térj észre! Miért megy el az eszed?”

„Nem ment el az eszem, hanem az élő Istentől félek!”

A proconsul: „Sok más ember is áldozott és élnek, mert észretértek”.

Felelé: „Nem áldozom!”

A proconsul modotta: „Miután kihallgat-

tak, fontold meg magadban a dolgot és térj észrel"

Felelte: „Nem!”

Erre így szóltak hozzá: „Mit töröd magadat annyira a halál után?”

Felelte: „Nem a halál, hanem az élet után!”

Quintillianus, a proconsul mondá: „Nem nagy dolgot cselekszel, mikor a halál után törekszel; hiszen azok is, akikre legkisebb pénzzel fogadtak az állatviadokban (ahol a venator: a vadász győzelmére fogadtak), azok is megvetik a halált. Te is csak olyan vagy, mint egy azok közül. Mert annyira törekszel meghalni, elevenen fogsz megégni”.

Ezután római nyelven *fölolvasták az író-tábláról*: „Elrendeljük, hogy Pionios, ki keresztény voltát megvallotta, elevenen elégessék”.

A *stadionba sietséggel ért*, hitének buzgósága miatt; önként vetközött le a jegyző-könyvvezető előtt. Tiszta és jóvágású testére pillantva nagy öröm töltötte el őt s az égre tekintve hálát adott Istennek, ki őt ily állapotban megőrizte. Azután lefeküdt a keresztfára és odanyujtotta a katonának tagjait, hogy beverje a szögeket. Mikor oda-szögezték, újra szólt a hivatalnok: „Térj észre és kihúzzák a szögeket!”

Ő pedig így felelt: „Éreztem, hogy bennem vannak!” és kicsit magához térve mondá: „Azért iparkodom, hogy gyorsabban támadjak föl”, — értve a halottak föltámadását. Fölállították tehát a keresztet vele együtt, utána egy *Métrodóros* nevű

presbytert is fölfeszítettek, ki a markioniták eretnekségéből való volt (azaz gnosztikus). És úgy esett a dolog, hogy Pionios jobbfelől, Métrodóros balfelől került és mindketten kelet felé fordulva függtek. Fát hoztak és a keresztfákat körülrakták vele; Pionios pedig behúnyta szemét, úgyhogy a tömeg azt hitte, kiszenvedett. Ő azonban titokban imádkozott és mikor imájának végére ért, föltekintett. Mikor azután a lobogó tűz elkapta őt, örvendező arccal befejezte, kimondván az Ament és hozzáfűzve: „Uram, vedd magadhoz lelkemet!” Amint ezt kimondta, nyugodtan és küzdés nélkül kilehelte lelkét és zálogul átadta az Atyának, aki kijelentette, hogy védelmébe vesz minden vért és minden lelket, melyet igazságtalanul ítélnék el.

Igy fejezte be a boldog Pionios szeplőtelen, kifogástalan, vétektől ment életét; mindig megvolt benne a mindenható Istenbe és Isten közvetítőjébe, az ember Jézus Krisztusba, a mi Urunkba vetett hit. Ilyen végre taláztatott érdemesnek; a nagy versenyt megnyerte: a keskeny kapun átjutott, tágas térre és nagy világosságra. Koszorúja a testben is nyilvánvalóvá lett, mert miközben a tűz égette, mi, kik életben maradtunk, olyannak láttuk, mint a megkoszorúzott csúcsnyerő atlétát. Fülei nem torzultak el, haja pedig fejének felületén megmaradt, állát pedig, mintha sarjadó szűzszakáll díszítette volna. Arca ragyogott, újra csodás báj ömlött el rajta, úgyhogy a keresztények megerősödtek hitükben, a hitetlenek pedig ijedten, megrettent lelkiismerettel mentek el.

Ezeket cselekedte Ázsia proconsulja, Julius Proculus Quintillianus, mikor C. Messius Quintus Traianus Decius császár másodízben, Vettius Gratus negyedízben volt konzul, a rómaiak szerint március idusa előtt négy nappal, az ázsiaiak szerint a hatodik hónap tizenkilencedik napján, szombati napon, tíz órakor (251 márc. 11. d. u. négy órakor), miközben mirajtunk a mi Urunk Jézus Krisztus uralkodik, kinek dicsőség legyen örökön-örökké. Amen.

12. Szent Cyprianus püspök és vértanu aktái¹

Decius császár esztelen üldözése után egy évtizedig csendben, megrettenve húzódtak meg a keresztény közösségek. Ekkor Valerianus császár került a trónra, ki fiával, Gallienusszal együtt uralkodott (253–260). Eleinte nem bántotta a keresztényeket; alexandriai Szent Dénes püspök azt írta róla, hogy kezdetben kegyes és jóindulatú volt a keresztények iránt, kiket még környezetében is szívesen látott. A hadsereg azonban a keresztények üldözését követelte és így négyévi uralkodás után ő is az üldözők sorába lépett.

Valerianus két rendeletet adott ki. Az első 257-ben elrendelte, hogy a püspököket, presbytereket és diakonusokat számkivetésbe kell küldeni, ha nem hajlandók a római államvallást elismerni. Ekkor kellett Szent Cyprianus karthagói püspöknek is száműzésbe mennie. A császár tanácsadóinak gondolata az volt, amit Krisztus Urunk e szavakkal jövendölt meg: „Megverem a pásztort és elszélednek a nyáj juhái”. A dolog azonban nem így történt. A főpásztorok számkivetésükben írásban és küldötteik útján állandó érintkezésben maradtak nyájukkal. A presbyterek és diakonusok jórésze pedig meghúzódva az ismeretlenség homályában, továbbra is helyén maradhatott.

Ezért 258-ban újabb rendelet jelent meg: ez a püspököket, és minden rendű papot a rögtöni kivégzésre ítélte, ha nem ismerik el az államvallást. Ebben az évben nyerte el Szent Cyprianus is a vértanúság koronáját, valamint a közölt akták hősei: Szent Jakab és Marianus, továbbá Szent Lucius és Montanus papvértanuk Afrikában. Az üldözés kiterjedt a laikus keresztényekre is: erről az üldözésről tudósít minket Szent Dénes levele Germanus ellen.

¹ Latin szövege O. Gebhardt, *Ausgewählte Märtyrerakten*, 124–128.

Valerianus negyedszeri és Gallienus harmadszori konzulságának évében, szeptember hónap kalendája előtt a harmadik napon (257 aug. 30.) Karthagóban a secretariumban Paternus, a proconsul, így szólt Cyprianus püspökhöz: „A szentséges császárok, Valerianus s Gallienus levelet méltóztattak hozzám küldeni. Ebben megparancsolják, hogy azoknak is, kik nem követik a római vallást, el kell ismerniök a római szertartásokat. Nevedet már megállapítottam, mit felelsz tehát nekem?”

Cyprianus püspök így felelt: „Keresztény vagyok, meg püspök. Más Istent nem ismerek el, mint az egy, igaz Istent, ki az eget és földet alkotta és mindent, ami csak benne van. Ennek az Istennek szolgálunk mi keresztények, nappal és éjszakánként öhozzá imádkozunk önmagunkért, minden emberért, még a császárokért magukért is.

Paternus proconsul kérdé: „Ebben az elhatározásodban megmaradsz?”

Cyprianus püspök így felelt: „Az Istent elismerő jó elhatározást nem szabad megváltoztatni”.

Paternus proconsul így szólt: „El tudsz tehát Valerianus és Gallienus parancsa szerint Curubis városába menni, mint száműzött?”

Cyprianus püspök így felelt: „Elmegyek”.

Paternus proconsul így szólt: „Nemcsak a püspökökről, hanem a presbyterekről is méltóztattak nekem írni. Tudni akarom tehát tőled, kik ebben a városban a presbyterek”.

Cyprianus püspök így felelt: „Törvényei-

tekkal helyesen és hasznosan úgy rendelkeztek, hogy nem szabad a besúgókat meghallgatni. Így tehát elárulni és följelenteni nem tudom őket. Majd megtalálják őket városaikban“.

Paternus proconsul így szólt: „Én ma ezen a helyen végzek kutatásokat“.

Cyprianus püspök így felelt: „Mivel a mi fegyelmünk tiltja, hogy valaki önként jelentkezzék, meg a te ítéleted szerint sem helyes ez, ezért önként nem adhatják föl magukat, de ha keresed őket, majd megtalálsz“.

Paternus proconsul ezt mondá: „Meg is találom majd őket!“ És rögtön hozzáfűzte: „Azt is megtiltották, hogy bármilyen helyen összegyűljenek és hogy a temetőbe menjenek. Ha tehát valaki nem akarja ezt az üdvös parancsot megtartani, fejét vesszük“.

Cyprianus püspök így felelt: „Tedd meg, amit neked parancsoltak“.

Paternus proconsul ekkor kiadta a rendeletet, *vigyék Cyprianust számkivetésbe. Sokáig volt ottan.*

Később Aspasius Paternus proconsul fölváltotta *Galerius Maximus*. Ez Szent Cyprianus püspököt *visszahívatta* a számkivetésből és maga elé állíttatta. Midőn Cyprianus Istentől kiválasztott vértanu visszatért Curubis városából, hol Aspasius Paternus akkori proconsul parancsából számkivetésben volt, szent parancsra kertjében maradt, és remélte, hogy érte jönnek, mint ahogyan az kijelentetett neki. Amidőn tehát ott tartózkodott, Tuscus és Bassus konzulsága évében,

szeptember hónap idusán (258 szept. 13.), hirtelen két főtisztviselő érkezett hozzá. Az egyik az Aspasius Paternust követő Galerius Maximus proconsul hivatalának stratora volt, a másik az őrség lovainak stratora. Ezek maguk közé kocsiba vették őt és Sextus földjére vitték; Galerius Maximus proconsul ugyanis egészségének helyreállítása céljából itt tartózkodott. A proconsul megparancsolta, hogy Cyprianust másnapig vegyék őrizetbe. Ekkor Szent Cyprianust elvezették Galerius Maximus proconsul hivatalának stratorához és az ő vendége volt a Saturnus-utcában, mely a Venus-utca és a Salutaria-utca között van. Ide gyülekezett össze a testvéreknek egész serege. Mikor ezt Cyprianus megtudta, kiadta a parancsot, hogy vigyázzanak a leányokra, mert mindnyájan kint maradtak a főtisztviselő szállásának ajtaja előtt.

Másnapra virradva, október kalendája előtt tizennyolc nappal (szept. 14.) Galerius Maximus proconsul parancsa szerint nagy tömeg gyűlt egybe Sextus földjén. Ugyanez a proconsul, *Galerius Maximus* ezen a napon maga elé állíttatta Cyprianust Sauciolus termében. Galerius Maximus proconsul így szólt Cyprianus püspökhöz:

„Te vagy-e Thascius Cyprianus?” ki így felelt: „Én.”

Galerius Maximus proconsul mondá: „A szentségtörő lelkületű emberek pápájává (püspökévé) te tetted magadat?”

Cyprianus püspök így felelt: „Én.”

Galerius Maximus proconsul így szólt: „A

szentséges császárok megparancsolták, hogy szertartást végezz!"

Cyprianus püspök így felelt: „Nem végezek”.

Galerius Maximus mondá: „Fontold meg a dolgot”.

Cyprianus püspök ezt válaszolta: „Ily igaz ügyben nincsen a megfontolásnak helye. Tedd, amit parancsoltak neked”.

Galerius Maximus tanácsával megbeszélte az ügyet és nagynehezen *ítéletet hozott* e szavakkal: „Hosszú ideig éltél szentségtörő módon, igen sok embert szerveztél gonosz összeesküvésedbe, a római isteneknek és a szent törvényeknek ellenségeként viselkedtél, és a kegyes és szentséges fejedelmek Valerianus és Gallienus az ő fia, valamint Valerianus Caesar, nem bírtak visszatéríteni szertartásaik követésére. Mivel tehát nagyon gonosz bűnöknek elkövetője, sőt fölbujtója vagy, például szolgálsz majd azoknak, kiket bűnöd részesévé tettél: véreddel szentesítjük az állam fegyelmét”.

Ezek elmondása után írotábláról fölolvasta az ítéletet: „Ügy rendeljük, hogy Thascius Cyprianust karddal fenyítsék meg.” Cyprianus püspök így felelt: „Hála Istennek”.

Az ítélet meghozatala után a testvérek tömege így kiáltott föl: „Mi is vele együtt akarjuk fejünket veszteni!” Tolongás támadt a testvérek közt és nagy tömeg kísérté őt ki. Így vezették Cyprianust Sextus földjére. Ott vörös köpenyét levetette, letér-

delt a földre és imádsággal borult Ura elé. Majd levetette tunikáját is, átadta a diakonusoknak és a sorompónál állva, várta a hóhért. Mikor a hóhér megérkezett, megparancsolta övéinek, adjanak neki huszonöt aranyat. A gyolcskendőket és zsebkendőket már (a hóhér) előtt elküldték a testvérek (ezekkel itatták föl a vértanunak vérért.) Ezek után Szent Cyprianus szemét saját kezével fődte el. Nem tudta azonban a zsebkendő csücskét megkötni, ezért Julianus presbyter és Julianus diakonus kötötték meg neki. Így szenvedett ki Szent Cyprianus. Testét a pogányok kíváncsisága miatt a közelben helyezték el. Innen éjnek évadján vittük el gyertyák és fáklyák fényében Macrobius Candidianus procurator szerűjére, a Mappaliai út mentén a halastavak mellett, kívánatos nagy diadallal. Néhány nap múlva meghalt Galerius Maximus proconsul.

A boldogságos vértanu, Cyprianus 18 nappal október kalendája előtt szenvedett ki, Valerianus és Gallienus császárok alatt, miközben a mi Urunk Jézus Krisztus uralkodik, kinek tisztesség és dicsőség mindörökön örökké. Amen.

13. Szent Marianus és Jakab szenvedése¹

Szintén Valerianus császár papüldözésének áldozata ez a két vértanu; mint Szent Cyprianus, ők is afrikaiak: a szomszédos Numidia római tartományból valók. Lambaesisben, Numidia fővárosában szenvedtek vértanuhalált 259 május 6-án. Az *egykorú szemtanútól írt „passio”* megmutatja, mennyire szenvedtek Afrika keresztényei a Valerianus-féle második rendelet után. Mint mellékszereplők megjelennek iratunkban püspökök, Agapius és Secundinus, és látjuk, hogy a papokon kívül az eredeti rendeletet ülhaladva kegyetlenségben, laikus keresztényekkel is tele voltak Afrika börtönei. Ezeket a papoktól külön választották, hogy lelkileg megtörjék őket.

Valahányszor a mindenható Istennek és az ő Krisztusának boldogságos vértanui a mennyek országának ígéretei felé sietve övéiknek valamit parancsolnak — szerényen, mert megemlékeznek az alázatosságról, mely a hitben nagyobbnak tulajdon-sága —, mindannyiszor annál inkább elérik azt, amit minél szerényebben kértek. Mi-reánk is dicsőségük hirdetésének isteni megbiztatását hagyták a nemeslelkű vértanuk: *Marianust* értem, szeretett testvéreinknek egyikét, és *Jakabot*. Tudjátok, hogy a szolgálati eskü közös kötelezettségén kívül életközösség és családi érzelmek fűztek bennünket egybe. Mikor az őrzöngő világ szoron-

¹ Latin szövege O. Gebhardt, *Ausgewählte Märtyrerakten* 134—145.

gatásai és a pogányok támadásai elleni harc előtt állottak, reánk bízták, hogy a testvéreknek tudomására hozzuk küzdelmüket, melyet a mennyei lélek ösztönzésére vállaltak. Nem győzelmi koszorújuk dicsőségét akarták ezzel e világon dicsekedve hirdetni, hanem hogy tapasztalásukon okulva a néptömeg, Istennek népe a hit példája szerint fegyverezhesse föl magát. Méltán bízták reánk a családi bizalom ennek a föladatnak elérését: mert ugyan kicsoda kételkedhetnék abban, milyen életközösségben éltünk a béke idején, mikor az üldözés ideje oszthatatlan szeretet életében talált minket?

Együtt mentünk Numidiába, mint azelőtt is mindig, baráti együttesben kezdve meg azt az utat, mely engemet a hit és a vallás iránti engedelmességre, őket pedig az égbe vezette. Cirta város tőszomszédságában egy *Muguas* nevű helységbe értünk. Ebben a városban a pogányok vak dühe és a katonai hatóságok az üldözés hevét óriási árrá dagasztották és az ördög dühe tátongó torkával kísértette meg az igazaknak hitét. Maríanus és Jakab, a szentséges vértanúk az isteni könyörület biztos jelét látták abban, hogy kellő időben értek oly vidékre, hol az üldözés vihara már kavargott, és megértették, hogy lépteiket Krisztus kormányozta győzelmi koronájuknak színhelyére. Istennek kedveltjeit ugyanis az elvakult és kegyetlen elnöknek dühe katonai karhatalommal, ellenséges és acsarkodó lélekkel kerestette. Az esztelen kegyetlenség nemcsak azok ellen dühöngött, kik a megelőző

üldözésekben épen maradva Istenben szabadon éltek, hanem azok ellen is, kiket az elnök esztelensége már sok idő óta számkivetésben tartott; ha nem is vérükkel, de lelkületükkel már Krisztusnak vértanui voltak.

Ezek közt volt *Agapius* és *Secundinus* püspökök, kiket számkivetésből állítottak az elnök elé; mindkettő jeles a lelki szeretetben, az egyik szent a testi önmegtartóztatás révén is. A pogányoknál úgy látszott a dolog, mintha egyik büntetésből a másikba vittek volna őket, pedig egyik dicsőségből a másikba, egyik ütközetből újabb csatába kerültek, hogy így Krisztus nevében legyőzve a világ csábító pompáit, a halálnak fulánkján is győzedelmeskedjenek a tökéletes hit által. Nem is volt szabad, hogy későn keressek a földi küzdelemben győzelmüket, hisz az Úr már sietett magával vinni őket. Az történt, hogy *Agapius* és *Secundinus* — a magasztos főpapságból való dicső vértanuk — a mi szállásunkat tisztelték meg, amikor az elnök földi hatalma és Krisztusnak kiválasztása folytán szent szenvedésüknek ütközetébe tartottak. Az életet adó kegyelemnek akkora ereje lobogott bennük, hogy nekik, Isten ilyen szent és kiváló tanuinak, kevés volt már saját vérüknek fölajánlása a dicső tanuságtételre, hanem hitük sugalmazása másokat is vértanukká akart tenni. A testvérek iránt akkora szeretet élt bennük, hogy a testvéreknek hitét szavak nélkül is szent és állhatatos erényük példáival építhették volna. Mivel azonban az állhatatosság szilár-

dítása volt a szándékuk, lelkünket az üdvös tanítás harmatával is öntözték; hiszen nem bírtak hallgatni azok, akik Isten szavain éltek. Nem csoda hát, hogy abban a néhány napban bőségesen táplálta mindnyájunknak lelkét üdvösséges tanításuk, mikor már Krisztus kegyelme az elközelgő szenvedés fényétől ragyogott.

Végül is eltávoztak és otthagyták Marianust és Jakabot, jól előkészítve őket tanításukkal és példájukkal, hogy dicsőségük friss nyomaiba követőikként léphessenek. Alig mult el ugyanis két nap, és szeretteinket, *Marianust és Jakabot* már saját pálmájuk hívogatta. Nem úgy volt, mint más helyeken, hogy egy-két stationarius (kézbesítő, letartóztató) katona jelent meg: hanem centurióknak oly erőszakoskodó csoportja és akkora gonosz csöcselék rohanta meg mezei tanyánkat, hol tartózkodtunk, mint a hitnek híres székhelyét. Mennyire kíváncsiak támadás volt ez! Boldog és örömujjongásra méltó félelem! Hiszen azért jöttek hozzánk, hogy Isten kegyelmét Marianusnak és Jakabnak vére beteljesítse. Alig bírjuk, szeretett testvéreim, túlárado örömünket megzabolázni ezen a helyen, honnan már két nap előtt ölelő karunk közül a szenvedés beteljesítésére bocsátottunk egyeseket, mások pedig mint jövődő vértanuk még velünk együtt voltak. Az isteni kegyelem órája érkezett ezek részére is. Testvéreink dicsőségéből engem is ért egy sugár: Muguasból *Cirta városába* hurcoltak bennünket. Követtek minket, kiket annyira szeretünk s kiket (Krisztus)

már kiválasztott a vértanúság pálmájára, mert egykepen vonzotta őket az irántunk való szeretet és Krisztus kegyelme. Csodálatosan és fordított sorrendben történt a dolog: minket követtek azok, kik aztán elénk kerültek. Nem tartott sokáig várakozásuk, mert mikor ujjongva buzdítottak minket, hangos örömmükkel elárulták keresztény voltukat. Rögtön kihallgatták és mivel (keresztény) nevük megvallásában bátran kitartottak, a börtönbe vezették őket.

A stationarius katona számos kemény kíznásnak vetette őket alá; az igaz és jámbor emberek hóhéra kegyetlenségének segédjeiül egy centuriót és Cirta város elöljáróit hívta meg. A gonosz lélek papjai voltak ezek: mintha bizony a test tagjainak szétmarcangolása széttéphetné a hitet olyanoknál, kiknek semmiség a test gondozása! A hit erényében erősebb Jakab, ki Decius üldözésében már egyszer elviselte a bántalmazásokat, nemcsak azt vallotta meg, hogy keresztény, hanem diakonus-voltát is elárulta. Marianust azért kínoztatták meg, mert azt vallotta, hogy lector, aminthogy csak az is volt. És milyenek voltak azok a kínok! Az ördög mérgezett lelke milyen új és az ölés művészetének milyen válogatott kíznásait találta föl! *Marianust* fölfüggesztették, hogy sebeket ejtsenek rajta; a marcangolások között ennek a vértanunak akkora kegyelem adatott, hogy kíznásainak fenyítéke fölmagasztalta őt. Nem kezénél fogva, hanem hüvelykujjainak ízületeire függesztették őt föl, hogy az ujjak gyenge vég-

zödése minél jobban szenvedjen a tagok súlyának viselésében. Ezenfelül lábára még kegyetlenül súlyokat aggattak. Az ellenkező erők így kétfelé húzták a testet, a belső részek összetartását megbontották, és az inakon függött a test egész súlya. És mégsem értél el, pogány gonoszság, semmit sem Isten temploma és Krisztus örökös-társa ellen! Fölfüggeszthetted a tagokat, verhetted testét, széttépted belsejét: a mi Marianusunk Istenben bízva, amint teste megnyúlt, úgy növekedett a lelke is. Legyőzve a kízóknak vadságát, diadalán örvendezve engedte, hogy újra börtönbe zárják. Ott Jakabbal és a többi testvérrel együtt az Úr győzelmén érzett örömét sűrű imádságokkal élte ki.

Nos tehát pogányok, azt hiszitek, hogy a keresztények érzik a börtön szenvedéseit, rettegnek az evilági sötétségtől, holott az örök világosságnak öröme vár rájuk? Nincs már jelen a lélek a szenvedéseknél, mert az eljövendő kegyelembe vetett bízó reménnyel már az égbe kapaszkodik. Bár a kízásokra titkos rejtékhelyet kerestek, homályos barlangnak nyomasztó rettenetét, a sötétség lakását: az Istenben bízók részére nincsen piszkos hely, nincs szomorú időszak. A mennyei Atyának ajánlott testvéreket Krisztus gyámolítja.

Marianus ugyanis megkínzatása után mély álomba merült. Mikor fölébredt, *maga mondta el nekünk*, az isteni irgalom az üdvös remény fölkeltésére mit mutatott meg

neki. „Megláttam, testvérek — így monddta — egy fölötte nagy és hófehér bírói széket. Az elnöki helyet szépséges külsejű bíró foglalta el. Emelvény is volt ottan, nem annyi lépcsővel, mint egy alacsony szószéké, hanem nagyon sok lépcsője volt, hosszan kellett fölmenni oda. Ide vitték a hitvallókat osztályokba sorozva, a bíró pedig pallos általi halálra vitette el őket. Rám is sor került. Hangos, öblös hang ezt kiáltotta: Állítsd elő Marianust! Föllépkedtem az emelvényre, és íme: váratlanul ott láttam ülni a bírónak jobbján Cyprianust (a nemrég vértanuhalált halt püspököt). Felém nyujtotta kezét, az emelvény magasabb részére emelt, és rám mosolyogva így szólt hozzám: Gyere, ülj mellém! Más csoportokat is kihallgattak ekkor, én is ott ültem. Majd a bíró fölkelt, és mi elkísértük palotájába. Útunk bájos réteken, vidám lombok zöldjébe öltözött viruló ligeteken keresztül vezetett, magasra nőtt ciprusok és égis éró pineák vetették árnyékukat, köröskörül virágzó ligetek látszóttak. A közepén fényes forrás bővizű erei ontották a kristálytisza vizet. Egyszerre csak eltűnt szemünk elől az a bíró. Cyprianus ekkor fölemelte a forrás szélén heverő csészét, megtöltötte a forrásból, mintha megszomjazott volna, és kiitta. Újra megtöltve a csészét, felém nyujtotta és én jóízűt ittam. Mikor Deo gratias-t mondtam, hirtelen fölébredtem.”

Erre *Jakabnak* is eszébe jutott, hogy látomás hirdette neki is az isteni irgalom által kilátásba helyezett koronát. Az előző napok-

ban ugyanis kocsin utaztunk, Marianus, Jakab és velük én is. Déltájban a zökkenős út mellett érthetetlenül mély álomba merült, ebből mi keltettük föl, s ekkor ezeket mesélte el. „Fölvertetek, testvérek — így szólt —, de csak örömömre; ti is örüljetek hát velem! Kimondhatatlanul szép és óriási nagyságú ifjút láttam, ruháját fehérén izzó fény övezte, szemem nem is bírt állandóan rá nézni; lába nem érte a földet, arca a fellegeken túl magaslott. Elmenőben bíborpiros öveket vetett ölünkbe: neked egyet Marianus, és nekem egyet, és ezt mondotta: Hamarosan követni fogtok!”

Milyen pihenés volt ez: erősebb minden virrasztásnál! Milyen pihenés ez, melyben boldogan pihen el a hit által virrasztó! Csak a földi test tagjait merítette el az álom mélységében, mert az Urat látni csak a lélek képes. Hinnünk kell, mennyire boldog, mennyire fenkölt volt a vértanuknak lelke, mikor a szent név megvallása miatti szenvedésük előtt hallhatták már Krisztust és láthatták, akármilyen helyen, bármilyen időben. Nem akadályozta megjelenését sem a kocsinak hánykolódása, sem a fényes nappal ragyogó déli időszak. Az éjtszakának várt titkai nem derültek ki (azaz az éjjel várt látomás elmaradt), kegyességének új jeléül vértanujának a látomásra új időszakot választott.

Ez a kegyelem azonban nem egyet, vagy kettőt tüntetett csak ki. A börtönben volt *Aemilianus*, ki a pogányok szerint lovagi rendbe tartozott, de testvéreink közül való

volt. Gyermekkora óta immár ötvenéves koráig önmegtartóztató életet élt (continens, azaz tiszta életet). A börtönben folytatta böjtjeit, sőt néha még meg is toldotta azokat, éppen így tett imaival is, gyakran ismételte őket. Áhitatos lelkét táplálta velük, mert másnap az Úr titkára készült föl. Dél-tájban álomba merült. Mikor nyugalmából fölverték, elárulta *látomásának titkait*:

„Midőn a börtönből kivezettek, egy pogány férfival találkoztam. Az én édes testvérem volt. Ez a mi dolgainkra nagyon kíváncsi volt, és ezért gúnyos hangon érdeklődött, hogy érezzük magunkat a börtön sötétjében és a tömlöc nélkülözései között. Én azt a választ adtam neki, hogy Krisztus katonái részére Istennek ígéje tiszta fény a sötétségben és eledel a koplalásban. Mikor ezt hallotta, így szólt: Tudjátok meg, hogy mindnyájatokra, kik a börtönben vagytok, halálbüntetés vár, ha konokul ellenszegültök. Én azonban attól tartottam, hogy csalárdul koholt hazugsággal csap be és óhajtasom beteljesülését várva, kérdeztem tőle: Igazán mindnyájan szenvedünk majd? Mire ő újra csak erősítette: A pallos és a vérontás vár rátok! Szeretném azonban tudni, hogy mindnyájatok részére, kik az élet megvetői vagytok, egyformán, egyazon mértékben részesültök-e a mennyei ajándékokban? Ezt a feleletet adtam neki: Nem vagyok képes ily nagy dologra neked feleletet adni. Emeld szemedet az égre, a ragyogó csillagoknak számtalan tömegét láthatod, vajjon mind-egyikük egyazon fény csillogásában ra-

gyog? És mégis mindegyikük ugyanattól a fénytől világos. Erre újra talált, mit kíváncsian kérdezzessen: Ha már van köztetek különbség, kik érdemlik meg közületek leginkább az Úrnak kegyét? Én azt feleltem, hogy kettő, de nevüket neked nem árulom el, Isten ismeri őket. Mikor hevesebben nógatott és kellemetlenül kérdezősködött, így feleltem: Azok lesznek, kik nehezebben és később tudnak győzedelmeskedni, ezek kapnak dicsőségesebb koronát. Ezért vagyon írva: Könnyeb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gazdagnak az Isten országába”.

E látomások után néhány napra még a börtönben maradtak. Utána előhozták őket, a bátor hitvallás által megtisztelt vértanukat és Cirta elöljárói azzal a javaslattal küldték át őket az elnökhöz, hogy az ítélje el őket. Ekkor egy a körülállók közül, ki testvérünk volt, az összes pogányok szemét magára vonta, mert közeli szenvedésének kegyelme által arcán Krisztus verőfénye tündökölt. Háborgó és dühöngő kérdésekkel ostromolták, vajjon ő is ezt a vallást hiszi, ezt a nevet vallja? Mire készséges vallomása a gyönyörű társasághoz csatolta őt. A szent vértanuk mondásaikkal ekként több Istentanút szereztek, miközben ők maguk is erre készültek, és mikor az elnök (a proconsul) elé szállították őket, a fáradságos úton készörömost siettek. Az elnök elé idézve újra Lambaesis város börtöne fogadta be őket. A pogányok részéről az igazaknak ez az egyetlen szálláshelye.

Ezenközben számos testvér került az Úr

elé vérenek ontása által s az őrző elnök dühe nem birt eljutni Marianusnak és Jakabnak, általában a papoknak föláldozásáig, *annyi laikus kínzásával* volt elfoglalva. Mert vallásunk rendfokozatait a művészetig fokozott kegyetlenség úgy szétválasztotta, hogy a laikusokat a papoktól külön helyen tartották. Azt vélték ugyanis, hogy a világ kísértéseinek és az ő megfélemlítésüknek majd engednek. A mi szeretteink tehát és Krisztusnak egyéb bátor katonái a papság köréből szomorkodni kezdettek, hogy oly lassú és késő győzelem vár rájuk, miközben a laikusok már dicséretre méltón kiállották a harcot.

Volt akkoriban egy *Agapius* nevű férfiú — ki azóta már vértanúságával tökéletes hite titkainak végére járt. Ez gyakran ismételt sűrű imádsággal kérte Istent, hogy vele együtt két leánynak, *Tertullának és Antonának* is adja meg a vértanúság kegyelmét; mint rábízott zálogokat nagyon szerette ugyanis őket. Ő hallotta mint érdemei elismerésének bizonyosságát: „Miért kéred állandóan azt, amit már egy imával kiérdemeltél?” Ez az említett *Agapius* jelent meg a börtönben időző *Jakabnak álmában*. Mikor a szenvedés órája már ütött és a hóhért várták, akkor mondotta Jakab:

„Rendben van, *Agapiusnak* és a többi szentes vértanunak lakomájára indulok. Mert ezen az éjjelen, testvéreim, láttam a mi *Agapiusunkat*. Mindenkinél vidámabb volt, kik velünk együtt senyvedtek *Cirta* börtönében, mert vidámságtól túláradó ünnepi lakomán

vett részt. Mikor én és Marianus a szeretet szellemétől hajtva e szeretetlakomára siettünk, egy kis fiúval találkoztunk az úton. Kiderült, hogy egyik az ikergyerekek közül, kik három nappal azelőtt édesanyjukkal együtt kiszenvedtek. Rózsakoszorú övezte nyakát, viruló zöld pálmaágot tartott kezében és így szólt hozzánk: Mit siettek? Örüljete, uijongjatok, holnap már velünk lakomáztok!”

Ó, mily nagy, milyen fölséges Isten irgalma övéivel szemben! Ó, mily igaz és atyai jószág van a mi Urunkban Jézus Krisztusban, mert szereteteinek oly bő aiándékot juttat és kegyes ajándékát előre kijelenti. Mikor a látomás után egy nap eltelt, Isten ígéreteinek beteljesítésére az elnök ítélete szolgált. *Halálos ítélete* Marianust és Jakabot és a többi papi embert dicsőséggel iuttatta el a pátriárkákhöz, és kibocsátotta őket e világ szorongatásaiból. A vértanúság koronájának helyére most jutottak el. Völgy közepén levő folyó volt ez, mindkét felől magas dombok vették körül, és a dombok oldala nézőhelyül szolgált. A folyó medre a szent vér kicsurranását fogta föl. Nem hiányzott itt a szent titoknak két fajtájából egyik sem: mert tulajdon vérükben is megmosdottak, meg a folyó vizében is fürödtek (a kétféle keresztségre céloz itt az író: vérkeresztség és szentségi keresztség).

A kegyetlenkedés módiainak bámulatos és válogatott fajtáit szemlélhette az ember. A hóhérnak kezét és bárdját, mely annyi fej leütésére volt kész, az igazaknak nagy tö-

mege sürgette. A kegyetlenség művészete a tömeget rendezett sorokba állította föl, hogy a szentségtörő gyilkos sujtása egy dühös rohammal üsse le az igazaknak nyakát. Hogy ez a véres és barbár szolgálat eredménytelen ne legyen, vétkének ezt a kivitelét találta ki. Mert ha egy helyen maradt volna állva a lefejezésre, a holttestek óriási rakásra gyűltek volna, és a folyó medre nem lett volna képes azt befogadni. Szemüket a pallos csapására szokás szerint bekötötték, de szabad szellemüknek éleslátását semmi homály nem boríthatta el, hanem mérhetetlen világosságnak nagy és megbecsülhetetlen fénye öntötte el azt. Legtöbben rokonaiknak és közelálló testvéreiknek szóltak is arról, hogy csodálatos dolgokat látnak, bár testi szemük látása akadályozva volt. Felülről fehér színben tündöklő lovak jelentek meg nekik, fehér ruhában ifjak ülték meg őket. Nem hiányoztak a vértanuk seregéből olyanok, akik a lovak nyerítését és (patáinak) zaját is hallották és így társaiknak elbeszélését megerősítették. Marianus is, eltelve prófétai lélekkel, bátran és bizakodóan hirdette, hogy közel van az igaz vér megbosszulása: és hogy az ég magasából különböző büntetések fenyegetnek: járvány, fogságba hurcolás, éhínség, földrengés, és mérges csípéseket okozó legyek. E jövődőlésével a vértanu hite nemcsak a pogányokat verte le, hanem a testvérek között is az erények iránti vetélkedést lobbantotta lángra. Mint harci kürt zengett, hogy a világnak annyi és akkora baja közt az ilyen jó és

értékes halálnak alkalmát Isten igaz embe-
reitől elveszik.

Ezek végeztével *Marianusnak édesanyja* a Makkabeusok anyjának örömével ujjongott, hogy a szenvedés befejeztével már biztos lehet fia sorsáról. Ezért nemcsak fiát, hanem magát is szerencsésnek tartotta, mert fiának testében saját anyai méhének dicsőségét látta és a nyak sebeit vallásos áhítattal gyakorta csókolgatta. Méltán hívnak Máriának! Ó, te anya, ki boldog vagy nemcsak fiadban, hanem neved miatt is! Ki tévedhetett ily név boldog voltában, kit méhének gyümölcse ennyire ékesített? Fölbecsülhetetlen Istennek és az ő Krisztusának irgalmassága, ki a benne bízokat nemcsak kegyelmének méltatásával erősíti, hanem egyúttal vérével megváltva élteti. Ki tudja kellően megbecsülni jótéteményeit? Hiszen atyai gondviseléssel úgy működik, hogy amit vérünkkel neki visszaadni vélünk, ezt is a mindenható Istentől kapjuk, kinek dicsőség legyen mindörökön örökké. Amen.

14. Szent Montanus és Lucius szenvedése¹

Szent Cyprianus, karthagói püspök dicsőséges vértanuhalála után megmaradtak tanítványai: Lucius, Montanus és társaik. Kettő közöttük még csak katechumen, a többi valószínűen pap volt. Flavianust ugyanis pogány barátai azzal akarták megmenteni, hogy a törvény előtt kétségbevonták önkéntes vallomását, hogy diakonus. Erre rögtön elkülönítették társaitól és új kihallgatásnak vetették alá: ebből világosan következik, hogy társai is a klérushoz tartoztak. Küzdelmük történetét *Flavianus diakonus*, a vértanuk egyike *írta meg*: az aktában munkatársa egy ismeretlen keresztény volt, ki mindent szemtanuként nézett végig. Hősi harcuk 259 május 23. és 25. fejeződött be. Haláluk valóra váltotta mesterük és püspökük szavát, ki ezt írta Successushoz: „Papjaim lelkük odaadásával készek mindnyájan a halhatatlan menyyei dicsőségre”.

Mi is azon versengünk tiveletek, szeretett testvéreink, hogy Isten szolgáinak és az ő Krisztusának szentelt egyéneknek más dolga nincs, mint a testvérekre gondolni. Ez a szeretet, ez a kötelesség sürget erővel, ésszel soraink megírására, hogy a jövőendő testvérek részére emlékül hátrahagyjuk Isten nagyságának megbízható tanuságát és a mieinknek szenvedéseit és kitartását.

Az elnök kegyetlen volta által a gyilkosságig fölizgatott népnek zavargása és a következő nap heves keresztényüldözése után,

¹ Latin szövege O. Gebhardt, *Ausgewählte Märtyrerakten* 146—161.

törvényellenes erőszakkal elfogtak bennünket: *Luciust, Montanust, Flavianust, Julianust, Victoricust, Primolust, Renust és Donatianust*, katechument, ki a börtönben megkeresztelése után lehelte ki rögtön lelkét, szeplőtelen ösvényén a keresztvíztől a vértanúság koronájáig sietve. Hasonló befejezés érte Primolust is utól, őt is a néhány hónap előtt letett hitvallása keresztelte meg.

Miután tehát elfogtak bennünket és a *kerületi börtönbe zártak*, meghallottuk a katonáktól az elnök ítéletét, hogy tegnap testünket *tűzhalálra ítélte*. Ahogyan azután valóban meg is tudtuk, elevenen el akart égetni minket. Az Úr ellenben, aki egyedül képes szolgálait a tűzvészből kimenteni és akinek kezében van a királyok szíve, elfordította tőlünk az elnök őrző dühét. Mikor egész hittel állhatatos imádságba kezdtünk, a testünk elvesztésére gyújtott tűz kialudt és a lángoló kemencéknek lángját eloltotta az Úr harmatja. A hívők részére nem volt nehéz, hogy megújuljon a régi csoda, mert az Úr a Lélek által megígérte, hogy aki a három ifjúnál (Dániel három társánál) dicsőségét megmutatta, az nálunk is győzte ezt.

Miután szándéka az Úr ellenállásán meg-
hiusult, a börtönbe vettetett minket. Bevezettek tehát minket a katonák és a hely mocskos homályától nem féltünk; a börtön csakhamar a lélek világosságától fénylett, és a sötétség rémei, meg a vak sötétségbe burkolt hely hitünk áhítatától csakhamar nappali világosság fehér fényében tündökölt. A legnagyobb büntetések helyére, úgy

mentünk, mintha az égbe tartottunk volna. Semminő szavakkal elmondani nem tudjuk, milyen napokat töltöttünk ottan, milyen éjtszakákat éltünk végig; a börtön kínjait nem foghatja föl elbeszélés, de azért nem resteljük elmondani annak a helynek íszonyatosságát. Minél nagyobb ugyanis a kísértés, annál nagyobbnak mutatkozik. Az, aki azt bennünk legyőzi. Nem is kell küzdenünk, mert az Úr védelme alatt győzünk. Könnyű elviselni Isten szolgáinak a megöletést is, a halál semmi nekik, hiszen fülánkját összetörte, hatalmát legyőzte az Úr keresztjének jelével. Akkor kap a katona fegyvereket, mikor fölszerelik, mi is azért kapjuk a koronát, mert megelőzte azt a küzdelem, nem kapjuk meg előbb a győzelem pálmáját, mint az ütközet végén. A néhány napban a testvérek látogatása üdített föl minket és így az éjtszaka szenvedéseit a nappal vigasztalása és vidámsága enyhítette.

Akkoriban a velünk levő *Renust* elnyomta az álom és látomásában azt látta, hogy mindnyájan kifelé megyünk. Mindegyikünk előtt lámpát vittek, aki előtt nem vittek, az nem ment előre. Mikor mi is kimentünk lámpásainkkal, fölébredt. És amint nekünk elbeszélte ezt, újjongtunk, hogy bizalommal járunk Krisztussal, aki lépteink világossága és Istennek Igéje.

Az éjtszaka után újra vidám nappal köszöntött reánk. Rögtön azon a napon a *procurator* elé vittek minket, aki az elhunyt proconsult helyettesítette. Mily vidám nap, mily dicső bilincsek! Mily áhított volt

mindenikünk részére a rablánc! Aranynál mennyivel tisztesebb és értékesebb ez a vas! Mily szépen hangzott ez a lánc-zörgés, mikor egyik lánc a másik lánchoz verődött! A beszélgetés eljövendő dolgokról vigasztalásunkra volt. Hogy ezt a kellemes dolgot tovább ne élvezhessük, a katonák ide-oda vonszoltak a forumon, mert nem tudták biztosan, hol hallgat ki bennünket az elnök. Végül is a secretariumba (titkos terembe) hivatott el bennünket, még nem jött el szenvedésünk órája. A gonosz lélek legyőzése után innen mint győzők térünk a börtönbe vissza és másik győzelemre életben maradtunk. Miután ebben az ütközetben vereséget szenvedett, a gonosz lélek újabb hadicseleken törte fejét és éhezéssel meg szomjaztatással kísértett meg minket. Ezt az ütközetet sokáig hevesen folytatta ellenünk úgy, hogy a betegek serege kincstári cipón és hideg vízen tengődött.

Ez a szenvedés, ez a nélkülözés, a szűkölködésnek ez az ideje Istentől származott — szeretett testvéreink — mert Ő, ki megkísértésünket akarta, gondoskodott vigasztalásunkról is a megpróbáltatásban. Vértanútársunk *Victor* presbyter, ugyanis *ezt látta*, utána rögtön kiszenvedett.

„Láttam, — mondá — hogy egy fiú lép be a börtönbe, arca kimondhatatlan fényben ragyogott. Mindenfelé körülvezetett bennünket, hogy kimehessünk, de nem találtunk kiutat. Ekkor így szólt hozzám: Még egy keveset szenvedtek, mert akadályozva vagytok, bízzatok azonban, én veletek vagyok.

És azután hozzátette: „Koronátok dicsősége-sebb lesz. Istenéhez siet a lélek és a szenvedés előtt keresi helyét.” Erre ugyanőt, az Urat megkérdeztem, hogy hol van a paradicsom. Ezt felelte: „A világon kívül van.” „Mutasd meg nekem!” kértem. „És hol marad akkor a hit?” kérdezte ő. Mikor azután emberi kicsinyelkűségében így szólt hozzá: „Amit parancsolsz, föl nem foghatom, mondj nekem csodajelet, hogy azt elmesélhessem nekik!” Az Úr erre így felelt neki: „Mondd el nekik Jákob jelét!”

Örülnünk kell, szeretett testvéreim, hogy a pátriárkákkal, ha nem is az életszentségben, de legalább szenvedéseikben egyenlők lehetünk. Az, aki mondotta: „Hívj segítségül a szorongatás napján, megmentelek téged és te dicsőíteni fogsz engem”, (Zsolt. 49, 15) dicsőítése után felénk hajlott, a hozzá küldött imádságok után megemlékezett róluk, és irgalmasságának ajándékát előre tudatta mivélünk.

Erre vonatkozóan *kinyilatkoztatást adott egy Quartillosia nevű nővérünknek, kinek férje és fia három nap előtt szenvedett ki. Ő maga is gyorsan követte családját. Látomását így mondta el:*

„Láttam kiszenvedett fiamat, amint ebbe a börtönbe jött. A vízmedence fölött ülve így szólt: „Isten látja szorongástokat és szenvedéstekeket!” Ezután egy jó! megtermett ifjú lépett be, mindkét kezében tejjel teli csészét vitt és ezt mondá: „Jó kedvvel legyetek. az Isten megemlékezett rólatok!” A csészéből mindenkinek inni adott, és a csészék

nem ürültek ki. Erre az ablakot két részre osztó kőgerenda egyszerre eltűnt és mi a kitárt ablakon át megláttuk az eget. Az ifjú most a magával hozott csészéket jobbra és balra letette és így szólt: „Jóllaktatok és maradt még, de még harmadik csészével is kaptok”. Azután eltávozott.”

E látomásnak másnapján vártuk a kincstári eledelt, jobban mondva kincstári koplálást, nem kaptunk ugyanis ételt, hanem éhen maradtunk. Váratlanul enyhítette meg az Úr szenvedéseinket *Lucianus* szeretett testvérünk által. Olyan volt nekünk ez, mint a szomjazóknak a víz, az éhezőknek az étel, az azt vágyóknak a vértanuság. A börtönőrök akadályát leküzdve, *Herennianus* subdiaconus és *Januarius* katechumen által — ezt jelentette a két csésze — bőséges eleséget juttatott el hozzánk. Támogatása helyrehozta a betegeteket és a szenvedőket; azokat is meggyógyította, kiket a rossz kenyér és a hideg víz tett tönkre. Dicsőséges cselekedeteiért Istennek hálát mondtunk.

Immár mostan, szeretett testvéreim, szólnom kell arról a szeretetről, mely bennünket egybefűz. Nem oktatunk, hanem figyelmeztetünk benneteket, hogy amint egyazon volt a gondolkozásmódunk, úgy az Úr előtt is együtt élünk és imádkozunk. A szeretet egységét meg kell tartani, a szeretet kötelekeiben meg kell maradni. Akkor győzzük le csak az ördögöt, akkor érjük el az Úrnál, bármit akarunk, amint azt maga ígérte meg, mondván: „Hogyha ketten közületek meg-egyeznek a földön bármely dologban, ame-

lyet kérnek, megnyerik azt Atyámtól, ki mennyekben vagyon". (Mt. 18, 19.) Más módon nem tudunk eljutni az örök életre és Krisztussal uralkodni, csak ha megteesszük, amit parancsol az, aki mind az életet, mind az uralkodást megígérte. Az örökséget azok fogják elnyerni, akik a testvérekkel békében élnek, így mondja tanítónk, az Úr: „Boldogok a békességesek, mert ők Isten fiainak fognak hivatalni". (Mt. 5, 9.) Ezt magyarázza az apostol is, mondván: „Istennek a fiai vagyunk, ha pedig fiai, akkor örökösök is, Istennek az örökösei, Krisztusnak pedig a társörökösei, ha tudniillik vele együtt szenvedünk, hogy vele együtt meg is dicsőüljünk". (Róm. 8, 16 k.) Örökös csak a fiú lehet: fiú pedig csak az, aki békességes, tehát a békeszegő Isten örökségét nem nyerheti el. Ezeket nem isteni kinyilatkoztatás és kijelentés nélkül mondjuk.

Montanusnak ugyanis Julianusszal beszédje volt egy nő miatt, aki közösségünkbe befészkelte magát, bár nem tartozott közénk. A megfeddés után megmaradt az egyenetlenség hidegségében. Még ugyanazon éjjel ez a látomása volt:

„Úgy láttam — mondotta —, hogy centuriók jöttek el értünk. Hosszú úton vezettek bennünket, míg óriási mezőségre nem értünk. A mezőn szembe találkoztunk Cyprianusszal és Leuciusszal (már dicsőült vértanuk voltak ezek). Szép fehér helyre értünk, ruháink fehérek lettek, a testünk még a ruháknál is fehérebbé vált. Testünk anynyira átlátszóan fényes volt, hogy tulajdon

szemünkkel megláttuk önnön szívünket. Keblembre tekintve, láttam, hogy szívem mintha szennyes volna. Erre fölébredtem. Lucianusszal találkoztam, és azt mondtam neki: „Tudod-e, hogy az a szenny attól van, hogy nem békültem ki tüstént Julianusszal?”

Ezért tehát szeretett testvéreim, az egyetértést, a békét őrizzük meg. Legyünk egy lélekkel mindnyájan. Iparkodjunk már itt olyanok lenni, amilyenek ott leszünk. Ha az igazaknak megígért jutalmak integetnek felénk, ha rémítenek a gonoszoknak kilátásba helyezett büntetések, ha Krisztussal lenni és vele uralkodni akarunk, ezt tegyük meg. Kívánjuk, hogy jó egészségben legyetek!

Eddig tart Flavianus diakonus följegyzése a börtönben. A vértanúság előtt fejezte be és egy kereszteni testvérnek átadta, azzal a kéréssel, hogy azt befejezze. A következő rész tehát már az ismeretlen keresztény tollából való.

Ezeket írták mind valamennyien a börtönből. Mivel azonban szükséges a boldog vértanuknak minden cselekedetét teljesen elmondani, hiszen szerénységükben nem sokat szóltak magukról, és Flavianus különben is reám bízta ezt a tisztet, hogy ami írásából hiányzik, azt pótoljam. *Igy hát pótlom a szükségést.*

Miután már több hónapon át a börtönbe voltak bezárva és sokat szenvedtek az éhségtől és a szomjúságtól, végrevalahára elővezették és az elnök ítélőszéke elé állították őket. Mindnyájan dicső szavakkal vallották meg hitüket; *Flavianus* segítői helyte-

len szeretettel közbeszóltak és tagadták, hogy diakonus. A többire: Luciusra, Montanusra, Julianusra, Victoricusra kimondották az ítéletet, Flavianust ellenben *újra visszavitték*. Bár elég oka lett volna a fájdalomra, hisz ilyen jó társaságtól választották el, életének áhítatos hite azt sugallta, hogy az történik, amit Isten akar, és magános elhagyatottságát bölcs meggyőződése enyhítette. Ezt mondta ugyanis: „Mivel a király szíve Isten kezében van, mi okom volna a szomorkodásra, vagy miért kellene haragudnom oly emberre, aki azt beszéli, amit neki parancsolnak?”

Közben a többit elvitték az *áldozat helyére*. A pogányoknak és a testvéreknek nagy tömege csődült egybe, bár ezek Istennek a vallásért és hitért tanuságot tevőket máskor is kísérték: ekkora számban, ekkora buzgalommal nem jöttek még össze. Ott láthattad Krisztus vértanuit, dicsőségükön érzett boldogságtól sugárzó arccal, úgy hogy a többit erényük követésére szavak nélkül is buzdították. De a beszédre sem hiányzott az alkalom. A népet ugyanis mindegyikük erősítette buzdító szavaival. *Luciust*, ezt a szelíd, becsületes és szerény embert a börtön szenvedése és súlyos betegség leverte lábáról. Néhány kísérijével ezért előre ment, hogy a tömeg agyon ne nyomja és így a vérontást elkerülje (akkor ugyanis nem lett volna vértanu, hanem baleset áldozata). A testvérek így szóltak hozzá: „Emlékezzél meg rólunk!” Erre ő így felelt: „Ti emlékezzetek meg rólam!” Mekkora alázatosság

e vértanuban, hogy dicsősége még szenvedése alatt sem kábította el! *Julianus* és *Victoricus* is örömmel és félelem nélkül értek a szenvedés helyére. Útközben a testvéreknek a békét kötötték lelkükre, és oltalmukba ajánlották a papokat, különösen azokat, kik az éhezés idején a börtönben meglátogatták őket.

Montanus teste-lelke erőteljes volt. Már a vértanúság előtt is dicsően és bátran megmondott mindent, amit az igazság követelt személyválogatás nélkül, de most a vértanúsághoz közel, erősebben kiáltott prófétai szóval: „Aki isteneknek áldozik, nem egyedül az Úrnak, az elpusztul!” (Ex. 22, 20.) Gyakran ismételte ezt; szívükre kötötte, hogy nem szabad Istent elhagyniok és az emberkéz-alkotta bálványokhoz visszatérniök. Az eretnekeknek szemére hányta kevélységüket és gonosz makacsságukat; föl-hívta figyelmüket arra, hogy az Egyház igazságát vegyék észre a vértanuk seregéből, és térjenek vissza hozzá. A bukottak (hittagadók, kik vissza akartak az Egyházba térni) sietségét fékezte, és a béke visszaadását a teljes bűnbánattól és a Krisztus ítéletétől tette függővé (a hittagadók túlságosan gyorsan és kellő vezeklés nélkül akartak föloldozást). Az állhatatosakat állhatatosságuk védelmére buzdította, mondván: „Álljatok erősen testvérek, állhatatosan harcoljatok. Szemetek előtt a példák, a bukottak hitszege ne váljék romlástokra, inkább a mi tűrésünk szolgáljon épülésekre a korona elnyelésében”. A szüzeket is egyenként biztatta.

hogy szent érintetlenségüket megőrizték. Általában mindenkit az elüljárók tiszteletére buzdított. Az elüljáróknak maguknak a békés egyetértést kötötte szívükre. Azt mondta nekik, hogy nincs szebb az elüljárók egyetértő lelkületénél. Akkor lehet a népet is a papok iránti engedelmességre szoktatni, a szeretet kötelékére lelkesíteni, ha a népnek vezetői is békében vannak. Az a Krisztusért való szenvedés, ha Krisztus példáját a beszédben is követjük; az a hit legnagyobb teherpróbája! Mily magasztos példája a hitnek!

Mikor a hóhér már közel volt, a pallos már szinte feje fölött lebegett, kitért kezekkel oly hangosan imádkozott, hogy hangját nemcsak a testvérek, hanem a pogányok is meghallották. Könyörgő *imádsággal esedezett*, hogy Flavianus, kit a nép szava társaságuktól elválasztott, harmadnapon követhesse őket. Hogy imádságának hitelt szerezzen, a kendőt, melyet szeme elé kötni akart, *két részre tépte*, és meghagyta, az *egyik részt tegyék el* és holnapután Flavianus szemét földjék el vele. Azt is meghagyta, hogy közöttük helyet hagyjanak neki, és így a sírban is közösségben maradjanak. Így aztán szemünk láttára teljesült be, amit az Úr az evangéliumban megígért: ha valaki teljes hittel kér, akkor teljesedik, bármit követelt.

Két nap múlva, egészen (úgy lett minden), amint kérte: *Flavianus* is dicső pályafutását szenvedésével befejezte. Mivel azonban ez (t. i. Flavianus) is kérte, hogy a két-

napos késedelemnek okait föltárjuk, annál inkább meg kellett ezt tennem, amit meg kellett volna tennem akkor is, ha senki sem parancsolja.

A már említett közbenjáró kérésre, melyet az ellenséges barátság nyújtott be (Flavianus) javáért, csakugyan visszavitték a börtönbe, töretlen lelki erővel, le nem győzött lelkülettel, teljes hittel. Az életbenmaradás gondolata lelkének elevenségéből mit sem vett el, mert bár e gondolat megingathatta volna, mégis ezt az ideiglenes akadályt legyőzte hite, mellyel a közeli szenvedést egész áhítattal óhajtotta. Mellette maradt *páratlan édesanyja*, ki a pátriárkákhöz méltó hitében Ábrahám igaz leányának mutatta meg magát, mert fia kivégzését kívánta és megszomorodott, dicsőséges fájdalommal, hogy egyelőre életben maradt. Ő vallásos, buzgó anya! Anya, kit a régi példaképek közé kell sorolni! Ő makkabeusi anya! Nem számít semmit a gyermekek száma (a Makkabeus anyának hét gyermeke volt), hiszen egyetlen fiában minden érzelmét ajánlotta föl az Úrnak. A fiú is dicsérte édesanyjának lelkületét, hogy nem fájlalta vértanúságának késleltetését. Így szólt hozzá: „Tudod, kedves jó anyám, hogy mindig arra vágytam, hogy ha majd hitemről vallomást kell tenni, akkor élvezem a vértanúságot. Gyakran látnak bilincsekben és gyakran halasszák el a kivégzést. Ha tehát az történt, amit kívántam, örülni kell és nem szomorkodni”.

Mikor (visszavezették és) a *börtön kapu-*

jához értek, lassabban és nehezebben nyílt meg, a szokottnál, bár a kapuőrök teljes erővel vetették neki vállukat. Úgy látszott, hogy a Lélek is ellenkezik és tanúsítja, mily méltatlan dolog a börtön mocskával beszennyezni azt, kire a menygyei lakás vár. Mivel azonban a korona elhalasztásának megvoltak az isteni okai, a börtön — bár vonakodva — mégis befogadta az ég és az Isten emberét. Milyen volt lelkülete abban a két napban, mekkora reménye és bizodalma, mikor saját vágyát és társainak kérését fontolgatta és hitt eljövendő szenvedésében. Azt mondom, amit érzek. A két napra virradó harmadik nap nem a szenvedésnek, hanem mintegy a föltámadásnak volt a napja. A pogány néptömeg csodálkozott, mikor Montanusnak könnyorgó szavát hallotta.

Mikor elrendelték, hogy *harmadik napon elővezessék*, a hír hallatára a hitetlenek és a hitszegők összecsődültek, hogy a vértanu hitet megtagadják. Kilepett nat a börtönből Isten tanuja, hogy többé ne térjen oda vissza. Nagy volt mindenkinek öröme. Ő maga lelkében egészen biztos volt, hogy saját hite és elődeinek imádsága az elnök szándéka és a nép közbenjárása ellenére is kicsikarja az ítéletet. Mikor azután a testvérekkel találkozott és azok üdvözölték őt, teljes bizodalommal ígérte, hogy a Fuscianumnak nevezett helyen mindnyájukkal békét köt. Ó, nagy bizodalom, ó, igaz hit! A praetoriumba lépve azután mindenki

bámulatára a vádlottak helyén állt, várva, míg előszólítják.

Ott voltunk szorosan oldala mellett, kezét kezünkben szorongattuk, megadva a vértanunak a tiszteletet, és az együttélés szeretetét. *Iskolatársai könnyek közt kérték*, hogy konokságát vesse le és egyelőre áldozzon — utána tehet ismét amit akar! Ne féljen jobban attól a bizonytalan második haláltól, mint a jelen haláltól. A pogányok szavai ezek. Ő megköszönte, hogy barátságuk olyan tanácsot adott neki, amilyen kitellett tőlük. Nem hallgatott azonban az isteni hitről és kijelentette, sokkal jobb, ha inkább rögtön megölik az embert, mint ha köveket imád, így illik ez az ártatlanság szabadságához. Van legfőbb Isten, ki parancsával létrehozott mindent és ezért egyedül csak őt szabad tisztelni. Hozzátette azt is, amit a pogányok nem igen hisznek, bár az istenségre nézve megegyeznek, hogy életben maradunk megöletésünk után is, és a halál nem győz le minket, hanem mi győzedelmeskedünk. Nekik is, ha el akarnak jutni az igazság ismeretére, keresztényeknek kell lenniök.

E szavakkal visszaverte és legyőzte őket: Mivel tehát nógatásukkal mit sem értek el, *kegyetlenebb könyörülethez folyamodtak*: biztosak voltak abban, hogy a kínzatásokkal eltántoríthatják akarátától. Ekkor megérkezett az előállítás parancsa.

Az *elnök* megkérdezte, miért hazudott és miért mondta magát diakonusnak. Erre azt felelte, hogy nem hazudott.

Mikor erre egy százados azt mondta, hogy írásbeli vallomás van rá, hogy ez mégis hazugság, így felelt: „Olyan biztos, hogy én hazudom, és az mond igazat, aki hamis írásbeli vallomást adott?”

A nép erre ellene kiáltott: „Hazudol!”

Újra megkérdezte az elnök, valóban hazudik-e, mire így szólt: „Mi hasznom volna e hazugságból?”

A nép erre fölbőszült és ismételt kiáltásokkal kínzatását követelte. Az Úr ellenben, ki már a börtönben jól ismerte szolgájának hitét, nem tűrte, hogy a kipróbált vértanunak testét akár a legcsekélyebb elcsúfítás érje. A királynak szívét ugyanis rögtön más gondolatra terelte, és halálíg hű tanuját, miután futását bevégezte, küzdelmét megvívta, megkoronázta.

Ettől kezdve *vidáman beszélgetett velünk*, mert az ítélet meghozatala után szenvedéséről már biztos volt. *Ekkor hagyta meg nekem, hogy ezeket a dolgokat följegyezzem és saját írásához csatoljam.* Azt akarta, hogy e két nap alatt látott látomásait is belevegyük.

„Mikor püspökünk még csak maga szenvedett ki, — mondá — megjelent nekem Cyprianus. Én megkérdeztem, mint leendő vértanu, hogyan lehet elviselni a szenvedést, fáj-e a szenvedés? Erre ezt a feleletet adta nekem: Más test szenved, mikor a lélek már az égben van. Mit sem érez a test, midőn a lélek egészen Istennek ajánlja magát.”

Mily szép szavak egy vértanu szájából.

hogy egy vértanut erősítsenek! Tagadta a szenvedés fájdalmas voltát, hogy így a halálra készülőt állhatatosságra buzdítsa, és a szenvedés alatt még kis fájdalomtól se kelljen félnie.

„Miután már sokan kiszenvedtek, azért én még éjjeli látomásom alatt is szomorú voltam, hogy társaimtól elmaradtam. Egy férfi jelent meg ekkor nekem és így szólt: Miért szomorkodol? Elmondtam erre neki szomorúságom okát. Ő pedig így válaszolt: Minek szomorkodol? kétszer hitvalló voltál, harmadszorra kard által vértanu leszel!” Ahogyan látta, úgy teljesedett be. Mert első ízben hitvallást tett a secretariumban, másodszor nyilván a nép előtt, majd bezárták és így látomása szerint elmaradt társaitól, két vallomás után előállították, és a harmadik befejezte a szenvedést.

„Később — beszélte el tovább —, mikor már Successus és Pált követőikkel együtt mekronázták, és én fölénültem betegségeből, láttam, hogy Successus püsnök házam felé tart. Arca és ruházata szerfölött fényes volt, és ezért nehezen ismertem rá, szeme is angvali fényben sugárzott. Mikor alig ismertem rá, így szólt hozzám: Azért küldtek, hogy megjelentsem szenvedésedet. Alig hogy szólt, máris jött a két katona és elvezetett engem. És egy helyre értünk, ahol a testvérek nagy sokasága gyűlt egybe. Elővezettek és előállítottak az elnök elé. Ekkor a nép közül egyszerre csak *édesanyám* bukkant föl, és így szólt: Dicsérjétek, dicsérjé-

tek, ilyen vértanúságot még senki sem szenvedett!”

És csakugyan senki így nem szenvedett. Nem említve a börtönben elviselt különleges koplalását, mikor a kincstár piszkosságából behozott kevés eledelből egyedül ő nem evett, és nagyra tartotta, hogy a sok szigorú böjt által magát sanyargatta, másokat pedig táplált. Azt akarom csak elmondani, hogy tanítványainak rendezett sorai között akkora tiszteletadással vezették, annyi pap kísérte, hogy kísérete vezérhez volt méltó. Az út méltóságos volta már előre kifejezte, hogyan fog Istennel uralkodni a vértanu, ki lelkében máris uralkodott. Az ég tanuságtétele sem hiányzott. Csöndes bő eső hullott alá, és ömlött szerteszét, először azért, hogy a veszedelmesen kíváncsi pogányokat visszatartsa, azután, hogy a keresztények alkalmat találjanak a békecsókra, és ezt semmi profán tekintet ne háborgassa; végül, ahogyan Flavianus saját száijából hallottam, hogy a vérrel víz is keveredjék, mint az Úr szenvedésénél történt.

Miután így minden testvértől elköszönt, a békecsók befejezése után, elindult a Fuscianumhoz közel fekvő tanyáról és magasabb, a beszédre alkalmasabb helyre lépett. Kezével csendet parancsolt, majd így szólt:

„Szeretett testvéreim, meg lesz közöttünk a béke, ha az Egyház békéjét és a szeretet egységét megtartjátok. Ne becsüljétek le, amit mondok, hiszen a mi Urunk Jézus Krisztus is így szólt szenvedése előtt: Az az én parancsom, hogy egymást szeressétek,

amint én is szerettelek titeket." (Jn. 15, 12.) Utolsó szava, mintegy végrendelete az volt, hogy Lucianus presbytert szavának hitelével mint minden ajánlatra méltót, amennyire rajta mult, a főpapságra jelölte. Méltán, mert az éghez és Krisztushoz közel álló lélek könnyen ismeri föl a helyeset.

Miután beszédét befejezte, az áldozat helyére ért. Ott beköttette szemét azzal a kendővel, melyet két nap előtt Montanus meghagyott neki, és imádságra hajtott térddei szenvedését imával végezte be.

Ó, vértanuk dicsőséges okiratai! Isten tanuinak kiváló próbára tételei, melyeket az utókor emlékezetére méltán írtunk meg, hogy amiként a régi iratokból (a Bibliából), mikor tanuljuk, példát merítünk, úgy az újakból is okulhassunk.

15. Alexandriai Szent Dénes levelei a Valerianus-féle üldözés idejéből¹

Szent Dénes túlélte Decius esztelen vérengzését és egy évtized mulva, mint hitvalló, életben maradt Valerianus 257-i és 258-i üldözése alatt is. A nagy püspök leveleiben leírja híveinek szenvedéseit, retenthetetlen bátorságát, saját számkivetését. Majd elmondja az alexandriai pestis híres történetét, mely az üldözés után Isten büntetéseként tört ki. A keresztények feledve a bántalmakat, a hősiek szeretet csodáival lepték meg a bámuló pogányokat. Ők saját rokonaikat is elhagyták, és most azt látták, hogy a keresztények ápolják a betegeket, temetik a halottakat, akkor is, ha pogányok voltak. Szent Dénes leveleit töredékesen Eusebios Egyháztörténete őrizte meg.

Először a *Germanus püspök ellen írt levél* megőrzött töredékeit közöljük a Valerianus-féle üldözés idejéből.

Abban a veszélyben forgok, hogy nagy esztelenségbe és érzéketlenségbe esem, mert kénytelen vagyok elmondani Isten irántunk való csodálatos Gondviselését, ám mivel a „király titkát üdvös dolog rejtve tartani, de az Isten műveit hirdetni és dicsőíteni tiszteltreméltó tett” (Tób. 12, 7), Germanus erőszakossága ellen harcolni fogok.

Aemilianushoz (az alexandriai üldöző fő-tisztviselőhöz) nem egyedül mentem. Presbyter-társam: Maximus kísért, meg a diakonусok: *Faustus, Eusebios, Chairémón*; együtt

¹ Eusebios, E. H. VII, 11. Ed. Schwartz, Eusebios Kirchengeschichte,² Leipzig 1914, 279—281.

jött velünk valaki az ott tartózkodó római testvérek közül is. Aemilianus nem mondta nekem minden további nélkül: „Ne tarts gyülekezeteket!” Ez fölösleges és utolsó dolog volt számára; elsősorban nem arra törekedett, hogy másokat gyülekezetbe ne hívjak, hanem az volt a szándéka, hogy megszűnjünk keresztények lenni. Azt rendelte el, hogy hagyjam ezt a dolgot abba, mert úgy vélekedett, ha én megváltoznék, akkor a többiek engem követnének.

Igy feleltem hát neki, minden habozás és késlekedés nélkül: „Inkább kell Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek!” Nyíltan tanuvallomást tettem, hogy én csak azt tisztелеm, ki egyedül Isten és senki más. Fölfogásomat sem meg nem változtatom, sem abba nem hagyom.

Ezek után elrendelte, hogy a sivatag szélén fekvő faluba, *Kefróba* menjünk. Most pedig hallgassátok meg, mi ketten miket mondtunk, *úgy, ahogy az jegyzőkönyvbe került.*

Elővezették Dénest, Faustust, Maximust, Marcellust és Chairémont. Aemilianus praefectus így szólt:

„A mi uralkodóinknak emberiségéről élő szóval is szólok hozzátok, mellyel irántatok viselkednek. Lehetőséget adnak ugyanis tinektek, hogy megmeneküljete, ha azt teszitek, ami természetes, és az ő uralmukat biztosító isteneket imádjátok, viszont elfelejtitek a természet ellen való dolgokat. Mit szóltok hát ehhez? Úgy vélem, megértők lesztek az ő emberségükkel szemben, mikor

a helyesebbre akarnak benneteket téríteni”.

Dénes így felelt: „Nem imád mindenki minden istent, hanem csak azt, amelyiket kiki istennek vél. Mi tehát az egy Istent, mindeneknek alkotóját imádjuk és tiszteljük, aki az előtte kedves Valerianus és Gallienus császárokat uralomra juttatta; azért imádkozunk is, hogy megtartsa részükre az uralkodást”.

Aemilianus praefectus erre így szólt hozzájuk: „Ugyan ki akadályoz titeket abban, hogy ezt is imádjátok azokkal az istenekkel, kik természetük szerint azok? A parancs: Imádiátok az isteneket, azokat, kiket mindenki isteneknek ismer”.

Dénes pedig így felelt: „Mi senki mást nem imádunk!”

Aemilianus praefectus így szólt hozzájuk: „Látom már, hogy hálátlanok és dőrék vagytok, mert császáraink kegyességével nem éltek. Ezért nem maradhattok ebben a városban, hanem *elküldelek Libvába, Kefró helységbe*; császáraink parancsának megfelelően ezt a helvet választottam ki. Semmiképen nem szabad sem tinektek, sem bárki másnak összeiövetelt rendezni vagy a koimétérionnak (temető) nevezett helyekre menni. Ha megállapítanók, hogy valaki nem távozott a parancsolt helyre, vagy pedig gyülekezésben rajtakapnók, az maga dönti veszélybe magát. Nem kerül el a megfelelő büntetést. Eredjetelek hát oda, hová parancsolták nektek!”

Ámbár betegeskedtem, rögtön útra kényszerített, még egy napi haladékot sem adott.

Hogyan tudtam volna hát gyülekezetet akár egybehívni, akár egybe nem hívni?

Isten segítségével azonban mégsem nél-
lőztük a test szerint való összejövetelt sem.
Azokat, kik a városban voltak, nagyobb buz-
galommal gyűjtöttem össze, mintha ott let-
tem volna, mert bár testemben távol voltam,
lelkileg jelen voltam. *Kefróban* pedig népes
gyülekezet volt velünk, részint olyanokból,
kik a városból követtek bennünket, részint
olyanokból, kik Egyiptom többi részéből
özönlöttek oda. Isten ott is megnyitotta ré-
szünkre az Ige kapuját. Kezdetben üldöztek,
kövekkel dobáltak bennünket, később ellen-
ben a pogányok közül elég sokan elhagyták
a bálványokat és Istenhez fordultak. Az
isteni ígének magvait ugyanis akkor mi hin-
tettük el először közöttük, előtte nem kap-
ták még meg. Mintha csak emiatt vezetett
volna Isten öhozzájuk, mert mikor ezt a szol-
gálatot bevégeztük, más helyre vitt bennün-
ket.

Aemilianus ugyanis elhatározta, hogy zor-
donabb és még libyaibb helyekre vitet min-
ket. Azoknak, kik mindenünnen *Mareóti*s
tartományba özoönlöttek, az egyes falvakban
jelölt ki tartózkodási helyeket, nekünk az
országút közelében, hogy elsőnek fogathas-
son el minket. Arra ugyanis világosan töre-
kedett és készült, hogy akkor, amikor akarja,
nehézség nélkül rögtön elfogathasson. Elő-
ször Kefróba parancsoltak engemet. Azt sem
tudtam, hol van az a hely, alig hallottam az-
előtt a nevét, de azért vidám és nyugodt lé-
lekkel indultam. Utána azonban jelentették

nekem, hogy *Kolluthion* vidékére kell költöznöm; tudják a jelenlévők, hogyan éreztem akkor — itt önmagamát kell vádolnom. Először ugyanis bánkódtam és nagyon szomorkodtam, mert bár ez a hely ismerősebb volt és otthonosabb, mégis azt mondták róla, hogy nincsenek ott testvérek és derék emberek; viszont utasok tömege zsúfolódik ott össze és rablók támadásainak van kitéve. Nagyon megvigasztalt azonban a testvérek figyelmeztetése, hogy az a hely közelebb van a városhoz. Így tehát bár Kefróban a mindenünnen jövő testvérek nagy száma könnyűvé tette az összejöveteleket; itt mégis a város közelsége miatt a szeretett, családhoz tartozó, kedvelt emberek látását élvezhetjük — így mondták nekünk. Eljönnek majd, ott maradnak, és akárcsak a félreeső külvárosokban lennénk, gyülekezeteiket tartathatunk. Így is történt.

Valerianus üldözése megszűnt. A kegyetlen császár hadvezérének, Macrinusnak árulása folytán 258-ban a perzsák fogságába került. Itt I. Sápúr király hosszú ideig ketrecbe zárva tartotta, lóra a fogoly császár hátáról szállott, majd elevenen megnyúzatta és sebeit sóval hintette be. A birodalomban a szétesés jelei kezdettek mutatkozni. Macrinus fiaival együtt törekedett a császári trónra. Mindenfelé helyi kiskirályok zsarnokoskodtak: Egyiptomban pl. Aemilianus. Polgárháborúk lobbantak föl, így Alexandriában is. Ezek után még szörnyű járvány: a pestis is megtámadta Alexandriát. Minderről *Szent Dénesnek híveihez húsvét táján írt levele tájékoztat.*¹⁶

Ez a mostani idő ugyancsak nem ünnepi idő az emberek részére. Nem ünnep nekik ez (a húsvét ünnepe, mert pogányok), de nin-

¹⁶ Eusebios E. H. VII, 22; Ed. Schwartz 289—291. old.

csen más ünnepük sem, sem gyászos eseményeket, sem a legörvendetesebbet nem ünneplik meg.

Mindenfelé könnyek (hullanak), — mindenki bánkódik, — jajgatástól visszhangzik a város a rettenetesen sok halott miatt, kik naponta elhalnak. Amint az egyiptomiak elsőszülötteiről írva van, úgy most is nagy jajgatás támadt, mert nincsen ház, ahol ne volna *halott* és jó, ha csak egy akadt.

Ezek előtt is sok szomorú dolog történt velünk. Először *kiűztek minket* a városból. Bár mindenki csak minket üldözött és halálra keresett, akkor is ünnepeltünk! Szorongatásunk minden színhelye összejövetelünk helyévé lett: a föld, a sivatag, a hajó, a fogadó, a börtön; a legfényesebb ünnepet azonban a harcot bevégzett vértanuk ülték, kik az égben lakomáznak.

Ezek után *háború és éhínség* következett: ezt a pogányokkal együtt viseltük el; egyedül kellett elviselnünk, amivel ők sujtottak minket, de részben szenvedtünk attól is, amit (a polgárháborúban) egymás ellen cselekedtek és szenvedtek. Minket pedig megörvendeztetett Krisztus békéje, melyet egyedül nekünk adott.

Rövid időre föllélekzettünk; mi is, ők is. Ekkor megrohant bennünket az a *járványos betegség*: az ő részükre a legszörnyűbb csapás mindenek között. Egy írójuk kijelentette, hogy mindenki várakozását fölülmúlta. A mi részükre nem ilyen volt: hanem gyakorlóiskola és próbáratétel, ugyanolyan, mint más hasonló. Minket sem kímélt meg,

de különösen a pogányok között garázdálkodott.

Testvéreink közül nagyon sokan túláradó szeretetükben és emberségükben elfelejtkeztek önmagukról és egymással törődve a betegeket minden vigyázatosság nélkül látogatták. Egészségesek kiszolgálták (a betegeket), Krisztusban gyógyítottak és amazokkal együtt vidáman haltak meg. Másoknak betegsége töltötte el őket, felebarátaiktól magukra vonták a nyavalyát és önként utánaozták fájdalmaikat. Sokan, kik másokat ápoltak, és meggyógyítottak, önmaguk meghaltak és a betegeknek halálát önmagukra vállalták. A népszerű szót — melyről úgy látszott, hogy egyedül a jóindulattal határos — akkor cselekedetre váltották: „Mindnyájuknak söpredékét elbocsátották” (v. ö. I. Kor. 4, 13.). Testvéreink legjobbjai ezen a módon mondtak le az életről. Némelyik presbyter volt közülük, másik diakonus, voltak a nép közül valók is. Dícséretreméltó mind és úgy látszott, hogy az ilyen halálnem nagy jámborsága és erős hite nem marad el a vértanúságtól. A szenteknek testét karjukba zárták, ölükbe vették, lezárták szemüket és szájukat, vállukon vitték ki és elhelyezték, mellettük kitartottak, fölkarolták őket, mosdatták, ruhákba öltöztették, és rövid idő múlva ugyanazt övelük tették; az ottmaradtak nyomban követték őket.

A *pogányok* éppen ellenkezően cselekedtek. Mikor betegeskedni kezdett valaki, már elhagyták, a legkedvesebbet is kerülték, félholtakat dobtak ki az utakra, a halottakat te-

metetlenül hagyták heverni és kerülték a halállal való közösséget, pedig bármennyire mesterkedtek, nem háritották el maguktól.

Hogy fogalmunk legyen e pestis pusztító voltáról, a karthagói állapotokról ugyanezen időben egy szemtanu, *Pontius diakonus*, Szent Cyprianus titkára ezeket jegyezte föl. — (Vita Cypriani, P. L. 3, 1489.)

Kérlelhetetlen járvány, undorító betegség pusztítása tört ki; naponkint számlálhatatlan embertömeget ragadott el váratlan támadásával, a reszkető népnek házait rendben sorra vette. Borzadt mindenki, menekült, a fertőzést kerülte, kegyetlenül kitette övéit, mintha a pestisben meghalóval a halált zárta volna ki. Az egész városban utcahosszat heverték nem testek, hanem hullák tömegei és a járókelők könyörületességére vártak, kik kölcsönös sorsukat láthatták bennük. Senki másra nem nézett, csak a pizskos haszonra.

16. Szent Marinus centurio története¹

Valerianus császár elfogatása után Gallienus egyedül uralkodott. 260 és 303 között, az Egyház a római birodalomban békét élvezett. A jogi bizonytalanság persze továbbra is megmaradt: ha valakit följelentettek, a Traianus-féle rendelet a hivatalnokoknak mindig módot adott az eljárásra; a nép dühe is szélsőiesen föllángolt olykor-olykor. A béke azonban tagadhatatlanul mégis megvolt. A kereszténység helyzete rögtön föllendül. Sokan lesznek keresztényekké. Magas állami állásokba beszivárognak a „testvérek”. A *hadereg* tisztikarában is minduntalan neveznek ki olyanokat, akiket többé-kevésbé keresztényeknek ismernek. Vitéz, kötelességteljesítő, komoly katonák voltak; az *irigység* azonban közben-közben éppen a hadseregben személyi üldözéseket robbantott ki. Ha egy előlépni akaró, derék tisztről keresztény voltát ki tudták nyomozni, föltétlenül elbántak vele. Így lett vértanu 260-ban *Marinus* katonatiszt a palesztinai Caesarea városában. Történetét Szent Eusebios, a város püspöke, az első egyháztörténet-író jegyezte föl városának helyi hagyománya szerint.

Más áldozatokat a *korlátoltság* követelt a *hadereg* soraiból. A keresztény tisztek miatt a pogány vallási hagyományok kiveszésétől, e révén meg a nemzeti nagyság eltűnésétől féltek sokan. Így sokan lettek vértanuk, többek között 298 október 30-án *Marcellus tingis-i* (Tanger) centurio. Azért ítélték halálra, mert nem akart a császár születésnapján rendezett áldozati lakomán résztvenni. Vele együtt közöljük *Cassianus* törvényszéki írnok történetét, ki méltatlankodását fejezte ki, midőn *Marcellust* halálra ítélték.

Mialatt a gyülekezetek mindenfelé a békét élvezték, Palesztinának Caesarea nevű

¹ Eusebios E. H. VII, 15, Ed. Schwartz 2, 285—6.

városában Krisztus megvallása miatt, *Marinusnak* fejét vették, pedig katonai rangfokozata volt, származása és gazdagsága révén ismert ember. Az ok a következő volt:

A rómaiaknál rangjelzés a szőlőtő; aki ezt viseli, az centurióvá lesz. Megürült egy állás, eddigi rangja révén, Marinusnak kellett előlépnie. Már-már elnyerte a rangot, mikor valaki törvényszék elé állott és vádat emelt ellene, hogy keresztény és nem áldozik a császároknak s így a régi törvények szerint nem nyerhet el római hivatalt — az állás tehát őt illeti. Ez a dolog a bírót — *Achaios* volt a neve — arra indította, hogy megkérdezze Marinust, mi a világnézete? Mikor látta, hogy kitartóan kereszténynek vallja magát, három órát adott neki a meggondolásra.

Mikor kívül került a törvényszék épületéből, *Theoteknos*, a város püspöke lépett hozzá. Beszélgetve félrevonta, és kezénél fogva a templomba vezette. Ott az oltár közelébe vitte és kissé hátrahajtva köpenyét, a derekát övező kardra mutatott. Egyúttal azonban elébe tette az isteni evangéliumoknak könyvét is, mert világnézete szerint a kettő közül választania kell. Marinus jobbát kinyujtva, habozás nélkül az isteni írást ragadta meg, mire *Theoteknos* így szólt hozzá: „Ragaszkodjál, ragaszkodjál immár Istenhez, találj meg, amit választottál, általa erőssé téve; és távozzál békében!”

Mikor onnan visszafelé ment, nyomban

nevét kiáltotta a hírnök a törvényszék előtt: eltelt ugyanis a kiszabott idő. A bíró előtt állva hitének bátorságát még jobban kimutatta, mire tüstént úgy, amint volt, halálra hurcolták és életét bevégezte.

17. Szent Marcellus centurio és vértanu aktái¹

Szent Marcellus és az őt követő Cassianus törvényszéki irnok történetének háttéréről lásd az előző bevezetést.

Tingis (Tanger) városa, *Fortunatus* praeses rendezésében, a császár születésnapjára virradt. Mindenki lakomákon dőzsölt és áldozott. *Marcellus*, a *Legio Traiana* egyik centuriója, szentségtelennek vélve az ilyen lakomákat, az arcvonalban álló légiók előtt elvetette magától szolgálati övét, és hangos szóval tanusította: „Jézus Krisztusnak, az örökkévaló Királynak szolgálok én!”

Elvetette a szőlőtőt (századosságának rangjelzését) és fegyvereit is, hozzátéve: „Ezenel megszüntem császáraitoknak szolgálatában állani, fából és kőből való isteneiteknek imádását megvetem, hisz süket és néma bálványok azok. Ha ilyen a katonáskodók sorsa: hogy kényszerítik őket a császároknak áldozni: én, íme elvetem magamtól az életet, övememet, elállok a zászlótól, vonakodom katonáskodni!”

A katonák ezek hallatára elámultak, megragadták őt és följelentették *Anastasius Fortunatusnak*, a légió tábornokának (praeses), ki börtönbe vettette. Mikor az ünnepi la-

¹ Latin szövege Th. Ruinart, *Acta martyrum*, Ratisbonae 1859, 343—345.

koma véget ért, a tanácsterembe vezettette Marcellus centuriót.

Anastasius Fortunatus praeses (tábornok) így szólt hozzá: „Mi jutott eszedbe, hogy a katonai fegyelem ellenére eldobtad övedet, és a szőlőtőt?”

Marcellus így felelt: „Már augusztus kalendái előtt 12 nappal (júl. 21.) ennek a légiónak hadijelei előtt, amikor a császár ünnepnapját ültétek (a trónfoglalás ünnepét), nyilvánosan, hangos szóval kereszténynek vallottam magamat, és kijelentettem, hogy katonai esküm szerint nem tudok katonászkodni, csak Jézus Krisztusnak, a mindenható Isten Fiának”.

Anastasius Fortunatus praeses erre így szólt: „Vakmerőségedet nem nézhetem el s ezért az uralkodóknak és a caesarnak jelentést teszek (ekkoriban két császár imperátor mellett két caesar működött már). *Elküldelek uramhoz*, Aürelius Agricolanushoz, ki a praefectus praetorio tisztét tölti be; Caecilius teljesíti majd a vidéken a hivatalos szolgálatot”.

November kalendái előtt három nappal (okt. 30.) Tingisből elővezették Marcellus centuriót és hivatalból közölték: „Marcellust, a centuriót, Fortunatus parancsnok átküldte, hogy rendelkezél vele. Rendelkezésedre áll a levél is: ha parancsolod, fölolvastatom”.

Agricolanus így szólt: „Olvassák föl!”

„Hivatalból közöljük, Neked uram, Fortunatus... stb. Ez a katona elvetve magától a szolgálati övet, kereszténynek mondta magát, és az egész nép előtt az istenekre és a

császár ellen sok káromló dolgot jelentett ki. Ezért hozzád irányítottuk, hogy méltóztassál elrendelni, amit kegyelmességed jónak lát."

A levél fölolvassása után Agricolanus kérdé: „Mondtad te ezeket a parancsnok aktái szerint?"

Marcellus így felelt: „Mondtam".

Agricolanus kérdé: „Mint rendes centurio szolgáltál?"

Marcellus felelé: „Igen!"

Agricolanus kérdé: „Milyen őrzöngés fogott el, hogy a katonai esküt megszegted és ilyeneket beszéltél?"

Marcellus felelte: „Nincs őrzöngés azokban, kik hirdetik az Urat".

Agricolanus kérdé: „Minden egyes kijelentést megtettél, ami a parancsnok aktáiban olvasható?"

Marcellus így felelt: „Megtettem!"

Agricolanus kérdé: „Elvetetted magadtól a fegyvereket?"

Marcellus felelé: „Elvetettem! Nem illik ugyanis, hogy földi hatalmaknak szolgáljon, ki Krisztus Úrnak katonáskodik".

Agricolanus így szólt: „Marcellus ügye úgy áll, hogy fegyelmi büntetés kiszabását követeli".

Itéletét ekként mondotta tollba: „Marcellusnak, ki mint rendes centurio szolgált, és megszegve a katonai esküt, árulónak mondta magát és a parancsnok által lefolytatott tárgyaláson más őrzöngő szavakat is használt: karddal fejét veszik".

Mikor a vesztőhelyre vezették, így szólt Agricolanushoz: „Isten tegyen veled jót!"

Igy illet, hogy a vértanu ekként távozzék a világból. Ezek után fejét vesztve meghalt a mi Urunk Jézus Krisztus nevéért, ki dicsőséges mindörökon-örökké. Amen.

Ezek után rögtön Cassianus törvényszéki irnok történetét közöljük.²⁰

A szentséges *Cassianus*, Aurelianus Agricolanus praefectus praetorionak irnoka (exceptor) abban az időben, mikor a szent vértanut ki kellett hallgatni, az ő hivatalában teljesített szolgálatot. Midőn Marcellust, ki az astasianus centuriok közé tartozott, elővezették, november kalendái előtt három nappal, Aurelianus Agricolanus sok ijesztő beszéddel iparkodott őt megtántorítani. Mikor ellenben Marcellus, a szent vértanu, Krisztus katonájának jelentette ki magát, és kitartó állhatatossággal mondta, hogy nem szolgálhat földi hatalmaknak, és így már inkább Marcellust tartották a bíró fölött ítélkezőnek, Aurelius Agricolanus dühös szavakat mondott ellene. Mikor Cassianus ezeket a kijelentéseket leírta, és látta, hogy a vértanu önfeláldozásától meggyőződött Aurelius Agricolanus halálos ítéletet hoz: hangos szóval méltatlankodásba tört ki és földhöz vágta az íróvesszőt és a jegyzőkönyvet.

A hivatal elbámult, Marcellus nevetett, Aurelius Agricolanus reszketve ugrott föl székéről és kérdezte, miért vágta földhöz a jegyzőkönyvet.

A szentséges Cassianus azt felelte: „Mert igazságtalan ítéletet diktált”.

²⁰ Ruinart p. 345.

Hogy tovább ne feleseljen neki, letartóztatta és börtönbe vettette. Marcellus, a szent-séges vértanu azért nevetett, mert a Szentlélektől már előre tudta, hogy Cassianus a vértanuságban társa lesz neki. Ezen a napon Marcellus a város nagy részvétele mellett elnyerte az áhított véget. Nem sok idő múlva a tiszteletreméltó Cassianust is, december hónapja előtt három nappal (de. 3.), ugyanazon a helyen vezették elő, ahol Marcellust hallgatták ki, csaknem ugyanazokat a feleleteket adta, ugyanazon ítélettel, mint Szent Marcellus, elnyerte a vértanuság győzelmét, a mi Urunk Jézus Krisztus segítségével, ki nek tisztesség és dicsőség, erő és hatalom mindörökon-örökké. Amen.

18. Szent Eusebios elbeszélése az utolsó keresztényüldözésről¹

A 260—303 közötti évek békevilágának derűs egét nem egyszer felhőzte be a közelgő legrettenetesebb vihar előjele, nem egyszer villámlott a keresztény gyülekezetek fölött egy-egy részleges üldözés, kivégzés iszonyata. Előre lehetett tudni, hogy még hátra van a nagy leszámolás: a római pogány nemzeti élet-eszmény és az új keresztény világszemlélet között. *Technikailag ennek föltétele* már 284-ben megvolt, amikor a folyton váltakozó katonacsászárok uralmát *Diocletianus* erőskezű, állandó uralma váltotta föl (284—305). *Diocletianus* őszinte, a korlátoltságig rajongó híve volt a pogányságnak, de nem volt híve a vérontásnak. Tizennyolc évig uralkodott, míg társuralkodói, különösen veje: *Galerius*, a világtörténelem legvéresebb üldözésére rávenni tudták őt. Ekkor *Diocletianus* székhelyén, a kisázsiai Nicomediában, elhatározták a keresztény vallás kiirtását. 303 febr. 24-én jelent meg az *első keresztényüldöző rendelet*: ebben halálbüntetésről még nem volt szó. A kereszténység megerősödését mutatja a tény, hogy a templomok lerombolását rendelik el — tehát már ennyire kijutottak a keresztények a katakombák homályából, — el kellett égetni a szent könyveket, a keresztények minden polgárjogukat elvesztették.

Az általános fölháborodás az üldözést csakhamar lejtőre vitte. A fővárosban még a rendelet megjelenésének napján egy előkelő férfi letépte azt a forumon: életével lakolt érte. A császári palotában tűz ütött ki, Szíriában fölkelések és zavargások voltak, és így egy év múlva: 304 áprilisában a kereszténységre kegyetlen *rendelet* általános áldozási kötelezettséget szabott ki — halálbüntetés terhe mellett.

Diocletianus a vérfürdőtől megundorodva 305-ben lemondott. Utóda, *Galerius* és *Maximinus Daia* annál kegyetlenebbül folytatták a keresztények irtását, mely

¹ Ekklesiastiké Historia VIII, 2—12. Ed. Schwartz², 316—329.

kereken egy évtizedig tartott (303—313). A leghitelesebb Eusebiosnak, a kortársnak leírása erről a szörnyű üldözésről.

Diocletianus uralkodásának 19. éve volt, Dystros hava — a rómaiak márciusnak hívják —, amikor a Megváltó szenvedése ünnepének közeledtekor mindenfelé *császári rendeletet hirdettek ki*. Ez megparancsolta, hogy minden templomot lerontsanak és az iratokat elégessék, és elrendelte, hogy az előkelők veszítsék el polgárjogukat, a szolgák pedig szabadságukat, ha a kereszténység megvallásában kitartanak. És ilyen volt az első rendelet miellenünk. Nemsokára második rendelet jelent meg; ez elrendelte, hogy a gyülekezetek vezetőit, valamennyit mindenfelé először bilincsekbe kell verni, utána pedig minden módon az áldozásra kényszeríteni.

Akkoriban tehát a gyülekezetek elüljárói közül nagyon sokan állhatatosan szörnyű kínokat szenvedtek el, nagy küzdelmeknek példáit mutatták, ezer más lelke pedig a félelemtől megdermedt és mindjárt az első támadásnál elgyengült, a többiek közül mindegyik különböző kínzásokat szenvedett el. Az egyiket ostorcsapásokkal kínozták, a másikat kínzásokkal és tűrhetetlen nyúzásokkal suitották, közülük akárhány már itt érte el életének szörnyű végét. Ismét mások más-ként állották ki a küzdelmet. Volt, akit a többitől erőszakkal elhurcoltak és gyalázatos, szentségtelen áldozatokhoz vittek, utána elengedték, mintha áldozott volna, akkor is, ha valóban nem mutatott be áldozatot. Utána

szabadon távozhatott, ámbár egyáltalán elő sem lépett (az oltárhoz) és semmi tisztátalanhoz nem nyúlt — mikor azután a többiek állították, hogy áldozott, akkor hallgatott és eltűrte a hamis vádat. Másikat félholtan emelték föl, mert mint halottat, kitették már. Másvalakit a padlón fekve lábánál fogva jó darabig hurcolták és aztán azokhoz sorolták, kik áldoztak. Ő azonban kiáltozott és nagy hangon tanusította az áldozat megvételét; másik ezt kiáltotta: „Keresztény vagyok!” és dicsekedett az üdvös név megvalósásával; ismét más erősítgette, hogy nem áldozott és nem is áldozik. Ám ezeket is karhatalommal hallgatásra bírták, a kirendelt katonák ugyanis szájukra vertek és arcul ütötték őket, és erőszakkal elvitték őket. Az istenfélőknek ellenségei így minden módon azt a látszatot akarták kelteni, hogy céljukat elérték.

Ám mitsem ért mindez a szent vértanuk ellen. Milyen szó tudná kellően leírni tetteiket? Ezreket lehetne felsorolni, kik a mindenség Istene iránti jámborságuknak csodálatos bátorságát mutatták, és ezt nemcsak akkor, amikor mindenki ellen megindult az üldözés, hanem jóval előbb, midőn még a béke uralkodott. A hatalom birtokosa ugyanis, mintha mély álmából ébredne föl, először titokban és föltűnés nélkül tette kezét a gyülekezetekre, a Deciust és Valerianust követő időben: nem valamennyiünk ellen indította meg a háborút, hanem először csak a hadseregben szolgálókat tette próbára. Azt vélte ugyanis, hogyha először eze-

ket legyűrheti, a többit is könnyen hatalma alá vetheti. Kiderült, hogy igen sokan léptek át a hadseregből, örömet, a polgári életbe, hogy ne kelljen jámborságukat a mindenség Alkotója iránt megtagadniok. Bárki lett legyen a parancsnok, amikor a hadsereg ellen az üldözést megnyitotta és kivizsgálni, meg tisztítani kezdte a csapatokat, azzal, hogy választást engedett az engedelmesség és ezzel rangjának megtartása, másrészt meg a parancs iránti engedetlenség esetén a rangvesztés között: Krisztus országának harcosai közül igen sokan a Krisztus mellé állást választották, habozás nélkül elvetve a látszólagos dicsőséget és élvezett jólétet. Néha azonban egyik-másik jámbor ellenállásáért nemcsak rangjának elvesztését, hanem a halált is cserébe kapta. Az összeesküvés szítója ugyanis már akkor egyeseknél, óvatosan, a vérontásig merészkedett és úgy látszott, csak a hívőknek nagy tömege tartotta vissza, hogy a háborút egyszerre mindenki ellen megindítsa.

Amint azután nyíltan megkezdette a harcot, már nem lehet szóval elmondani, mennyien és milyenek váltak Istennek vértanuivá, kiket a városok és a falvak lakói saját szemükkel láthattak.

Egy korántsem ismeretlen, hanem magas világi méltóságban álló férfiú, Isten iránti buzgalomtól és lángoló hittől indítva, mikor *Nikomédiában* a gyülekezetek elleni rendeletet kihirdették és nyilvánosan és látogatott téren kifüggesztették, letépte, darabokra szaggatta, mert szentségtelennek és isten-

telennek tartotta. Ebben a városban akkor éppen két császár tartózkodott, valamennyi közt a legidősebb (Diocletianus) és az, aki a negyedik helyen volt közülük (Galerius). Amaz pedig vidáman és nyugodtan szenvedte el vakmerő tettéért a törvény szerinti büntetést, utolsó lehelletéig.

A görögöknél és barbároknál valaha magasztalt vértanuk között ez a kor termette meg az isteni és kiváló vértanukat: *Dórotheost* és a vele együtt szolgáló *császári apródokat*. Bár ezeket azelőtt uraik nagyon becsülték és saját gyermekeikkel sem bántattak volna jobban, mint övelük, az igazság szerint nagyobb gazdagságnak tartották jámborságukban a gyalázatot, a szenvedéseket, és sokféle, számukra kiagyalt új halálnemet — az élet dicsőségénél és jóléténél. Közülük csak *egynek* emlékezünk meg a végéről, és az olvasóra bízunk, hogy az ő sorsán a többiekkel történeteket is láthassák.

Az illetőt az említett városban az uralkodók elé vezették. Mivel áldozni nem akart, azt parancsolták, hogy mezítelsenül fölhúzzák és egész testét ostorokkal végigverjék, míg akár akarata ellenére is a parancsot nem teljesíti. Ő ellenben ezt elszenvedte és nem ingott meg, bár csontjai már láthatókká váltak. Erre ecetet sóval keverték és testének sebes részeibe öntötték. Minthogy pedig ezt a fájdalmat is elviselte, rostélyt és tüzet hoztak és mint az étkezéshez készített húst, a lángon sütötték; nem egyszerre, hanem lassanként, hogy rögtön meg ne haljon. Akik a máglyára rakták őt, előbb nem vehették le,

míg ezek után is a parancsnak eleget nem tesz. Ő ellenben nem tört meg és a kínok között győzelmesen lehellte ki lelkét. Ilyen volt az egyik császári apródnak vértanusága, ki valóban méltó volt nevére: *Péternek* hívták ugyanis. Nem kisebbek a többivel történt dolgok sem, de elbeszélésünk arányossága miatt nem mondjuk el, csak azt említjük, hogy *Dorotheos* és *Gorgonios* a császári udvar más tagjaival együtt sokféle küzdelem után kötéllel végezték be életüket és Istenben győzelmük nagydíját elnyerték.

Ebben az időben vették fejét Krisztus megvallása miatt *Anthimosnak*, aki akkoriban a nikomédiai egyháznak feje volt; a vértanuknak nagy tömege csatlakozott hozzája, mert nem tudom, mi módon, azokban a napokban a császári palotában *tűz támadt* és ezt aljas rágalommal a mieinkre fogták. Erre azután a császári parancsra az ottani istenhívők közül nagy tömeget végeztek ki; sokat kard által, másokat tűzhalállal végeztek ki; azt is mondják, hogy isteni és kimondhatatlan sugallatra férfiak feleségeikkel együtt a tűzbe ugrottak; másik csoportot a hóhérok csónakokon a tengerre vittek és ott megkötözve a vízbe vetették őket. A császári apródokat is, kiket haláluk után illendően eltemettek, vélt uraik helyesnek találták újra kiásni és tetemüket tengerbe vetették, hogy senki a síremlékekben (néma) nyugvókat istenként ne imádhassa, — amint ők ezt hitték, hogy így történik.¹

¹ A pogányok félremagyarázták a keresztények vértanutiszteletét.

Ezek a dolgok történtek Nikomédiában az üldözés elején. Nem nagy időre a *Meliténé körüli vidéken és Sziriában* a birodalom ellen lázadás tört ki. Erre császári rendelet a gyülekezeteknek vezetőit bilincsbe verve börtönbe juttatta. Annak a látványa, ami most következett, minden elbeszélést lehetlenné tesz. Minden helyen ezernyi ember került a börtönbe, mely valamikor gyilkosok és sirrablók részére szolgált, most pedig püspökök, presbyterek, diakónusok, lektorok, exorcisták töltötték meg, úgy hogy a gonosztettek miatt elítélteknek már nem maradt hely. Amikor az első után újabb rendelet jelent meg, és a bezártaknak szabadságot helyezett kilátásba, ha áldoznak, a makacsoknak ellenben ezernyi kint — ki tudta volna megszámolni a vértanúk tömegét az egyes tartományokban, a maurusok népénél (Mauretaniában), a Thebaisban és Egyiptomban? Ebből az országból más városokba és tartományokba menők is kitűntek a vértanúságukkal.

Ezek közül azokat ismerem, akik Palesztinában tüntették ki magukat, ismerem azonban azokat is, akik *Föniciának Tyrus nevű városában* voltak. Őket látva, ki nem csodálkozott volna a számlálatlan ostorcsapáson és istenfélelem athlétáinak igazán csodálatos, ellenálló erején, mikor az ostorcsapásokra nyomban az emberevő vadállatokkal való küzdés következett. Párducok és különféle medvék, vadkanok és tüzes vassal vadított bikák támadták őket. Csodálatos volt a hősök kitartása a különböző állatok-

kal szemben! *Én magam jelen voltam ezeknél az eseményeknél és láttam, hogy a mi Megváltónknak, Jézus Krisztusnak, ki mellett tanúságot tettek, isteni ereje hogyan nyilvánult meg és elmondom, hogyan mutatkozott meg a vértanukban.* Az emberevő vadállatok ugyanis hosszú ideig nem mertek az istenkedvelte férfiak testéhez hozzáérni, vagy akárcsak közeledni is, sőt azokra támadtak, akik kívülről nógatták őket. A szent atléták mezítelenül állottak ott és kezükkel csalogatták őket, ahogy parancsolták nekik, — de semmikép nem bírták az állatok őket megragadni, mert amint rájuk akarták vetni magukat, mintha isteni erő tartotta volna vissza őket, ismét csak visszatántorodtak. Hosszú ideig tartott ez a látvány, a nézőknek nem kis bámulatára. Amikor az első nem ért el semmit, akkor ugyanarra a vértanura második és harmadik vadállatot eresztettek. Bámulni való volt a szentek rettenthetetlen kitartása, ifjú testüknek szívós és megtántoríthatatlan ellenálló ereje. Egy még húsz évet sem ért fiút lehetett ott látni, amint bilincsek nélkül állott és karját kereszt módjára kitérve félelem és remegés nélkül imádkozott Istenhez, és arról a helyről, ahol állott, tapodtat sem mozdult. Még akkor sem menekült, mikor medvék és párducok dühtől fujtatva, halálára vágyva, már-már teste után kaptak: de az az isteni, titokzatos erő ezek száját is befogta és visszafutottak. Ilyen volt ez a fiú. Azután látni lehetett, hogyan vetettek másokat megvadult bika elé — összesen öten voltak a fiúk.

A bika azokat, akik kívülről léptek be, szarvával fölöklette, földobta, és összetiporta úgy, hogy félholtan vitték ki őket; a szent vértanuk voltak az egyedüliek, kiket nem bírt megközelíteni, holott őrijöngő dühvel rohant rájuk. Bármennyire kapálózott lábával, öklelt szarvával ide-oda, és tüzes vastól felbőszítve dühtől fújt: a szent gondviselés visszatartotta őt. Miután a bika a legkisebb rosszat sem tehetett rajtuk, más állatokat bocsátottak ellenük. Végre is a vádállatok félelmes különféle támadásai után mindnyájukat karddal végezték ki; testüket a föld és a sír helyett a tenger hullámaiba dobták. Ilyen volt azoknak az egyiptomiaknak a küzdelme, kik Tyrusban harcoltak az istenfélelem mellett.

Am csodálatot érdemelnek azok az *egyiptomiak* is, kik saját hazájukban lettek vértanukká. Itt ugyanis Megváltónknak tanítása miatt megvetve az életet, számszerint vagy ezer férfi halt meg a legkülönbözőbb halállal, — feleségével és gyermekeivel együtt. Néhányat közülük vaskarommal, kinpaddal gyötörtek, szörnyű ostorcsapásokkal végigverték. Még hallani is rémes, mily kínzásokat viseltek el, míg végül tűzbe vetették őket. Másokat a tengerbe süllyesztettek; ismét mások bátran hajtották fejüket a hóhér bárdja alá. Voltak, akik még a kínvallatás alatt elhaltak; mások éhen veszttek; egyeseket viszont keresztre feszítettek; némelyiket a gonosztevőknél szokásos módon, másikat, hogy nagyobb legyen a kín, fejjel le-

felé szegezték őket föl, és életben hagyták őket, míg éhen nem haltak.

Semmi szó el nem mondhatja, milyen kínzásokat és gyötrelmeket tűrtek el a *Thebais* vértanui (Felsőegyiptom, az ország legdélibb része). Vaskarmok helyett éles cserépdarabokkal vagdalták testüket, míg életelen nem lett. Nőket féllábukon gépezettel a magasba húztak, és lefelé lógó fejjel csüngtek alá, teljesen mezitelen és ruhátlan testük szemérmetlen, fölháborító, embertelen látványul szolgált a szemlélőknek. Ismét másokat fáknak ágaihoz kötötték és ekként lelték halálukat. A legerősebb ágakat gépezettel egymás mellé húzták, a vértanuk lábát a két ágra rákötötték, utána az ágakat saját természetes helyére hagyták visszapatanni. Ezt ezért gondolták ki ellenük, hogy tagjaikat egy pillanat alatt széjjeltéphessék.

Es mindez nem ám néhány napon át, rövid időn keresztül történt, hanem *egész éveknek hosszú során át*. Hol tíznél, hol húsznál többet gyilkoltak meg. Néha nem kevesebb, mint harmincat, közben majdnem hatvanat, máskor meg százat öltek meg egy napon, férfiakat, szintén kisgyermekkeikkel és feleségükkel együtt. Különféle kivégzést váltogattak egymással. *Én magam láttam, mikor azon a vidéken jártam*, hogy egy napon többen hogyan szenvedték el a lefejezés, illetve a tűzhalál büntetését, úgyhogy a hóhérok bárdja eltompult, használatatlan lett, vagy eltörött; a hóhérok annyira kifáradtak, hogy egymást fölváltani kényszerültek. Akko-

riban bámulatra méltó lelkesedést, valóban isteni erőt és örömet tapasztaltam Jézus Krisztus hívőinél. Alig mondták ugyanis ki az ítéletet az egyikre, nyomban mások siettek mindenünnen a törvényszék elé és keresztényeknek vallották magukat. Mitsem gondolva a szörnyűségekre, a sokfajta kínzásra, félelem nélkül, nyíltan vallották a mindenség Istenének hitét, majd örömmel, mosolyogva fogadták a halálos ítéletet, annyira, hogy a mindenség Istenének tiszteletére daloltak, dicsérő himnuszokat és háláadó énekeket mondtak utolsó lehelletükig.

Ezek is csodálatra méltóak. A legnagyobb mértékben csodálni valók azonban, akik vagyonukkal, származásukkal, méltóságukkal, szónoki tehetségükkel és bölcseségükkel kitűntek és mindezt másodrangúnak vélték az igazi istenfélelem és a mi Megváltónk és Urunk, Jézus Krisztus iránti hit mellett. Ezek közé tartozott *Philorómos*, ki tekintélyes hivatalt viselt, alexandriai császári tartományi főtisztviselő volt; római rangjának megfelelően katonáktól körülvéve tett minden nap törvényt. Továbbá *Phileas*, a thmuis-iak gyülekezetének püspöke, ki híres ember volt hazájában viselt polgári állása és nyilvános hivatala, meg bölcseslettől áradó beszédei miatt. Mikor ezernyi rokonuk és barátuk könnyörgött nekik, köztük magasrangú tisztviselők is, meg maga a bíró is figyelmeztette őket, hogy legyenek részvétellel önmaguk iránt, tekintettel gyermekeikre és feleségükre: nem engedték semmiképen megtántorítani magukat, és az élnivágás nem ve-

zette őket a parancsok megvetésére, melyeket a mi Megváltónk a hitvallás és a hittagadás dolgában adott. Férfias, filozófushoz illő lelkülettel, még inkább istenfélő és istenkedvelte lélekkel ellenállottak a bíró minden fenyegetésének és bántalmazásának, és mindketten fejüket vesztették.

Említettem, hogy *Phileas* a világi tudományokban való jártassága miatt híres volt; lépjen föl tehát maga mellett tanuként; és mutassa meg, ő maga kicsoda volt, és *mondja el maga* gondosabban, mint arra mi képesek vagyunk, az Alexandriában, az ő szemelátára lejátszódott vértanúságokat. Szavai a következők.

Phileasnak a Thmuis-beliekhez írt leveléből.

„Minthogy mindezek az útmutatások, példaképek és szép emlékek az isteni és szent iratokban vannak meg, a velünk együtt boldog vértanuk sem akartak mást; lelkük szemét tisztán szegezték a mindenség Isteneire és az istenfélelem miatt elhatározták halálukat hivatásukban tántoríthatatlanul. Úgy találták, hogy a mi Urunk, Jézus Krisztus azért lett érettünk emberré, hogy minden bűnt kiirtson, és az örök életbe való útunkat elősegítse: „Mert nem tartotta az Istennel való egyenlőséget oly dolognak, melyhez erőszakosan ragaszkodjék, hanem kiüresítette önmagát, felvette a szolga alakját, emberekhez hasonló lett, megalázta magát a halálig, mégpedig a halálig a keresztfán”

(Fil. 2, 6—8.). Ezért a nagyobb kegyelmek után áhítózó, Krisztus-hordozó vértanuk minden szenvedést, minden elképzelhető kint elviseltek, de nemcsak egyszer, hanem néhányan másodszor is, miközben őrségük mindenféle fenyegetéssel, nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is próbálkozott körülöltük. Ám ők nem tágitottak véleményüktől, mert: „A tökéletes szeretet kizárja a félelmet” (1 Ján. 3, 18.).

„Mily szó elég elmondani erényüket és minden kínzásban tanúsított bátorságukat? Mivel bárki kénye-kedve szerint bántalmazhatta őket, egyesek bottal támadtak rájuk, mások virgáccsal, vesszőkkel, ostorokkal, kötelekkel. A bántalmazások változatos látványt nyújtottak és nagy gonoszságra valottak. Egyeseket hátukra kötött kezüknél fogva húztak föl a kínzófára és bizonyos eljárással minden tagjukat kinyújtották. Ily helyzetben a hóhérok parancsszóra karddal szabdalták testüket: de nem, mint gyilkosoknál szokásos, csak az oldalukat, hanem hasukat, lábukat, arcukat is. Másokat az oszlopcsarnokban egyik kezükre függesztettek föl és így lebegtek; az ízületek és tagok kinyúlása minden kínnál szörnyűbb gyötrelmet okozott. Másokat arccal egymással szemben az oszlopokra rákötözték, de úgy, hogy lábuk nem érte a földet; a test súlya így erősen megfeszítette és meghúzta a köteleket. És mindezt nemcsak addig kellett elviselniök, míg a helytartó szóba nem állott velük és ügyüket le nem tárgyalta, hanem csaknem egész napon át. Amikor ugyanis

tovább lépkedett másokhoz, a szolgálatban állók között megfigyelőt hagyott az előzőknél is, hogy vajjon nem akad-e, akit a kínszenvedések legyűrnek. Kíméletlenül parancsot adott ki, hogy a köteleket meg kell húzni, ha pedig egyikük meg találna halni, testét le kell dobni és elhurcolni. Nem szabad nekik velünk többet törődni, hanem úgy kell velünk bánni, mintha nem is léteznénk. A verés után ez volt a második kínzás, mit ellenfeleink kiagyaltak. Voltak, kiket kalodába zártak és négy lyuk távolságra feszítették szét lábukat. A veréseknek még friss, az egész testet borító sebei miatt nem bírtak ülni és ezért hátukon fetrengtek. Mások hátukra vetve feküdtek, a kínzások embertelen támadása után; ez a hóhérok működésének szörnyűbb szemléltetése volt, mert a kínzásoknak változatos és különféle jeleit viselték testükön. Mivel úgy állott a dolog, hogy egyesek már a kínzások között haltak meg, állhatatosságukkal szégyenítve meg az ellenfelet. Másokat félholtan a börtönbe zártak, hol néhány nap múlva fájdalmaikba belepusztultak. A többit a gondos ápolás lábra állította; a hosszú idő, meg a börtönben való tartózkodás növelte bátorságukat. Ezután elrendelték, hogy válasszanak: a szentségtelen áldozatot érintik-e, és így az útalatraméltó szabadságot elnyerhetik, vagy ha nem áldoznak, halálos ítéletet kapnak. Habozás nélkül, örömet mentek a halálba; tudták ugyanis, mit parancsol nekünk a Szentírás: „Aki idegen isteneknek áldoz, ki

kell irtani" (Ex. 22, 20) és „Ne legyenek idegen isteneid előttem!"

Ezek a valódi filozófusnak s az istenkedvelte vértanunak szavai; elítéltetése előtt a börtönből írta őket gyülekezetének tesvéreihez. Helyzetéről tudósítani és egyúttal figyelmeztetni akarta őket, hogy közeli halála után is rendületlenül ragaszkodjanak a Krisztusban való istenfélelemhez. De minek szaporítani a szót, és az egész földkerekségről összehordani az Istennek kedves vértanuk újabb és újabb küzdelmeit: mikor már nem is szokásos eljárással, hanem valóságos háborúval támadták őket.

A keresztények egyik városát Frigiában fegyveres katonaság zárta körül. Utána tüzet vetettek a városba és azt férfiakkal és asszonyokkal és gyermekekkel együtt teljesen elégették, miközben ezek Krisztust, mindenek Istenét hívták segítségül. Az ok az volt, hogy a város minden lakója és a város feje tanácsával együtt, előkelők és a nép emberei valamennyien kereszténynek vallották magukat és semmiképen sem voltak hajlandók áldozatot bemutatni. *Adauctus*, híres itáliai nemzetségből származó, előkelő római, aki a császárok palotájában a tisztségeknek minden fokozatán végighaladt, Krisztus nevének megvallásával az igaz jámborságért küzdve, a vértanúság koronájával ékesítettett föl.

Mivel kellene nevén neveznem a többieket — vagy hogy lehetne a férfiak seregét számon tartani — vagy a csodálatraméltó vértanuknak különféle kínjait leírnom? Egye-

seket pallossal végeztek ki, így történt *Arábiában*; másoknak csontjait törték össze, így jártak a *Kappadókiában* lakók; másokat lábukra akasztottak, fejjel lefelé parázsló tűz fölé, úgy hogy az izzó fának füstjétől megfulladtak, ahogyan a két folyam között csinálták (*Mezopotámiában*). Levágták orrukat, fülüket, kezüket, testük többi részét is megcsonkították, ahogyan *Alexandriában* történt. Minek kellene *Antiochia* lakóinak emlékezetét felújítani, kiket tűz fölött sütögettek, mert nem halálukat, hanem minél hosszabb kínzásukat áhították. Mások inkább jobbjukat tartották a tűzbe, csak ne kelljen a szentségtelen áldozatokhoz nyúl niok. Némelyek kitértek a próbáratétel elől és mielőtt ellenfeleik hatalmába és kezébe kerültek volna, házuk emeletéről levetették magukat, a halált nyereségnek vélve az istentelenek gonoszságával szemben.

Szent és lelkét nézve csodás erényű aszszony élt *Antiochiában*. Vagyona, előkelő származása, rangja miatt mindenki emlegette. Két leányát az istenfélelem kötelékében nevelte nagyra s azok szűzi, érett szépséggel tűntek ki. Az ellenük támasztott heves gyűlölet minden módon ki akarta nyomozni, hol rejtőzködnék. Mikor megtudták, hogy idegenben tartózkodnak, azon mesterkedtek, miképen csalják őket vissza *Antiochiába*. Így estek a katonák hálójába. Az anya tanácsstalanságában leányaihoz beszélni kezdett, elmondva nekik, hogy a katonák részéről milyen rossz fenyegeti őket, és hogy minden rossznál súlyosabb és elvisel-

hetetlenebb a megbecstelenítés. Ha ezzel fenyegetik őket, ezt még hallomás által sem szabad neki és leányainak elviselnie. Figyelmeztette őket, hogy mindez ellen egyetlen orvosszer, ha Krisztus segítségéhez folyamodnak. Ezeket megbeszélve, amikor az út közepén voltak, engedélyt kértek a katonáktól, hogy egy kissé letérjenek az útról. Mikor ezt elnyerték, ruhájukat illendően elrendezve a folyóba ugrottak.

Antiochiából való volt két leány is: Isten előtt kedves nővérek, előkelő származásúak, tündöklő életet élők, fiatalok, szép természetűek, nemeslelkűek, jámbor erkölcsűek, csodálatosan buzgók. Az ördög szolgáinak parancsára a tengerbe vetették őket, mintha a föld ekkora ékességet nem bírna el. Ilyen dolgok történtek ottan.

Szörnyűség hallani, mit szenvedtek *Pontusban* a vértanuk! Körmük alá, végig az ujjukon hegyes nádszálat szúrtak. Egyeseknek olvadt ólmot öntöttek végig a hátukon, míg még forrt és izott és így testüknek leginkább szükséges részeit elégették. Ismét mások a kimondhatatlan testrészeken és beleikben szenvedtek el undorító és leírhatatlan kínokat. Vérbeli és törvény szerint való bírák mutatták ki kegyetlenségüket s mintha a bölcsesség erénye volna az, agyaltak ki újabb kínzásokat; mintha a versenyek nagydíjáért versengenének, próbáltak egymáson túltenni.

19. Szent Félix püspök és vértanu aktái¹

Diocletianus üldözésének elején, 303 aug. 30-án szenvedett vértanulahált Felix, afrikai püspök. Az első rendelet 303 febr. 24-én különös súlyt helyezett a Szentírás és általában minden egyházi írás elégtetésére: ezért maradt aránylag kevés hiteles vértanu-akta reánk a Diocletianust megelőző korból. Felix püspök az első vértanu, ki Afrikában a Szent Íratok védelmében adta oda életét Krisztusért.

Diocletianus nyolcadszori, Maximianus hedszeri consulsága évében (303), e császárok uralma alatt a császárok és cészárok rendelete ment széjjel szerte a világra. A városokban megkapták a vezető hivatalnokok, kiki a maga helyén: az isteni könyveket követeljük a püspökök és presbyterek kezéből. *Tibiura* városában június nonáján (jún. 5.) hirdették ki nyilvánosan. *Magnilianus*, a város feje (curator) magához rendelte ugyanazon a napon a város véneit; *Felix* püspök Carthagóba utazott. Elővezettette tehát *Aper* presbytert, valamint *Gyrus* és *Vitalis* lektorokat.

Magnilianus curator így szólt hozzájuk: „Vannak-e isteni könyveitek?”

Aper így felelt: „Vannak!”

Magnilianus ezt mondá: „Ide velük, hadd égessem el őket!”

¹ Latin szövege Th. Ruinart, *Acta martyrum, Ratisbonae* 1859, 390—391 p.

Aper így szólt: „A püspökünknel vannak”.

Magnilianus mondta: „Hát az hol van?”

Aper így felelt: „Nem tudom!”

Magnilianus curator erre kijelentette: „Így hát a hivatal visszatart titeket, míg Anulinus proconsulnak számot nem adtok”.

Másnap Felix püspök *megérkezett* Carthagóból Tibiurába. Magnilianus curator egy hivatalnokával Felix püspököt maga elé vezettette és ráparancsolt: „Felix püspök add át nekem a könyveket és pergameneket, mik birtokodban vannak!”

Felix püspök így felelt: „Vannak, de nem adom oda őket!”

Magnilianus curator: „Előbbre való a császárok parancsa a beszédednél. Ide a könyvekkel, hadd égjenek!”

Felix püspök: „Inkább én égiék, mint az isteni írások: mert jobb inkább Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek!”

Magnilianus curator újra mondá: „Előbbre való a császárok parancsa beszédednél!”

Felix püspök pedig újra felelte: „Előbbre való az Úr parancsa az emberekénél!”

Magnilianus mondta: „Fontold meg a dolgot!”

Harmadnapra a curator Felix püspököt maga elé hivatta és így szólt hozzá: „Megfontoltad a dolgot?”

Felix püspök ezt válaszolta: „Amit előbb beszéltem, azt mondom most is, és azt akarom mondani a proconsul előtt is!”

Magnilianus curator kijelentette: „Eredj hát a proconsulhoz és felelj előtte!”

Melléje adták Vincentius Celsinust, Tibiura városának decurioját (tanácsosát).

Felix püspök elindult tehát Tibiurából július kalendája előtt nyolc nappal (júl. 24.). Bilincsekben vitték *Carthagóba* (a tartomány székhelyére); és így került a börtönbe is. Másnap hajnalban elővezették Felix püspököt és a *proconsul* így szólt hozzá: „Miért nem akarod kiadni azokat a haszontalan iratokat?”

Felix püspök így felelt: „Megvannak, de nem fogom odaadni őket!”

Erre bilincsekben a börtön fenekére vetette. *Tizenhat nap mulva* Felix püspököt vasraverve, az *éjjel* negyedik órájában (este 10-kor) kihozatta a börtönből, és *Anulinus* *proconsul* így szólt hozzá:

„Miért nem akarod kiadni azokat a haszontalan iratokat?”

Felix püspök így felelt: „Nem fogom odaadni őket!”

Anulinus *proconsul* erre július hónap idusán (júl. 15.) a *praefectus praetorio*hoz (a táborparancsnokhoz) küldte őt. A parancsnok visszavitette a börtönbe és súlyosabb bilincsekbe verette. Kilenc nap mulva pedig a parancsnok hajón a *császárhoz* küldte.

Felix püspök súlyos bilincseivel *hajóra szállott* és a fedélközben volt négy napig. A lovak lábánál fetrengett, még kenyeret és vizet sem vett magához; éhen ért a kikötőbe: és *Agrigentum* városában (a sziciliai *Girgenti*) a testvérek nagy tisztelettel fogadták őt. Innen *Catania* városába mentek, hol hasonló fogadtatásban részesült. Azután

Messanaba (Messina), majd *Taurominiumba* (Taormina) értek és itt is jól fogadták őt. Végül átkeltek a tenger öblén (a messinai szoroson) és Lucania tartomány (Itália legdéli részén) *Rulo* nevű városába jutottak. Innen *Venusiumba* indultak, ez a város Apuliához tartozik.

A *praefectus* Felixet bilincseitől megszabadította és kérdezte tőle: „Felix, miért nem adod ki az Úr írásait?”

Mire az így felelt: „Van ugyan nekem, de nem adom ki!”

A *praefectus* erre kijelentette: „Felixet karddal ki kell végezni!”

Felix püspök hangos szóval mondá: „Hála neked, Uram, ki megmentesz engem!”

És a vesztőhelyre vitték őt, még a hold is vérbeborult, szeptember kalendái előtt három nappal (aug. 30.). Felix püspök szemét az égre emelve, hangos szóval mondá: „Istenem, hála tenéked! Ötvenhat éves lettem ezen a világon. A szűzi tisztaságot megőriztem, az evangéliumokat megtartottam, a hitet és az igazságot hirdettem. Az ég és a föld Ura, Istene: Jézus Krisztus, a te áldozatodul hajtom bárd alá nyakamat, ki örökké megmaradsz, kinek dicsőség és hatalom örökon-örökké. Amen”.

20. Szent Saturninus, Dativus és sok más afrikai vértanu aktái¹

Az előző aktákhoz csatlakozik ez a most következő is: a Diocletianus-féle üldözés elejéről és az Africa proconsularis-ból való. Saturninus Abitina presbytere és 48 társa szenvedti dicső vértanúságát a tartomány székhelyén, Carthagoban, ugyanazon proconsul; Anulinus előtt. Amint az aktából láthatjuk, aki az első üldöző rendelet (303 febr. 24.) értelmében a Bibliát kiszolgáltatta, megmenekült. A keresztények azonban nem számították többé az ilyent maguk közé és „átadónak” (traditor) nevezték. Igen nagy jelentősége van az aktának azért is, mert egy kissé föllebbenti a fátylat, mely a szent misztériumot, az Úr utolsó vacsorájának ismétlését, eltakarja a titokfegyelem (disciplina arcani) törvénye értelmében. Afrikában „dominicum”-nak, azaz az „Úr titkainak” (dominicum t. i. sacramentum) nevezték a misét.

Diocletianus és Maximianus idejében az ördög a keresztényeknek hadat üzent. Módszere az volt, hogy az Úr szentséges testamentumát (az evangéliumokat) és az isteni írásokat kereste elégetésre, az Úr bazilikáit lerombolta, és eltiltotta a szent szertartások és szentséges összejövetelek tartását az Úr előtt. Ám az Úr Jézus serege nem viselte el ezt a kegyetlen rendeletet és a szentségtörő parancsnak ellene szegült. Tüstént a hit fegyvereit ragadta meg és ütközetbe bocsátkozott, hogy nem annyira az emberek, mint inkább az ördög ellen harcoljon. És ámbár

¹ Latin szövege Th. Ruinart, Acta martyrum, 414—422. p.

az erős hitből néhányan kiestek, mert a pogányoknak elégetésre odaadták az Úr írásait, az isteni testamentumot; viszont számtalanon vitézül fejezték be ügyüket, mert megőrizték és örömetst vérüket ontották értük. Istentől eltelve legyőzték és lesujtották az ördögöt, a győzelem pálmáját tartva kezükben hozták meg ítéletüket az átadók (traditores) és cinkosaik ellen és kiközösítették őket az Egyházból, s ezt (az ítéletet) valamennyi vértanu önnön vérével pecsételte meg. Lehetetlen volt ugyanis, hogy Isten Egyházában együtt legyenek vértanuk és árulók.

Mindenfelől a hitvallók nagy seregei özönlöttek a csatamezőre. Az Úr táborába szálltak, bárhol találtak az ellenségre. Mikor *Abitina* városában harsant föl a harci trombita, *Octavius Felix* házában, a dicsőséges vértanuk rögtön magasra emelték az Úr zászlaját. Szokás szerint megölték az Úr titkait, utána a város vezetői és a stationarius (kézbesítő) katona letartóztatta őket. Nevük: *Saturninus* presbyter és négy gyermeke: az ifjabb *Saturninus* és *Felix*, lektorok; *Mária*, Istennek szentelt leány; *Hilarion* kisfiú. Azután *Dativus*, ki senator volt, *Felix*, másik *Felix*, *Emeritus*, *Ampelius*, *Rogatianus*, *Quintus*, *Maximianus*, *Thecla*, *Rogatianus*, *Rogatius*, *Januarius*, *Cassianus*, *Victorianus*, *Vincentius*, *Caecilianus*, *Restituta*, *Prima*, *Eva*, *Rogatianus*, *Givalius*, *Rogatus*, *Pomponia*, *Secunda*, *Januaria*, *Saturninus*, *Martinus*, *Donatus*, *Felix*, *Margarita*, *Major*, *Honorata*,

Regiola, Victorinus, Pelusius, Faustus, Dacianus, Matrona, Caecilia, Victoria, Herectina, Secunda, továbbá Matrona, Januaria. Letartóztatásuk után vidáman mentek a fórumra.

A csatamezőre elsőnek *Dativus* lépett, kit szent szülei a mennyei Curia fehér senatorának hoztak a világra. Saturninus presbyter is ott lépkedett számos gyermekétől körülvéve, kik részben a vértanuságban társai lettek, részben nevének záloga gyanánt az Egyházra maradtak. Az Úr hadserege követte őket: a mennyei fegyverek ott csillogtak rajtuk: a hitnek pajzsa, az igazság páncélja, a remény sisakja. Ezekben bizakodva a testvéreket a győzelem reményével kecsegtették.

Ekkor elértek a fönt említett városnak *fórumára*. Mikor először egybegyűltek, a hivatalnok kijelentése alapján a hit megvallásának pálmáját vitték el. Ezen a fórumon már csak az ég harcolt az Úr írásai mellett, mert *Fundanus*, a város egykori püspöke, odaadta azokat, hogy elégecsék. Mikor a szentségtörő hivatalnok a tűzbe dobta őket, a derült égből egyszerre esni kezd az eső, a szent iratok alá gyújtott tűz kialszik, jégeső kezd kopogni s dühöngő vihar pusztítja az egész tájéket: *az Úr írásaiért*.

Ebben a városban kapták meg Krisztus vértanui először az áhított bilincset. Innen *Carthagóba* irányították őket és fürgén és vidáman egész úton az Úrnak himnuszokat és énekeket mondtak. Mikor az ekkori proconsulnak, *Anulinusnak* hivatalához érkeztek, állhatatos és vitéz arcvonalba fejlődtek

előtte és az ördög őrzőgő támadásait az Úr állhatatosságával verték vissza. Mivel a gonosz lélek dühe Krisztus katonáival egyszerre nem bírt, egyenkint kezdett harcolni ellenük. Ezen ütközetek tusáit nem annyira a magam, mint inkább a vértanuk szavaival mondom el: hogy a dühöngő ellenség vakmerőségét megismerhessük, a kínzásokban és a vértanuk kitartásában és a hit megvalósulásában Krisztusnak, az Úrnak túláradó erejét dicsérhessük.

Hivatalból tehát a proconsul elé állítják őket elő, és jelentik, hogy Abitina vezetője küldi ezeket, mint keresztényeket, kik a császárok és caesarok tilalma ellenére összejöveleteket tartanak és az Úr titkait ülik meg. A proconsul először *Dativust* kérdi meg, mi az állása, és vajjon résztvett-e az összejövetelen. Mikor ez vallomást tesz róla, hogy keresztény és a gyülekezeten ott volt, követelik tőle, ki volt a szentséges összejövetel összehívója. Azonnal hivatalból parancsot adnak, hogy az equuleusra (a kőpadra) vonják, kinyujtsák és vaskarmokkal tépjék. Mikor a hóhérlegények a parancsot gonosz gyorsasággal végrehajtják és a mondottak miatt haragosan ott álltak a vértanunak a megsebzésre váró mezítelen teste mellett, magasra emelt vaskarmokkal: hirtelen középre pattant *Thelica*, a hősie vértanu és katonokra készen fölkiáltott: „Keresztények vagyunk! Mi hívtuk egybe a gyülekezetet!”

Erre a proconsul haragja tüstént föllobbant, mert a szellemi kard súlyosan megsebezte. Krisztus vértanuját tehát szörnyű üt-

legekkel verette, az equuleuson kifeszíttette, és csikorgó vaskarmokkal tépette. Mindezek ellenére Krisztus dicsőséges vértanuja, Thelica, a hóhérok őrzőgő munkája közben is hálát adott az Úrnak és ily imádságot mondott: „Hála Istennek! Krisztus, Isten Fia, a te nevedben szabadítsd meg szolgálodat!”

Imádsága közben a proconsul kérdi tőle: „A ti gyülekezeteteknek kicsoda a szerzője?”

A hóhér kegyetlenül tombolt ellene, ő pedig hangosan így felelt: „Saturninus presbyter és valamennyien”. Ő vértanu, ki mindenkit elsőségben részesítesz! Nem állította a presbytert a társak elébe, hanem a presbytert és a testvéreket egybekapcsolta a hitvallás sorsközösségében.

A proconsul erre *Saturninust* kezdte fagatni. Ő pedig megmutatta, hogy nem akarta elárulni azt, akivel együtt harcolt az ördög ellen, hanem, hogy bevallhassa, hogy teljes összejövötelen volt, hiszen presbyter is volt velük. Szavával együtt az Urat engesztelő vér csepegett testéből; az evangélium parancsára emlékezve. A vértanu, míg testét kínozták, ellenségei részére bocsánatért esdekelt. A sebekkel szörnyű kínokat okoztak neki, de ő közben pirongatta kínzóit és a proconsult egyaránt: „Igazságtalanul jártok el, szerencsétlenek! Isten ellen cselekedtek. Magasságbeli Isten, ne tudd be nekik bűnül! Vétkeztek, szerencsétlenek, Isten ellen tesztetek! Tartsátok meg a magasságbeli Isten parancsolatait! Igazságtalanságot műveltek, szerencsétlenek; ártatlanokat

marcangoltok! Nem vagyunk gyilkosok; nem csaltunk. Isten, könyörülj meg! Hálát adok neked, Uram, a te nevedért adj nekem kitartást! Szabadítsd ki szolgálodat e világnak fogságából! Hálát adok neked, bár eléggé nem tudok hálálkodni!"

Mikor a vaskarmok még keményebben csaptak vékonyába, és kibuggyanó vére heves gyorsasággal patakzott belőle, hallotta a proconsul hozzáintézett szavát: „Most kezded tapasztalni, mit kell tinektek szenvedni!"

De amaz nyomban hozzátette: „Dicsőségünkre! Hálát adok a birodalom Urának! Megnyílik az örök ország, a romolhatatlan ország. Uram, Jézus Krisztus, keresztények vagyunk, tenéked szolgálunk. Te vagy a mi reménységünk, te vagy a keresztények reménysége! Szentséges Isten, magasságbeli Isten, mindenható Isten! Dicsérünk mindenható Uristen, a te nevedért!"

Miközben így imádkozott, az ördög a bíró által így szólt hozzá: „Meg kellett volna tartanod a császárok és caesarok parancsát!"

Elgyötört testtel, de hősi és állhatatos szóval, győzelmes lélekkel kiáltotta erre: „Nem törődöm más törvénnyel, mint az Istenével! Ezt tanultam, ezt tartom meg, érte meghalok, benne fejezem be életemet, nincs rajta kívül más törvény!"

A dicsőséges vértanu kínzásai közepette mondásaival kínjainál *jobban gyötörte Anulinust*. Mikor végre dühe kegyetlenséggel jóllakott, így szólt: „Hagyd abba!" Errebür-

tönbe zárták s a vértanut hozzá méltó szenvedésre szánták.

Az Úr azután Dativust állította csatasorba, miután Thelica hősi küzdelmét az equuleuson kifeszítve közről szemlélte. Ismételt szavakkal vallotta magát kereszténynek; bátran kijelentette, hogy összejöveleteket hívott egybe. Erre *Fortunatianus* bukkant föl, a szent vértanu nőnek, Victoriának bátyja, togát viselő ugyan (tisztviselő), de a szent keresztény vallás gyakorlásától abban az időben idegen volt. Az equuleusra vont vértanut gonosz szavakkal vádolta: „Ez az az ember, uram, aki atyánk távollétében hugomat, Victoriát elcsábította — mi ugyanis itt tanulunk — és ebből a szépséges városból, Carthagóból, Secundával és Restitutával együtt, Abitina mezővárosba csalta magával; sohasem lépett házukba, csak ha a leányok lelkét rábeszéléseivel csalogathatta.”

Victoria, az Úr híres vértanuja, nem állhatta, hogy a senatort, társát és vértanu bajtársát hamis váddal illessék. Keresztény szabadsággal e szavakba tört ki: „Senki sem beszélt rá az útra; nem is övele mentem Abitinába. Polgárokkal bizonyíthatom ezt! Mindent magam szántából és saját elhatározásom alapján tettem! Az Úr titkát a testvéreikkel együtt ültem meg: keresztény nő vagyok!”

A szemtelen védő ekkor a vértanura átkot szórt, a dicsőséges vértanu pedig az equuleusról igaz feleletet adott mindenre. Anulinus pedig haragra lobbanva parancsot

ad, hogy a vértanut vaskarmokkal kezeljék. Odasiettek a gyors parancsnál is serényebb durva kezek és a pogányok gonosz tekintete számára a belső részeket a bőr feltépésével megmutatták. A vértanunak lelke mindezenközben állhatatos marad. Bár tagjait összetörik, belső részeit majd szétszakították, oldalát föltépték: a vértanu bátorsága sértetlen és megingathatatlan maradt. Dativus végre is megemlékezve méltóságáról — hiszen senator volt —, a hóhér őrzöngése közben ily imádságot mondott az Úrhoz: „Uram, Krisztus, ne szégyenüljek meg!” A boldog vértanu oly könnyedén érte el az Úrnál, amit kért, amilyen röviden kérte.

A proconsul lelkében megrendült és száján kicsúszott a szó: „Hagyd abba!” — mire a hóhérok megálltak. Nem illett ugyanis, hogy Krisztus vértanuja vértanutársának, Victoriának ügyében gyötrődjék. Mikor egy *Pompeianus* nevű ember is kegyetlen vádlóként ezzel a méltatlan *gyanusítással állott elő* és rágalmazását elkezdte, a vértanu lenézően utasította vissza vádját: „Mit keresel, gonosz lélek ezen a helyen? Mit kísérelsz meg még mindig Krisztus vértanui ellen?” Az Úr senator-vértanuja így a hivatali dühöt és hatalmat egyszerre győzte meg. Krisztus híres vértanuiának azonban Krisztusért szenvedni is kellett. Mikor faggatták, vajjon résztvett-e gyülekezeten, állhatatosan azt válaszolta, hogy ő is ott volt, mikor egybegyültek és a testvérekkel közös vallásos áhítattal ülték meg az Úr titkait, de a szentséges gyülekezetnek nem egy

valaki volt a szerzője. Erre a proconsul újra fölindult ellene, kegyetlensége megújult, de a vértanu kettős méltósága a sebeket vágó karmok által csak újra erősödik. A vértanu pedig a kegyetlen kínzások alatt előbbi imádságát ismételte: „Kérlek, Krisztus, ne szégyenüljek meg! Mit cselekedtem? Saturninus a mi presbyterünk!”

Mialatt vékonyát a kegyetlen, durva hóhérlegények a kegyetlenség mesteri tudásával szögletes kampókkal szabdalták, *Saturninus presbytert* vetik az ütközetbe. A menyeyei országon jártatta eszét, látva, hogy vértanu társai még csak kicsit és könnyű dolgokat szenvedtek el, ő így kezdte csatáját. Megkérdezte tőle a proconsul: „Te cselekedtél a császárok és caesarok parancsa ellen, mikor ezeket mind egybehívtad?”

Erre Saturninus presbyter az Úr lelkének sugallatára ekként felelt: „Bátran ültük meg az Úr titkait!”

A proconsul kérdé: „Miért?”

Felelé: „Mert nem lehet azt elhagyni!”

Alig hogy ezt mondotta, parancsolják, hogy Dativus mellé feszítsék ki. Dativus közben inkább nézegette, mintsem fájlalta szétszaggatott testét: mivel lelke és bátorsága az Úrtól függött, semmibe vette a test fájdalmait, hanem csak az Úrhoz imádkozott, mondván: „Kérlek, Krisztus, jöjj, segítségemre, légy kegyes hozzám! Őrizd meg lelkemet, vigyázz lelkemre, hogy meg ne szégyenüljek! Kérlek, Krisztus, adj nekem kitartást!”

A proconsul ekkor így szólt hozzá: Ebben a szépséges városban inkább helyes fölfogásra kellett volna másokat vezetned”.

Erre erősebben és kitartóbban kezdett kiáltozni: „Keresztény vagyok!”

Ez a szó legyőzte az ördögöt és kiadta a parancsot: „Hagyd abba!” És tüstént börtönbe vettette, hogy a vértanuhoz méltó szenvedésre tartsa fönn.

Saturninus presbytert, mikor az equuleuson függött, intették, hogy azoknak hitében kitartson, kiknek vérében szilárdan állt. Midőn megkérdezték, vajjon ő-e a fölbujtó, ő hívta-e egybe mindnyáját, ekként felelt: „Igenis, én is ott voltam a gyülekezetben!”

Emeritus lektor is az ütközetbe rohant, mikor a presbyter tusázott: „Én vagyok a fölbujtó! — mondá. — Az én házamban voltak a gyülekezetek”.

Ám az annyiszor legyőzött proconsul félt *Emeritus* támadásától és a presbyterhez fordult: „Miért cselekedtél a rendelet ellen, Saturninus?”

Mire ez így felelt: „Az Úr titkait abahagyni nem lehet. Így parancsolja a törvény”.

Ekkor a proconsul így szólt: „Mégis nem kellett volna a tilalmat megvetned, hanem inkább megtartani kellett volna és nem a császárok rendelete ellen tenni”.

A vértanuknak szaván hosszan elgondolkodott, majd figyelmeztette a hóhért, kegyetlenkedjék és az serényen eleget is tett a parancsnak. A hóhérlegények a *presbyter elaggott testét megrohanták, őrjöngő düh-*

vel tépték el inait. Testét a részvétet érdemlő kínzások, az Isten papja ellen kigondolt újszerű gyötrések szétszaggatják. Láthattad volna a hóhérokat, mikor a sebzésre éhesen dühöngtek! A belső részeket a nézők iszonyatára föltárták, és a csupasszá vált csontok sápadtan fénylettek ki a vér bíborából. Hogy a kínzók szüneteiben a kínzásra feszített testet a lelke el ne hagyja, ilyen szóval kérlelte a presbyter az Urat: „Krisztus, kérlek, hallgass meg engem! Hálát adok neked, Krisztus, vétesd fejemet! Kérlek, Krisztus, könyörülj; Isten Fia, jöjj segítségemre!”

A proconsul újra így szólt hozzá: „Minek cselekedtél a parancs ellen?”

A presbyter így felelt: „Így parancsolja a törvény, így tanítja a törvény”. Ő csodálatos és isteni felelete a presbyter tanítónak! A szentséges törvényt még a kínzások közt is hirdeti, érte örömet tűri a gyötrelmeket.

A törvény szótól megrettenve, Anulinus kimondta: „Hagyd abba!” S a börtön őrzetére bízva Saturninust, az áhított halálnemre tartotta őt fönn.

Emeritust állították elő; a proconsul így szólt hozzá: „A te házában történtek a császárok rendelete ellenére az összejövelelek?”

Emeritus Szentlélektől eltelve válaszolá: „Az én házamban ültük meg az Úr titkait”.

Mire amaz: „Miért engedted őket belépni?”

Felelte: „Mert az én testvéreim ők — és az Úr titkai nélkül nem bírunk élni!”

Erre nyomban kifeszítették az equuleuson és kinyújtott testét kínozni kezdték. Ő pedig tűrte a váltott hóhér szörnyű sebzéseit és így szólt: „Kérlek, Krisztus, segíts meg engem! Isten parancsa ellen tesztek, boldogtalanok!”

S a proconsul közbeszólt: „Nem kellett volna őket fogadnod!”

Erre így felelt: „Nem tehettem másként, fogadnom kellett testvéreimet!”

Ám a szentségtörő proconsul ezt mondá: „De előbbrevaló volt ám a császárok és caesarok parancsa!”

A szentséges vértanu így felelt: „Isten a nagyobb, nem pedig a császárok. Kérlek Krisztus: téged dicsérlek; Uram, Krisztus, adj kitartást”.

Miközben ezeket imádkozta, a proconsul közbevetette: „Vannak bizonyos írások házadban?”

Felelete ez volt: „Vannak, de a szívemben”.

A proconsul: „Házadban vannak-e, igen, vagy nem?”

Emeritus vértanu felelte: „Szívemben vannak. Könyörgöm, Krisztus; téged dicsérlek! Szabadíts meg Krisztus; a te nevedben szenvedek. Rövid ideig szenvedek; szívesen szenvedek; Uram Krisztus, ne szégyenüljek meg!” Ő e vértanu, ki megemlékezve az apostolról, Isten törvényét nem tintával, hanem az élő Isten lelke által írva birtokolta;

nem kő táblákon, hanem az emberi szívnek tábláin! Ő ez a vértanu, a szent törvény szakértője, gondos őre, borzadt az átadók bűnétől, hogy el ne veszítse az Úr írásait, keblének rejtekébe helyezte el azokat!

A szent hitvalló e szavakkal azt jelentette ki, hogy az egész Bibliát betéve tudja; az összejövetelen, mint lektor, azt mondott el belőle, amit éppen akartak. Így a Szentírást nem vehették el tőle. Az ókorban több példa volt erre.

Ezt megtudva, a proconsul kiadta (hőhérnak) a parancsot: „Hagyd abba!” és valloását a többiekével együtt jegyzőkönyvbe vétette és kijelentette: „Vallomástok alapján mindegyitek érdeme szerint a megfelelő büntetésben részesül!”

A vadállati kegyetlenség véres szájjal jólakva a vértanuk kínjaitól, ellankadt. *Felix*, ki a nevének jelentése és szenvedése alapján valóban *Felix* („boldog”) volt, indult csatába. Az Úrnak arcvonala föl nem bomolva és le nem győzve állt ott, a lelkében legyőzött zsarnok halk szóval testében és lelkében megrendülve, ezt mondá: „Remélem immár, azt a részt választjátok, hogy életben maradjatok és megtartjátok a rendeletet!”

Az Úr hitvallói, Krisztus győzelmes vértanui azonban egy szájjal felelték: „Keresztények vagyunk! Mást nem tehetünk, mint-hogy az Úr szentséges törvényeit vérünk hullása árán is megtartjuk”.

Ez a szó megütötte az ellenséget és így szólt *Felix*hez: „Nem kutatom, keresztény vagy-e, hanem tartottál-e gyűlést, vagy vannak-e írásaid?” Mily ostoba és nevetséges

kérdés a bírótól! Azt mondja: Hallgasd el, hogy keresztény vagy. De hozzáteszi: Ha gyűlésen voltál, valld be! Mintha a keresztény az Úr titkai nélkül meglehetne, vagy az Úr titkait keresztények nélkül ünnepelni lehetne! Nem tudod, Sátán, hogy a kereszténység az Úr titkain alapul, az Úr titkai a keresztényeken, úgy-hogy egyik sem lehet meg a másik nélkül? Ha hallod e nevet (dominicum: az Úr titkai), tudd meg: ott az Úr népes gyülekezete van! Ha gyülekezetről hallasz, tudd meg: ott e név! Elvégre a vértanu átlátott rajtad és kinevetett. Ez a felelet szégyenített meg!

„Dicsőségesen megtartottuk a gyülekezetet az Úr írásainak olvasására és az Úr napján mindig egybegyűltünk!”

Anulinus nagyon elröstellte magát e vallomás miatt, és addig verette a vértanút, míg meghalt. Szenvedését így bevégezte és a mennyei ítélőszék elé jutott, hol az égi karok társa lett.

Ám Felixet *másik Felix* követi, nevében és vallomásában ugyanolyan és szenvedésében is hasonló. Ugyanazzal az erővel indult csatába, őt is úgy verték agyon és lelkét a börtön szenvedései között kiadva, az előbbi Felix vértanúságához csatlakozott.

Ezek után *Ampelius*, a törvény őre, az isteni írásoknak hűséges őrizője vette föl a harcot. Ez a proconsulnak, mikor kérdezte tőle, ott volt-e az összeiövetelen, vidáman, bátran, gyors szóval felelte: „A testvérekkel együtt gyülekezetet tartottam, az Úr

titkait ünnepeltem, az Úr írásai nálam vannak, de szívembe írva. Krisztus, dicsérlek téged! Krisztus, hallgass meg engem!" Ezen kijelentése után nyakát összezúzták és boldogan került a testvérekkel együtt a börtönbe, mintha már az Úr sátorába került volna.

Rogatianus követte őt. Megvallotta az Úr nevét és sértetlenül csatlakozott a fönt említett testvérekhez.

Quintus is elővezették, s ő kiválóan, nagyszerűen vallott. Erre botokkal verték, majd a börtönbe vezették, hogy méltó vértanuságra tegyék félre.

Maximianus követte őt: hitvallásban hasonló, az ütközetben azonos, a győzelemben egyenlő.

Utána az *ifjabb Felix* következett s ez azt hirdette, hogy az Úr titkai a keresztyének reménye és üdvössége.

Mikor őt is botokkal verték, így szólt: „Én áhítatos lélekkel ünnepeltem az Úr titkait, a testvérekkel gyülekezetet tartottam, mert keresztyén vagyok". Ez a valóság méltóvá tette őt, hogy a fönt említett testvéreknek társává legyen.

Az *ifjabb Saturninus*, a vértanu Saturninus presbyternek szent sarjadéka, az áhítot küzdelemben sietve, édesatyjának dicsőséges erényeihez hasonló akart lenni. A proconsul az ördög sugallatára dühöngve mondta neki: „Te is ott voltál, Saturninus?"

Saturninus így felelt: „Keresztyén vagyok!"

„Nem azt kutatom — mondá —, hanem az Úr titkait megülted-e?”

Igy válaszolt Saturninus: „Megültem az Úr titkait, mert Krisztus az én megváltóm!”

A „Megváltó” nevet hallva, Anulinus dühbe föllángolt és a fiút édesatyja equuleusára vonatja. Mikor már kinyujtották Saturninust, így szólt hozzá: „Nos tehát, Saturninus, mire jutottál? Látod, hol vagy most? Vannak-e valamilyen írásaid?”

Ő erre így felelt: „Keresztény vagyok!”

A proconsul mondá: „Én azt kérdeztem, gyülekezeten voltál-e és írásaid vannak-e?”

Felelé: „Keresztény vagyok. Nincs más név Krisztus után, hogy szentnek kellene tartanunk”.

E vallomástól az ördög fölhevülve mondta: „Mivel megmaradsz makacsságodban, téged is kínokkal kell meggyötörni! Mondd, vannak-e írásaid?”

Egyúttal parancsot adott, hogy kínozzák! Az atya megsebzésében elfáradt hóhérok az ifjú vékonyára támadtak és a még nedves vaskarmokon a fiúnak rokoni vére összekeveredett édesatyjának vérével. Ám az ifjú a rokonvér keveredésétől mintha fölűdült volna és orvoslásnak érezte a gyötrelmet. A kínzások közt erőre kapva nagy hangon kiáltotta: „Vannak nekem isteni írásaim, de a szívemben. Kérlek, Krisztus, adj kitartást, benned van reményem!”

Anulinus erre hozzá fordult: „Miért cselekedtél a parancs ellen?”

Felelé: „Mert keresztény vagyok”.

Minek hallatára így szólt: „Hagyjátok abbal!” Nyomban abbamaradt a kínzás és atyja társaságába vitték.

Közben elrepültek az órák és a *nappal az éjbe merült*, a napvilággal együtt elfogytak a kinok is, elmúlt a hóhérok dühe és bírójuknak kegyetlenségével együtt elernyed. Az Úr légioja ellenben, közöttük Krisztussal, az örök világossággal, a mennyei fegyverek csillogó fényében tündökölt és bátrabban, állhatatosabban sietett az ütközetbe. Az Úr ellenségét (a proconsult) a vértanuk anynyi dicső ütközetben legyőzték. Most elhagyta a nap, az éjszaka érte utol. A dühös hóhérok nem álltak rendelkezésére és legyőzve nem küzdhetett már az egyesekkel; ezért az Úr *egész seregének bátorságát* kísérti meg, a hitvallók jámbor lelkületét ilyen kérdéssel ostromolja: „Láttátok, mit kellett szenvedniök az állhatatosoknak, és mit kell még azoknak kiállniok, akik vallo másuk mellett megmaradnak. Aki tehát közületek bocsánatot akar nyerni, az tegyen ígéretet, hogy megmeneküljön!”

Mire az Úr hitvallói, Krisztus dicsőséges vértanui, vidáman, a szenvedés győzelmétől diadalmasan, a Szentlélektől hevülve, erős hangon, egy szájjal kiáltották: „Keresztények vagyunk!” Ez a szó leverte az ördögöt, legyűrte Anulinust; és megszégyenülve a börtönbe zsúfolta őket és a szenteket vértanuhalálra rendelte.

Hogy a jámbor női nem s a szent szűzek virágzó kara ekkora ütközet dicsőségében részesülhessen: a nők valamennyien *Victo-*

ria személyében vívták harcukat, és nyerték el koronájukat. Victoria a legszentebb az asszonyok között, a szűzek virága, a hitvalók díszé és gyönyörűsége, előkelő származású, vallása szerint szent, erkölcsében józan volt; természetes jó tulajdonságai hófehér szüzességben ragyogtak. Teste szépségének megfelelt lelkének még szebb hite és az életszentség teljessége. Az Úr melletti tanuvallomás a második pálma volt részére (szüzessége mellett). Gyermekkorától kezdve a szüzesség ismertetőjegyei ragyogtak rajta; serdültebb éveiben a lélek tisztaságának szigorúsága és valamikép az eljövendő szenvedés méltósága látszott már rajta. Miután serdült korát teljes szüzességben töltötte el, akarata és vonakodása ellenére szülei házasságra kényszerítették. Hogy megmeneküljön szüzessége megrablójától, a leány titokban leugrott lakásukból. Mintha szél szárnyán ért volna a földre, semmi baja sem esett neki. Nem szenvedhetett volna később Krisztus Úrért, ha akkor egyedül szüzessége miatt halt volna meg. A házasság undorától megszabadulva, a szülőket és vőlegényét egyaránt kijátszva, a szüzesség házáat, a szemérem révét: az Egyházat keresi föl. Csaknem a lakodalmas társaság közepéből ugrott ki és sértetlen szűzként jutott oda. Istennek szentelt fejének szent haját sértetlen szeméremben, örök szüzességben őrizte meg. A vértanúságra sietve, a szüzesség virágzó pálmáját vitte győzelmes jobbáiban. Mikor a proconsul ugyanis megkérdezte őt, mit

vall, hangos szóval felelte: „Keresztény nő vagyok!”

És mikor *Fortunatianus*, togatus bátyja és védője hiábavaló érveléssel esztét vesztettnek mondotta, *Victoria* így felelt: „Ez az én lelkülem; és sohasem változott meg!”

A proconsul kérdezte tőle: „El akarsz menni bátyáddal, *Fortunatianusszal*?”

Erre így felelt: „Nem akarok; keresztény nő vagyok; testvéreim pedig azok, akik Isten törvényeit megtartják”. Ó, leány, ki az isteni törvény alapján áll! Ó, dicső szűz, kit méltán szenteltek az örök Királynak! Ó, szentséges vértanu, ki híres evangéliumi tanuvallomásáról! Az Úr szavával felelt: „Azok az én testvéreim, kik megtartják az Isten parancsolatait”.

Ezek hallatára *Anulinus* letette a bírói méltóságot és a leány meggyőzésére leszállott (a bírói székről).

„Gondold meg a dolgot! — mondá —. Ládd-e, itt a bátyád, hogyan akar javadról gondoskodni!”

Krisztus vértanulánya így felelt neki: „Az én szándékom ez, és sohasem változott! A gyűlésen is ott voltam, az Úr titkait is megültem a testvérekkel együtt, mert keresztény nő vagyok.”

Alig hogy *Anulinus* ezt hallotta, mintha a fúriák üzték volna, úgy lobbant haragra és Krisztus szentséges vértanulányát a többivel együtt börtönbe taszította, és valamenynyit az Úr szenvedésére szánta.

De hátra volt még *Hilarianus*, *Saturninus*

presbyter gyermekei közül az egyik, ki kis-korú voltát nagykorú jámborsággal győzte le. Édesatyjának és testvéreinek diadalához óhajtott csatlakozni s ezért a zsarnok kemény fenyegetéseitől nemcsak, hogy nem félt, hanem egyenesen semmibe vette azokat.

Mikor kérdezték tőle: „Édesatyádat, vagy testvéreidet követted-e?”

A kicsiny testből gyermeki hang hallatszik s a kisiú picci keble az Úr megvallására tágul, mikor így felelt: „Keresztény vagyok saját jószántamból és akaratomból. Atyámmal és testvéreimmal együtt résztvettem az összejöveteleken”. Mintha csak az atyának, Saturninus vértanunak szavát hallottad volna a fiú kedves hangján csengeni: Krisztust, az Urat, testvérei példáján fölbuzduló nyelvvél úgy vallotta meg.

Ám a proconsul dőren nem tudta megérteni, hogy ellene nem emberek, hanem Isten maga harcol a vértanukban és nem tudta, hogy a gyermek évei mögött hősi lélek lehet. Ezért azt hitte, hogy a kisiút gyermekes ijesztgetéssel rémítheti meg: „Levágom majd a hajadat, meg az orrodát és a füledet és így bocsátlak el!”

Erre a kisiú, Hilarianus, édesatyja és testvérei erényére büszkén, már a nagyoktól megtanulva a kínok megvetését, hangosan így felelt neki: „Tégy velem, amit akarsz, mert keresztény vagyok!” Rögtön börtönbe vetik őt is és nagy örömmel hallgatják szavát, amint mondja: „Hála Istennek!”

A nagy küzdelem végetért. Az ördögöt legyőzték. Krisztus vértanui örvendeznek, hogy szenvedésükkel az örök dicsőséget érhetik el.

21. Szent Irenaeusnak, Sirmium püspökének szenvedése¹

Sirmium Alsó-Pannóniának volt a fővárosa. A kereszténység már ide is eljutott. A főváros harmadik püspöke volt Irenaeus, ki a diocletianusi üldözés alatt 304 ápr. 6-án halt vértanuhalált. A híres város a Szerémségben volt, a hunok földülták; közelében Mitrovica városa épült.

Midőn Diocletianus és Maximianus császárok alatt az üldözés kitört, különböző viadalokban versenyeztek a keresztények s a zsarnokoktól rájuk szabott kínzásokat Istennek ajánlott lélekkel viselték el, s az örökké tartó jutalmak részesévé tették magukat. Így történt Isten szolgájával, *Irenaeusszal* is, Sirmium város püspökével. Az ő ütközetét akarom most elmondani tinéktek, győzelmét megmutatni. Veleszületett szerénysége és istenfélelme miatt, kinek igaz cselekedetekkel szolgált, nevéhez méltónak találtatott.

Elfogták és elővezették *Probus*, Pannonia helytartója (praesese) elé. *Probus* helytartó így szólt hozzája: „Az isteni parancsolatokra hallgatva áldozz az isteneknek!”

Irenaeus püspök így felelt: „Ki isteneknek és nem az Istennek áldozik, azt ki kell irtani!” (Ex. 22, 20.)

Probus helytartó mondotta: „A jóságos

¹ Latin szövege O. Gebhardt, *Acta martyrum selecta* p. 162—165.

uralkodó parancsa ez: vagy áldozni kell, vagy kínoknak magát alávetnie”.

Irenaeus felelte: „Nekem meg az a parancsom, hogy inkább kínoknak vessem alá magamat, mintsem Isten megtagadásával a gonosz lelkeknek áldozzak!”

Probus helytartó így szólt: „Vagy áldozol, vagy megkínóztatlak!”

Irenaeus felelte: „Örülök, ha megteszed, mert így Uramnak szenvedésében részes lehetek”.

Probus helytartó erre elrendelte kínzását. Mikor már keservesen gyötörték, így szólt hozzá a helytartó: „Irenaeus, mit szólnsz? Áldozál!”

Irenaeus ekként felelt: „Helyes vallomással áldozok az én Istenemnek, kinek mindig áldoztam”.

Megérkeznek ekkor szülei és látva, hogyan kínozzák, könyörögtek neki. Gyermek jöttek, lábát átölelve mondták: „Könyörülj magadon és rajtunk, atyánk!” Feleségek jöttek, siratva arcát és korát, úgy kérlték. Minden szülő gyászolta és siratta, a házbeliék sóhajtoztak, a szomszédok jajgattak, barátai jajveszékeltek; mindnyájan kiáltva szóltak hozzá: „Könyörülj meg zsenge fiatalságodon!” Ám, úgy, amint mondtuk, helyesebb vágyakozás fogta őt el, mert az Úr ezen mondását tartotta a szem előtt: „Aki megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom az Atyám előtt, ki mennyekben vagyon” (Mt. 10, 33.). Ezért mindenkit lenézve, senkinek sem felelt. A legfelső hi-

vatás reményének elnyerésére sietett ugyanis.

Probus helytartó így szólt hozzá: „Mit szólnsz? E könnyek láttára esztelenségedtől térj el! Gondoskodjál ifjúságodról és áldozz!”

Irenaeus így felelt: „Örök életemről gondoskodom, ha nem áldozok”.

Probus erre a börtön őrizetére vetette őt. Több napon keresztül volt bezárva, és különféle szenvedésekkel gyötörték.

Egyszerre *éjjélkor újra* bevezették a szentes vértanút, Irenaeust. Az ítélszéken Probus helytartó ült. Probus így szólt hozzá: „Immár áldozz, Irenaeus, és elkerülsz a büntetést!”

Irenaeus így felelt: „Tedd, ami parancsod, — ezt ugyan ne várd tőlem!”

Probus erre méltatlankodásában botokkal kezdé őt veretni.

Irenaeus kijelentette: „Istenem van és kicsiny koromtól kezdve tisztelni tanultam: Őt imádom, ki engem mindenben megerősít, őneki mutatok be áldozatot is. A kézzel készült isteneket pedig nem imádkozhatom!”

Probus mondá: „Takarítsd meg magadnak a halált! Elég legyen neked, amit máris elszenvedtél kínokat!”

Irenaeus ekként válaszolt: „Folytonosan a halált (t. i. az örök halált) takarítom meg, amikor az általad reám mért szenvedések által, bár nem érzem azokat, Istentől megkapom az örök életet”.

Probus kérdé: „Van feleséged?”

Irenaeus felelé: „Nincsen”.

Probus: „Vannak gyermekeid?”

Irenaeus: „Nincsenek”.

Probus: „Élnek szüleid?”

Irenaeus így válaszolt: „Nem!”

Probus kérdezte: „Hát kik voltak, kik az előző ülés alatt itten sírtak?”

Irenaeus így felelt: „Parancsa az én Uram Jézus Krisztusnak: Aki atyját, vagy anyját, vagy feleségét, vagy gyermekeit, vagy testvéreit, vagy szüleit jobban szereti, mint engem, nem méltó hozzám”. (Mt. 10, 37.)

Istenhez az égre pillantva s az ő ígéretére várva, mindent megvetve, Önélküle senkit nem ismert, nem vallott rokonának.

Probus így szólt hozzá: „Akár az ő kedvükért is áldozzál!”

Irenaeus felelte: „Fiaimnak az az Istene, aki az enyém; az meg tudja őket menteni. Te pedig tedd, ami néked parancsolva van”.

Probus mondá: „Fontold meg a dolgot, fiatalember, mutass be áldozatot, hogy a gyötrelmekbe ne fordítsalak téged”.

Irenaeus válaszolta: „Tedd, amit akarsz. Immár majd meglátod, a te cselvetésed ellen az Úr Jézus Krisztus nekem mekkora türelmet fog adni”.

Probus kijelentette: „Elítéllek majd!”

Irenaeus felelé: „Megköszönöm, ha megteszed”.

Probus *meghozta az ítéletet*, kihirdették: „Elrendelem, hogy a királyi rendeleteknek engedetlen Irenaeust a folyóba vessék”.

Irenaeus ezt a választ adta: „Sokszoros fenyegetést, számtalan gyötrelmet vártam, hogy utána kard élére hányhass. Semmi

ilyet nem tettél. Kérlek azonban, tedd meg ezt, hogy megismerhesd, a keresztények Istenbe vetett hitük miatt hogyan szokták meg a halál megvetését”.

Probus a szentséges férfiú bizakodásán hagra gyúlva, parancsolta, hogy mégis karddal végezzék ki. Istennek szent vértanuja, mintha második pálmáját nyerte volna el, hálát adott Istennek, mondván: „Hálát adok neked, Uram Jézus Krisztus, ki nekem különböző kínok és gyötrelmek után türelmet adsz és az örök dicsőség részesévé tenni kegyeskedtél”.

Mikor azután elértek a hidra, melyet Basentis-nek hívnak, levetette ruháját, ég felé emelte kezét és így imádkozott: „Uram Jézus Krisztus, ki a világ üdvéért kegyes voltál szenvedni, nyíljon meg mennyországod és angyalaid fogadják be szolgádnak, Irenaeusnak lelkét, ki a te nevedért, meg Sirmium katolikus egyházának népéért szenvedem ezt. Kérlek téged és a te irgalmasságodért könyörgöm, hogy engem befogadni és ezeket a te hitedben megerősíteni kegyes légy!” Ezek után karddal lefejezték; testét pedig a hóhérok a Savus (Száva) folyóba dobták.

Istennek szolgálja, Szent Irenaeus Sirmium város püspöke vértanuhalált halt április idusa előtt nyolc nappal (ápr. 6.) Diocletianus császár alatt, Probus helytartói tisztviselősége idején, miközben a mi Urunk Jézus Krisztus uralkodik, kinek dicsőség legyen mindörökon-örökké. Amen.

22. Szent Quirinus püspök és vértanu szenvedése¹

309 június 4-én hazánkban, a mai Szombathely területén: Sabaria városában halt vértanulahalt Quirinus, a pannóniai Siscia (Eszék) püspöke. Ő a második híres vértanu püspök Pannonia tartományából. Az előbbi: Ireneus, fiatal ember volt, Quirinus agastyán korában kapta meg a vértanúság koronáját. Történetét kortársai irták meg. Testét a csakhamar beköszöntő békevilágban Sabariába, a Scarbantia (Sopron) felé vezető út mellett helyezték el, hol gyönyörű bazilika épült; ezt néhány éve szerencsésen kiásták és az ókeresztény kor egyik legnagyobb mozaikját szerencsésen megtalálták benne. Mikor a gótok előzőnlöttek Pannoniát, az ereklyéket az örök városba vitték, és ott Szent Sebestyén templomában helyezték el. Innen a németországi Fuldába vitték. Ennek ellenére hazánkban a középkor folyamán Quirinust tisztelték; nevét magyaros alakban: Kerény, gyermekeiknek is adták.

Midőn e világ fejedelmeit az ördög föltűzelte, hogy a szenteknek lelkét kínozzák, és az Úr gyülekezeteit mindenfelé az üldözések különféle viharai rázták meg, az uralkodók barátait is ösztökélte, és Isten választott népe ellen még nagyobb ütközetet indított: úgyhogy napról-napra növelte kegyetlenségét. Mivel Maximianus császár törvényei pusztították őket, a keresztények serege háborgott. *Illyricum* tartományában Diocletianus szentségtörő törvényeivel dühöngött ellenségesen Krisztus népe ellen. Zsarnok-

¹ Latin szövege Th. Ruinart, *Acta martyrum* 522—524 p.

ságához Maximianust, uralkodótársát párosította, és így mind ennek, mind Diocletianusnak dühe egész Illyricumban megmutatkozott. Csaknem minden provinciának bírójához elküldték a gonosz uralkodók szentségtörő papi süvegeit (mitrákat), hogy a gonosz lelkek templomában kényszerítsék a keresztényeket áldozni. Krisztus templomait bezárták, Krisztus papjait és szolgáit pedig arra kényszerítették, hogy az állami törvényeknek engedelmeskedjenek és hitet tegyenek az istenek mellett: ha pedig vonakodnak előttük tömjént gyujtani, különféle kínzások, sőt a halál vár majd rájuk.

A Krisztus seregében diadalmaskodó sokaságba tartozik *Quirinus*, *Siscia* püspöke; Maximus helytartó (*praeses*) rendelte el letartóztatását.

Amikor a boldog püspök megtudta az elfogató parancsot, *eltávozott* a városból, de menekülése közben elfogták és elővezették. Amikor Maximus helytartó megkérdezte őt, miért menekült, Quirinus így felelt: „Nem menekültem én, hanem az én Uramnak parancsát teljesítettem. Irva van számunkra: „ha üldöznek titeket az egyik városban, menjetek a másikba”.

Maximus helytartó ezt mondotta: „Ki parancsolta ezt?”

Quirinus püspök így felelt: „Krisztus, az igaz Isten”.

Maximus mondotta: „És nem tudod, hogy téged a császárnak parancsai bárhol meg tudnak találni, és az, akit itt igaz Istennek

mondasz, nem tudott segíteni neked, mikor elfogtak?"

Quirinus püspök így felelt: „Mindig ve-lünk van és bárhol is legyünk, az Úr, akit mi tisztelünk, segíteni tud nekünk. Akkor is, amikor elfogtak engem, énvelem volt: és velem van most is itten és az én számból ő felel neked”.

Maximus így szólt: „Sokat beszélsz és beszédeddel a nagy uralkodóknak az intézkedéseit gyalázod. Tedd föl az isteni fej-éket (mitrát) és tedd, ami parancsolva van”.

Quirinus püspök így felelt: „Nem hallgatom meg a te császáraid parancsát: szentségtörő az és Isten parancsolatai ellenére rendeli Krisztus szolgálóinak, hogy isteneiteknek áldozzanak. Én nem szolgállok nekik, mert semmik ők! Az én Istenem, kinek szolgállok, az égen és a földön van és a tengeren. Minden helyen ott van, mindenkinél nagyobb, mert lényege mindeneket átfog: mert őáltala lett minden, és őbenne létezik minden”.

Maximus mondá: „Túlságosan hosszú ideig éltél, és így megtanultál néhány mesét. Eléd teszik a tömjént és tudd meg, hogy vannak istenek, kikről nem is tudsz. Belátásodnak nem kis jutalmát nyered majd, ha a rendeleteknek engedelmeskedel. Ha nem győződ meg önmagadat, hogy jámbornak mutatkozzál, tudd meg: különböző módon megkínóznak, és rettenetes halállal fejezed be életed!”

Quirinus püspök így felelt: „A bántalmazásokat, mikkel fenyegetsz, dicsőségnak vélem. A kilátásba helyezett halál, ha elnye-

rem, az örök életet hozza meg nekem. Ezért az én Istenem iránt, nem a te császáraid iránt óhajtok hű lenni. Nem hiszem, hogy vannak istenek, — nincsenek ezek; a gonosz lelkek oltáira nem helyezek tömjén-áldozatot, mert ismerem az én Istenem oltárait, s itt jóillatú, kellemes áldozatot gyujtok neki”.

Maximus mondotta: „Lám: örültséged a halálba hajt! Áldozz az isteneknek!”

Quirinus püspök így felelt: „Nem áldozok az ördögnek, mert írva van: A népeknek istenei ördögök”.

Maximus helytartó erre vesszőkkel verette őt és így szólt hozzá: „Felelj és ismerd el, hogy hatalmasok azok az istenek, akiknek a rómaiak birodalma szolgál. Ha beleegyezel ebbe, Jupiternek, a főistennek papja lehetsz. Különben Amantiushoz, Pannonia helytartójához küldelek, akitől a halálnak méltó ítéletét nyered el. Hagyd abba dőreségedet és nyugodjál meg!”

Quirinus püspök így felelt: „Valóban most is gyakorlom a papságot, valóban pap leszek majd akkor is, ha önmagamat az igaz Istennek áldozatul hozom. Ha testemet vereted, gyönyörűséget és semmi fájdalmat nem érzek. Nagyobb gyötrelmeknek is elébe állok, hogy kiknek az életben vezetője voltam, kövessenek abba az örök életbe, melybe ezen az úton könnyen juthatunk el”.

Maximus ezt a parancsot adta: „Zárják el a börtönbe, verjék bilincsekbe, mert nem tér józanságra”.

Quirinus püspök így felelt: „Nem félek a börtöntől, mert hiszem, hogy az én Istenem

velem van a börtönben, hisz mindig tisztelőivel van“.

Megbilincselték és *börtönbe zárták* Quirinus püspököt. Imádságba merülve így szólt: „Hálát adok teneked Uram, mert temiattad ért ez a gyalázat. Kérlek, hogy e börtön lakói mind érezzék, hogy az én igaz Istenem tisztelője vagyok és higgyék, hogy nincs más Isten, csak te“.

Éjjélkor nagy fényesség támadt a börtönben. Mikor ezt *Marcellus*, a rabok őre észrevette, kinyitotta az ajtót és boldog Quirinus püspök lábaihoz omolva, könnyek között mondotta: „Imádd értem az Urat, mivel hiszem, hogy nincsen más Isten, csak az, akit te tisztelsz“. A szent püspök sokat buzdította őt, majd a mi Urunk Jézus Krisztus nevében a jelet megadta neki (a *consignatio*: a keresztség).

Maximus három nap mulva Quirinus püspököt *Amantius helytartóhoz* küldötte el, az *Első Pannoniába*, hogy nyakasságáért, melyet a császárok törvénye iránt tanusított, a végső ítéletet meghallja. Bilincsbe verve vezették az egyes városokon végig, a Dunának a partja mellett. Végre Amantius elé vezethették Quirinus püspököt. Amantius helytartó éppen *Scarabantia városából* (Sopron) érkezett vissza és *Sabaria* (Szombathely) városába rendelte őt kihallgatásra. Keresztény nők keresték föl Quirinus püspököt és ételeit és italt ajánlottak föl neki. Elfogadta az ételt, utána elmentek a nők, őrei pedig Sabariába vezették őt.

Amikor előállították, *Amantius helytartó*

így szólt hozzá: „Kérdezem tőled, igaz-e, amit kevélységedben Maximus előtt cselekedtél?”

Quirinus püspök így felelt: „Sisciában az igaz Istent vallottam meg. Őt tiszteltem mindig, őt őrizem szívemben és senki őtőle, aki egy igaz Isten, nem szakíthat el”.

Amantius helytartó ezt mondotta: „Fáj nekem, hogy korodat ütlegekkel kell beszenyyezni, de mégis meg akarom javítani a te gondolkodásmódodat. Jutalmul az életet ígérem, hogy megváltozzál és öreg korod további szakában a császári törvények szerint az isteneknek szolgálj és élvezd életedet”.

Boldog Quirinus püspök ezt mondotta: „Mit aggságoskodol a korról, hiszen azt a rettenthetetlen hit minden kínzásnál erősebbé tudja tenni. Az én hitvallásom nem törik meg kínokon, nem változik meg a jelen élet élvezésével, és a halál félelme, bármily keserves legyen is, lelkem erejét nem zavarja meg”.

Amantius helytartó így szólt: „Miért sürgeted a halált azzal, hogy az istenek és a római birodalom irányában hűtlennek mutatkozol? Mért választod az emberek szokása ellenére az élettagadást? Akik a haláltól megmenekedni óhajtanak, azoknak elég, ha tetteiket tagadják és máris elkerülik a kínokat. Te pedig az édes életet haszontalannak mondd, sietve rohansz a halálba, hisz ellene mondasz a császároknak. De még ezért mindig fölszólítunk: maradj életben, váltsd meg

életedet, és a római törvények tisztelőjének mutasd magadat”.

Quirinus püspök így felelt: „Ez a beszéd esetleg eltéríti az aggastyán lelkűeket, kik hosszabb életkor után sóhajtoznak. Én ellenben azt tanultam az én Istenemtől, hogy abba az életbe jussak el, mely a halál után vagyon és többé a halál meg nem szakítja, le nem zárja. Így hát bizakodva járulok az ideigtartó élet háttárához. Nem hasonlítok ugyanis a gonosztevőhöz, mint Hatalmasságod azt állítja. Azok, míg élni vágnak: Isten tagadásával valóban meghalnak. Én ellenben vallomással az örök életre jutok el. Nem nyugszom bele tehát törvényeitekbe, mert Krisztusnak, az én Istenemnek törvényeit tartom meg; ezeket hirdettem a hívőknek is”.

Amantius helytartó így szólt: „Soká akarunk az uralkodó rendeleteinek megtartására rávenni, de mert lelkednek merevségeit nem lehetett megtörni, minden kereszténynek például fogsz szolgálni, hogy a halálod formájától megrettenjenek, akik élni vágnak”.

Megparancsolták erre, hogy Isten szent papjának, akárcsak egy rabszolgának, malomkövet kössenek a nyakára és a Sibaris folyónak hullámai közé dobják. A hídról bedobták a folyóba, de igen hosszú ideig a víz színén maradt és beszélt a nézőkhöz, hogy ne ijedjenek meg vértanusága példájától. Alig imádkozott azért, hogy elmerüljön, és máris elnyerte azt. Testét nem messze találták attól a helytől, ahol elmerült: imahely van itt is.

A szentnek a testét azonban a scarabantiai kapunál levő bazilikában helyezték el, ahol az érdemeiért folyamodók nagyobb számban keresik föl.

Boldog Quirinus, Siscia püspöke, Krisztus vértanuja, a június nonája előtti napon szenvedett ki és megkoronázta őt a mi Urunk Jézus Krisztus, kinek tisztelet, dicsőség és hatalom mindörökon-örökké. Amen.

23. Szent Phileas és Philorómos vértanuk aktái¹

— Láttuk (l. fönn 194 l.) mily esztelenül vérengző volt Egyiptomban Diocletianus vérengzése. Olvastuk már Eusebiosnál (197 l.) Phileas, thmuisi püspök, levelét. Ránk maradt a szent püspök proconsuli aktája, jegyzőkönyve is, igaz, némi ókeresztény kibővítésekkel, de ezek is jellegzetesen szemléltetik a vallási bölcselkedést, vitatkozást. Philorómos császári pénzügyi főtisztviselő volt. Szenvedésük 306 február 4-én ment végbe.

Phileast fölvezették az emelvényre és Culcianus helytartó így szólt hozzá: „Józan tudsz már most lenni?”

Phileas így felelt: „Mindig józan vagyok és józanul élek”.

A helytartó mondotta: „Áldozzál az isteneknek!”

Phileas így felelt: „Nem áldozok!”

Culcianus mondotta: „Miért?”

Erre így felelt: „Mert a szent és isteni iratok mondják: Aki isteneknek áldozik, nemcsak magának az Úrnak, azt ki kell irtani!”

Culcianus erre így szólt: „Áldozz tehát a Napistennek!”

Phileas így felelt: „Nem áldozok, mert nem ilyen áldozatokat kíván az Isten! A szent és isteni iratok ezt mondják: „Minek nekem vé-

¹ Csak a latin szöveg maradt reánk: R. Knopf — G. Krüger, *Ausgewählte Märtyrerakten*, Tübingen 1929, 113—116 S.

res áldozataitoknak sokasága, úgymond az Úr. Jóllaktam én a kosáldozatokkal, a bárányoknak hájában, meg bakok vérében nem lelem kedvemmet és eledeláldozatot ne mutassatok be nekem". (Iz. 1, 11.)

Az ott álló ügyvédek közül egyik így szólt: „Az ételáldozatot áruld el most, különben életedért kell küzdened!”

A helytartó így szólt: „Milyen áldozatokban gyönyörködik tehát a te Istened?”

Phileas így felelt: „A tiszta szívben, az őszinte érzelemben, és az igaz szavaknak áldozatában gyönyörködik az Isten”.

Culcianus: „Áldozz már!”

Phileas: „Nem áldozok; nem is tanultam”.

Culcianus: „Pál nem áldozott?”

Phileas: „Nem, semmiesetre!”

Culcianus: „Mózes sem áldozott?”

Phileas válaszolta: „Egyedül a zsidóknak kellett áldozatot bemutatni, de csak Jeruzsálemben. Most ellenben már vétkeznek a zsidók, hogy más helyeken is ülnek ünnepeket”.

Culcianus mondá: „Hagyd el a haszontalan szavakat; akár még most is áldozhatsz”.

Phileas felelte: „Nem szennyezem be lelkemet!”

A helytartó kérdé: „Elveszítenők lelkünket?”

Phileas e választ adta: „Lelkünket és testünket!”

Culcianus kérdé: „Ezt a testünket?”

Phileas felelte: „Ezt a testünket!”

Culcianus mondta: „Ez a test fog föltámadni?”

Szent Phileas: „Igen!”

Culcianus újra mondta neki: „Pál nem tagadta meg Krisztust?”

Phileas felelte: „Nem, semmiesetre!”

Culcianus így szólt: „Én is esküdtem, esküdjél te is!”

Phileas így válaszolt: „Nincs parancsunk reá, hogy esküdjünk. A Szentírás ugyanis mondja: Legyen beszédetek igen-igen; nem-nem”.

Culcianus kérdé: „Pál nem volt üldöző?”

Phileas felelé: „Nem, semmiesetre!”

Culcianus mondta: „Nem volt Pál *tanulatlan* ember? Nemde szír volt és szíriül vitatkozott?”

Phileas e választ adta: „Nem, héber volt, görögül adott elő, és mindenkinél nagyobb volt a bölcsesége”.

Culcianus így szólt: „Tán azt akarod ezzel mondani, hogy *Platonnál* is nagyobb volt a bölcsesége?”

Phileas erre: „Nemcsak *Platonnál*, hanem valamennyi filozófusnál bölcsebb volt. Bölcséket is meg tudott győzni; ha akarod, elmondom neked a beszédeit”.

Culcianus erre fölszólította: „Immár áldozz!”

Phileas felelte: „Nem áldozok!”

Culcianus kérdé: „Lelkiismereted ez?”

Mire Phileas így válaszolt: „Igen!”

Culcianus mondá: „Miért nem engedelmeskedel lelkiismeretednek gyermekeiddel és feleségeddel szemben?”

Phileas így válaszolt: „Mert fontosabb lelkiismeretünk Istennel szemben. A szent és isteni írás ugyanis ezt mondja: Szeresd Uradat Istenedet, ki téged alkotott”.

Culcianus kérdé: „Miféle Istent?”

Phileas az ég felé mutatott kezével és úgy mondotta: „Az Istent, ki az eget és a földet és mindent, ami bennük van, teremtette, minden látható és láthatatlan dolog teremtetőjét és alkotóját. A kimondhatatlant, ki egyedül van, és örökön-örökké megmarad. Amen”.

Miután Phileas sokfélét szólott még a helytartóhoz, az ügyvédek tiltakoztak, mondván neki: „Miért állasz ellen a helytartónak?”

Phileas így felelt: „Minden kérdésére válaszolok”.

Culcianus így szólt: „Kíméld nyelvedet és áldozz!”

Phileas erre kijelentette: „Nem áldozok; lelkemet kímélem. Nemcsak a keresztények kímélik a lelküket, hanem a pogányok is; figyeld meg Sokratés példáját. Mikor a halálra vezették, és felesége gyermekeivel ott állt, nem fordult vissza, hanem készségesen fogadta a halált”.

Végre is ilyeneket kérdezgetett a helytartó a szent vértanu püspöktől: „Isten volt Krisztus?”

Phileas így felelt: „Igen”.

A helytartó mondta: „Meg vagy győződve arról, hogy Isten volt?”

Phileas így felelt: „A vakokat látókká tette, a süketeket hallókká, a belpoklosokat megtisztította, a halottakat föltámasz-

totta, a némáknak visszaadta a beszédet, minden betegséget meggyógyított, a vérfo-lyást szenvedő asszony megérintette ruhá-jának szegélyét és meggyógyult és sok más jelet és csodát művelt”.

Culcianus (gúnyosan) kérdezte: „Istent ke-resztre feszítették?”

Phileas e választ adta: „A mi üdvössé-günkre feszítették keresztre. Tudta ugyan, hogy keresztre fogják feszíteni, és gyaláza-tokat elviselni, de odaadta önmagát a szen-vedésre miérettünk. Ezeket előre mondták öröla a szent írások, melyekről a zsidók azt tartják, hogy az övék, pedig nem az övék”.

Culcianus mondotta: „Emlékezzél meg róla, hogy megtiszteltelek téged. A te váro-sodban is bánthattalak volna. De mert meg akartalak tisztelni, nem tettem”.

Phileas így felelt: „Hálás vagyok neked, de kérlek, részesíts teljes kegyelemben”.

Culcianus kérdé: „Mit óhajtasz?”

Mire Phileas: „Élj vakmerőségeddel és tedd meg, amit neked parancsoltak.

Culcianus mondá: „Így tehát ok nélkül meg akarsz halni?

Phileas felelte: „Nem ok nélkül, hanem Istenért és az igazságért”.

A helytartó kérdezte: „Pál is isten volt?”

Phileas így felelt: „Nem”.

A helytartó kérdezte: „Ki volt akkor hát?”

Phileas felelte: „Hozzánk hasonló ember volt; de a Szentlélek volt benne és a Lélek-ben csodákat és jeleket művelt”.

Culcianus kijelentette: „Ajándéku! adlak testvérednek”.

Phileas így felelt: „Te pedig velem ezt a kegyet gyakorold: élj vakmerőséggel, és tedd meg, amit parancsoltak neked”.

Culcianus mondotta: „Ha tudnám, hogy nélkülözöl és így jutottál erre az örü!tségre, nem kímélnék. De mert nagy vagyond van, akkora, hogy nemcsak magad, hanem csaknem az egész tartomány abból élhetne, ezért megkíméllek. Javaslo!m, áldozzá!l!”

Phileas így felelt: „Nem mutatok be áldozatot; ezzel önmagamat kímélem”.

Az ügyvédek közbeszó!ltak: „A curián már áldozott!”

Phileas tiltakozott: „Én ugyan nem áldoztam!”

Culcianus mondotta: „Szerencsétlen feleséged reád tekint”.

Phileas így szó!lt: „Mindnyájunk lelkének üdvözü!tője a mi Urunk Jézus Krisztus, kinek bilincsekben is szolgálók. Ő, aki engem elhívott dicső örökségbe, meghívhatja őket is”.

Az ügyvédek így szó!ltak a helytartóhoz: „Phileas halasztást kér”.

Culcianus így szó!lt Phileashoz: „Megadom neked a halasztást, hogy megfontold a dolgot”.

Phileas erre ekként felelt: „Gyakran megfontoltam és a Krisztusért való szenvedést választottam”.

Az ügyvédek és rokonai ekkor leborultak lábához, átölelték, és kérték, hogy legyen tekintettel feleségére és gyermekeire. Ő ellenben úgy oly mozdulatlanul állott ott, mint

a szikla a tenger hullámcsapásai között. Azt mondta, hogy a hízelgőket megveti. Neki az ég felé kell törnie, Istent tekintenie, szüleinek és rokonainak a szent vértanukat és apostolokat kell tartania.

Egy Philorómos nevű császári hivatalnok ott állott a nézők között. Mikor ez látta, hogy Phileas mennyire elfáradt már a helytartó ravaszságától, és rokonainak könnyeitől, felkiáltott: „Miért teszitek próbára hiábavaló fölösleges módon e férfiú állhatatosságát? Nem látjátok, hogy szeme nem látja a ti könnyeiteket, hogy füle nem hallja a ti szavaitokat? Földi könnyek nem tántoríthatják el azt, akinek a szeme a mennyei dicsőséget szemléli!”

Erre mindenkinek haragja Philorómos ellen fordult. Rögtön követelni kezdték, hogy *ugyanaz az ítélet* érje őt is, mint Phileast. A bíró szívesen beleegyezett és mindkettőt kard általi halálra ítélte.

Miközben kifelé tartottak és a szokásos *vesztőhelyre indultak*, Phileas testvére, az ügyvédek közül az egyik, így szólt: „Phileas pertörlést kér!”

Culcianus visszahívta erre és kérdezte: „Mit indítványoztál?”

Phileas kijelentette: „Nem indítványoztam semmit, távol legyen tőlem. Erre a szerencsétlenre ne ügyelj! Én pedig az uralkodónak, meg a helytartónak nagyon hálás vagyok, hogy Jézus Krisztus örököstársává lehettem!”

Ezekután Phileas eltávozott. Amikor érkezett arra a helyre, ahol ki akarták őket vé-

gezni, *Phileas kelet felé fordulva*, széttárt kezekkel így kiáltott föl: „Drága fiacskáim, mindnyájan, akik Istent keresitek, vigyázzatok szívetekre, mert ellenségünk, mint az ordító oroszlán körüljár, keresve, kit nyeljen el. Még eddig nem szenvedtünk: most kezdünk a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak tanítványai lenni. Kedveseim, a mi Urunknak Jézus Krisztusnak parancsait kövessétek. Hívjuk segítségül a szeplőtelen, fölfoghatatlant, ki a kerubokon trónol, mindenek alkotóját, aki kezdet és vég, kinek dicsőség mindörökon-örökké. Amen”.

Azután a hóhérok végrehajtották a bírói ítéletet és mindkettőnek rettenthetetlen lelkét a fővétellel kiszabadították; mert így rendelte a mi Urunk Jézus Krisztus, ki az Atyával és Szentlélekkel egyetemben él és uralkodik, Isten mindörökon-örökké. Amen.

24. A Palesztinában vértanuhalált szenvedettekről¹

Szent Eusebios, a palesztinai Caesarea püspöke, végigélte az utolsó nagy keresztény-üldözést. Amit maga tapasztalt, amit szemtanuktól hallott, a palesztinai üldözések vértanúiról azt írja meg józan tárgyilagossággal. Nincs egyetlen ország, melynek ilyen részletesen megírt története volna az üldözésről. Eusebios a 303—310 közötti éveket örökítette meg a Szentföld keresztény hőseinek történetéből.

Diocletianus uralkodásának 19. évében (303-ban), Xanthikos havában, a rómaiak szerint áprilisban, amikor az üdvözítő szenvedésnek ünnepe közeledett, Palesztina népét Flavianus kormányozta. Váratlanul mindenfelé írásokat tettek közzé s e rendelet szerint minden templomot földig kell rombolni, az elrejtett írásokat tűzbe vetni, a hivatalok viselőit meg kell fosztani rangjuktól, a (császári) házi szolgálatban levőket szabadságuktól, ha a kereszténység vallásában megmaradnak.

Az első ellenünk kiadott írásnak ez volt a veleje. Nem sokkal utána újabb levél érkezett: ez azt rendelte el, hogy a gyülekezetek elöljáróit először is verjék bilincsekbe, később meg minden eszközzel aldozat bemutatására kényszerítsék.

¹ Görög szövege: Peri tón en Palaistiné martyrsantón (Liber de martyribus Palaestinae Ed. Schwartz, 2 Eusebius Kirchengeschichte 401—442. — Szemelvényesen fordítottuk.

I.

Palesztina vértanui közül az első *Prokopios* volt. Még a bebörtönzés próbája előtt, első belépésétől kezdve mindjárt a helytartó széke elé hurcolták, hogy az úgynevezett isteneknek áldozzon. Azt mondta, hogy csak Egyről tud, és annak úgy áldozik, ahogy az akarja. Mikor aztán azt parancsolták, hogy a négy uralkodónak mutasson be italáldozatot, a vértanu egy mondatot idézett erre, s mert nekik ez nem tetszett, nyomban le is üttették a fejét. Ezt a költői sort idézte ugyanis (Homerosból): „Nem jó dolog, ha több úr van, egy úr legyen, egy király!” (Ezt persze az Isten-királyra értette.) Daisios hónap hetedik napján — a rómaiak szerint június idusa előtt hét nappal (jún. 7.) a hét negyedik napján (szerdán) ez volt az első jeladás (az üldözésre): Palesztina Caesareájában.

Őutána ugyanebben a városban a *vidék egyházainak vezetői* közül a legtöbbben bátran kiállották az iszonyú kínzásokat és nagy küzdelemben példát mutattak a szemlélőknek. Mások ellenben a félelemtől már előre megdermedve, mindjárt az első támadásra összeomlottak. Többen azonban különféle kínokat szenvedtek el: számlálatlan ostorcsapásokat, kínzásokat, szétmarcangolásokat a vaskarmok által; bilincsekben felejtették őket; sokan közülök kezüket kockáztatták; azonban a történeteket Isten titkos rendelései szerint mindnyájan végig elviselték.

Volt, akinek mások ragadták meg a kezét és hurcolták oda az oltárhoz, s a förtelmes és profán áldozatot jobbába gyömöszölték, majd, mintha áldozott volna, elbocsátották. Volt, aki egyáltalán hozzá sem nyult, mikor azonban a többiek állították, hogy áldozott: hallgatott és elment. Másvalakit félholtan fölemeltek, és már mint halottat félredobták, a bilincseket levették róla és úgy vélték, hogy az áldozatbemutatók közül való volt. Erre kiáltozni kezdett és tanuskodott, hogy nem engedett, mire szájonütötték, az erre rendelt sok kéz hallgatásra bírta és erővel kihurcolták, mintha áldozott volna. Ennyire sokra becsülték, ha csupán látszatra is eredményt értek el.

Sokan voltak, de csak *Alphaios* és *Zachaios* találtattak a szent vértanuk koszorújára méltóknak. Ostorcsapások és vaskarok és más kemény fájdalmak után egy nap és egy éjjel négy lyuknyi távolságra szétfeszített lábbal ültek a kalodában. Majd Dios hónap 17-én — a rómaiak szerint 15 nappal december kalendái előtt (303 nov. 17.) — az egy Istent és Jézus Krisztust, az egy Királyt megvallva, mintha káromlást mondtak volna, az első vértanuhoz hasonlóan fejüket veszelve pusztultak el.

II.

Említésre méltó, ami ugyanazon a napon *Romanus* vértanuval *Antiochiában* történt. Palesztinai volt, a caesareai egyházmegye diakonusa és ördögűzője. Éppen akkor járt ott, amikor a templomokat lerombolták, és

látta, hogy nagyon sok férfi nőekkel és gyermekekkel együtt seregesen tódul az istenek templomaiba, és áldozatot mutat be. Elviselhetetlennek találta ezt a látványt, és ezért vallásos buzgalomtól hajtva, odalépett és erős hangon kiáltva pirongatta őket. E vakmerőség miatt elfogták, és az igazságnak bárkinél kiválóbb vértanuja lett. Mikor a bíró tűzhalálra ítélte őt, vidám arccal és bátor lélekkel, örömmel fogadta az ítéletet. Azután elvezették és a kereszthez kötözték, fát hordtak össze, de a tüzet gyújtani akarók a jelenlevő uralkodó parancsára vártak. Erre így kiáltott: „Hol van a tűz?” Mivel ezt mondotta, az uralkodó elé hivatták, új gyötrelmet róttak ki rá: kitepték a nyelvét. Ezt is férfiasan viselte. Így minden cselekedetével megmutatta, hogy az isteni erő mindenki részére rendelkezésre áll, aki a vallás miatt visel el súlyos gyötrelmeket. Mikor a rettenthetetlen férfiú ugyanis megtudta az újabb kínzást, saját jószántából öltötte ki nyelvét és bátran nyujtotta oda, hogy levágják. E kínzás után börtönbe vetették és ott sok ideig fogva tartották, míg a császár uralkodásának húsz éves évfordulója el nem érkezett és régi szokás szerint ajándékképen mindenfelé kihirdették a börtönben levőknek a szabadulást. Ő egyedül maradt benn a kalodában öt lyukra kifeszített lábbal, majd hurkot dobtak a nyakába és így ékesítették föl az áhított vértanúsággal. Ezért kell őt méltán a palesztinai vértanuk sorába számlálni, bár távol halt meg, de palesztinai volt. Ezek az

első évben történtek; ekkor még csak a gyülekezetek vezetői ellen dühöngött az üldözés.

III.

A második évben folytatták és hevesebben vezették ellenünk a háborút. *Urbanus* volt ekkor a helytartó, ki császári levelet kapott. Ebben már általános rendelet volt, hogy mindenkinek mindenfelé, minden városban áldoznia kell és italáldozatot kell bemutatnia a bálványtemplomokban. Ekkoriban *Timotheos* Palesztina *Gaza* nevű városában ezernyi kínt szenvedve, lassú tűz fölé téve, az isteni vallás igaz volta mellett bizonysgot tett, mindenkinek a tűrés példáját mutatta, és elnyerte az istenfélelem győztes szent bajnokainak koszorúját. Vele együtt az igazi ellenállást mutató *Agapiost* s a velük levő *Theklát*, a vadállatok elé ítélték, hogy fölfalják őket.

Ki az, aki látta a most következő eseményeket és nem csodálkoznék? Aki csak halomásból tudja és nem rendülne meg? A pogányok ugyanis népünnepélyt (cirkuszi) látványosságokat rendeztek és azok között, kik oda tartottak, az a hír járta, hogy a viadalba belevetik azokat, akiket épp az imént ítélték a vadállatok elé. A hír mindenfelé növekedett és bővült. *Hat ifjúról volt szó:* az egyik pontusi volt és neve *Timolaos*; a másik a föníciai Tripolisból és *Dionysiosnak* hívták; egy másik a diospolisi egyházmegye alszerpapja volt, *Rómylos* nevű; utánuk két egyiptomi következett, *Paésis* és

Alexandros; majd végül szintén egy *Alexandros* nevű Gazából. Mikor Urbanus (a helytartó) éppen az állatviadalra igyekezett, ezek hátrakötött kézzel, futva siettek hozzá. Elárulták a vértanúság iránti vágyukat és kereszténynek vallották magukat. Minden szörnyűségre fölkészülve, megmutatták ezzel, hogy a mindenség Istenének tisztelői a vadállatok támadásától sem félnek. Nyomban börtönbe vetették őket; a helytartó és kísérete nem kevésbé csodálkozott rajtuk.

Néhány nap múlva két újabb férfi került hozzájuk; az egyik már öelöttük szörnyű és különféle kínzásokat elszenvedve tett vallo-mást. *Agapios* volt az ő neve is. A másik szükségleteikről gondoskodott, ennek a neve is *Dionysios* volt. Így aztán összesen számszerint nyolcan lettek és Caesareában ugyanazon a napon vették fejüket, Dystros hónap 24. napján, avagy április kalendája előtt kilenc nappal. (304 márc. 24.)

Abban az időben az uralkodók körül a legelső (Diocletianus) és a második helyen utána álló (Maximianus), *visszavonult a magánéletbe*; s a közélet újra beteg lett. Nem sokkal utóbb a rómaiak birodalma szétszakadt és engesztelhetetlen háború lobbant föl közöttük. A lázadás és zavargás addig nem maradt abba, míg minekünk békénk nem volt az egész római birodalomhoz tartozó földke-rekségen. Mert mihelyt ez (a béke) világos-sághoz hasonlóan a homályos és sötét éjszaka-ban fölcillant mindenkinek, a rómaiak birodalmának közélete újra megszilárdult, egyetértés és béke uralkodott, s az ősöktől

örökölt egymásiránti jóindulatot fölkarolták. Ám mindezekről kellő időben bővebben fogunk szólni; most pedig a sorjában elmondandó dolgok rendjére térünk.

IV.

Maximianus Caesar (Diocletianus lemondása után *Galeriusnak*, a Keleten uralkodó *Augustusnak* társuralkodója) azon nyomban, hogy az uralmat átvette, kimutatta veleszületett istengyűlöletének és gonoszságának bizonyítékait és az előzőknél hevesebb üldözést indított ellenünk. Mindenfelé nem csekély kavarodás kapott lábra. Ki erre, ki arra szóródott szét, s a veszedelemtől megmenekedni iparkodott. Mindenkit súlyos nyugtalanság fogott el. Ugyan milyen szó volna megfelelő, hogy vázoljuk vele az isteni szeretetet és bátorságot Isten megvallásában, ahogyan az a boldog, valóságos bárány-lelkületű, jóságos vértanuknál látható volt: *Apphianost* értem, ki *Caesarea* lakói részére a város kapui előtt az egy Isten hitének csodálatos példaképe lett. Testi kora szerint még húszéves sem volt. Először a hellének műveltségének elsajátítása céljából hosszabb ideig *Berytosban* (Beirut) töltötte az időt, mert a világ szerint elég gazdag szülei voltak. Csodálatos volna elmondani, hogy ebben a városban hogyan kerekedett az ifjúkori vágyakozások fölé, és nem engedte jellemét sem testének érettsége, sem a fiúk baráti körei által megrontani, hogyan karolta föl a józanságot, tisztességesen, jámborul és istenfélőn, s a kereszténységből vett elvek

szerint töltötte el életét, nevelte önmagát. Meg kell említeni szülőhelyét is, helyes dolog megtisztelni azt, mivel az istenfélelem ily igaz atlétája került ki belőle. Ha valaki ismeri *Gagai-t*, Lykia tartomány nem jelentéktelen városát: onnan származott a fiú. Miután Berytosban tanulmányait befejezte, visszatért oda. Atyja éppen szülőhelyének első állását töltötte be, de a fiú nem tudta elviselni édesatyjának és családjának társaságát, mert nem éltek az istenfélelem parancsai szerint. Mintegy isteni sugallatra, az élet hiú dicsőségénél nagyobbra tört, bizonyos fókig a természetnek megfelelő, de azért inkább Istenben való és igazi filozófia szerint is a testnek édes örömeit megvetette.

Titokban *elhagyta családját* és mitsem törődve a mindennapi szükségletekkel, az Istenbe vetett reménnyel és hittel szívében, Istennek Lelke kezénél fogva vezette *Caesarea* városába, hol már az istenfélelem vértanúságának koszorúja készen várta őt. Velünk együtt élt, s ahogyan a legjobban tudta, Isten igéinek bírást tökéletesbítette és a hallott (önmegtagadási) gyakorlatokkal jó erőben tartotta magát. Olyan vége lett (életének), hogy látva azt ki ne csodálkoznék, sőt csak hallomásból tudva is ne bámulna: bátorságán, szókimondásán, állhatatosságán, mindenekelőtt pedig vállalkozása vakmerőségén magán, mely az istenfélelem buzgóságának és valóban emberfölötti lelkületének adja bizonyosságát? Maximinus jóvoltából a második zavargás tört ki már ellenünk az üldözés évében. Először a zsarnok-

nak levele ment széjjel mindenfelé, szerte a városokban a vezetőknek szorgosan gondoskodniok kellett, hogy mindenki nyilvánosan legalább egyszer áldozatot mutasson be.

Hírnökök járták be egész Caesarea városát és a férfiakat feleségükkel és gyermekeikkel együtt hatósági parancsra a bálványok házaiba hívták; ezenfelül tribunusok jegyzékekből névszerint szólítottak mindenkit föl. Midőn mindenünnen kimondhatatlan tolongásban özönlöttek a rosszak, az említett (Apphianos) anélkül, hogy mi, kik egy házban laktunk vele, tudtunk volna róla, mit szándékozik cselekedni, s anélkül, hogy a helytartó katonai kísérete bármit észrevett volna: félelem nélkül lépett az italáldozatot bemutató *Urbanus* mellé, annak jobbját rettegés nélkül megragadta és pillanatnyilag megakadályozta az áldozásban. Rögtön tanácsot adott neki és valami isteni komolysággal intette, hagyjon föl balgaságával; mert nem helyes dolog, hogy valaki az egy és egyedül igaz Istent elhagyva, bálványoknak és gonosz lelkeknek áldozzon. Mintha a fiút az őt vezető isteni erő szállotta volna meg, és ezen cselekedet által kiáltja, hogy a keresztények, kik valóban ilyenek, nem hagyják el a mindenek Istenének tiszteletét, melyre méltóknak találtattak; sőt ellenkezőleg, fölülemelkednek a fenyegetéseken s a rákövetkező kínzásokon és nemes és félelemtől mentes nyelvvel szókimondó szabad szólásra készíti őket. S így, ha lehet, magukat az üldözőket is fölszólítják, tegyenek

le tévedésükről s az egyedül létező Istent ismerjék el.

Ezek után azt, akiről szó van (Apphianost), mint ilyen vakmerőség után várni lehetett, a *helytartó kísérete* vadállatok módjára *megragadta*, egész testét ezernyi veréssel illette, ám ő mindezt rendkívül férfiasan elviselte. Egyelőre börtönbe vetették, s ott egy nap és egy éjjel lábát a kínzó kalodába tették. Másnap bírāja elé vezették, ki áldozásra akarta kényszeríteni; ő azonban a szenvedések és szörnyű fájdalmak között is teljes kitartást tanusított, bár vékonyát nem egyszer, nem is kétszer, hanem sokszor, egészen a csontokig és a belső részekig föltépték, arcát és nyakát pedig annyira ütötték-verték, hogy nem tudták megismerni még azok sem, akik azelőtt jól ismerték. Mivel azonban erre sem engedett, a hóhérok olajba mártott gyolcsba csavarták lábát és parancsra meggyújtották. Milyen kínokat kellett a boldog vértanunak elszenvednie, arra nem találok szavakat. A tűz ugyanis megemésztette a húst, a csontokig hatolt, a test nedvessége viasz módjára olvadni kezdett és úgy csepegett. Ezek után sem engedett, ellenfelei pedig megvertnek és emberfölötti állhatatossága miatt legyőzöttnek tartották magukat.

Újra bilincsekbe verték, *harmadnapra* újra a bíró elé vitték és ugyanazt a hitet vallotta meg. Erre, bár félig már halott volt, a tengerbe sülyesztették.

Ami ezek után nycmban történt, alig hihető azok számára, kik nem látták; mi ellenben, bár jól tudjuk ezt, mégis föl vesszük ezt

az eseményt történetünk elbeszélésébe, mert a történetek mellett, hogy egyszerűen megmondjam, Caesarea összes lakói tanuskodnak, hiszen ennél a látványosságnál semmiféle életkor nem hiányzott. Alighogy a tenger feneketlen mélységébe vetették ugyanis a szentet és háromszor boldogot, egyszerre szokatlan szökőár és rengés támadt és a tengert meg a mindent körülvevő (levegőt) föl-kavarta, úgyhogy a föld és az egész város is megrendült. Ezzel a félelmes és hirtelen rengéssel egyidőben a tenger a város kapuja elé partravetette az isteni vértanu holttestét, mintha csak nem tudta volna magában tartani. Ez volt a vége az isteni Apphianosnak, Xanthikos hónap 2-án, mely április nonája előtt négy nappal van (306 ápr. 2.), készültnapkor (pénteken).

V.

Ugyanabban az időben, azokban a napokban Tyros városában egy *Ulpianus* nevű ifjú szörnyű bántalmazásokat, borzalmas ostorozásokat viselt el, majd kutyával és kígyóval együtt ökörbőrből készült zsákba varrták és a tengerbe vetették; azért gondoltam, hogy Apphianos vértanúságával együtt megemlítem őt is.

Kis idővel később Apphianosnak sorsában testvérként osztozott *Aidesios*, ki nemcsak Isten előtt, hanem test szerint is testvére volt, mert egy atyától származtak. Sokszor tett hitvallást, hosszú ideig tartó rabságot, és gyötrelmeket tűrt a helytartó ítélete szerint. Közben a palesztinai ércbányákban is

volt, pedig filozófus életet élt, kopott köpenyben járt; testvérénél nagyobb volt a műveltsége s a bölcsélet tudománya érdekelte. Végre is *Alexandriába* jutott el és látta, amint az ottani bíró keresztények fölött ítélkezik és a jogszokás ellenére pimaszul bánik velük. Tekintélyes férfiakat különféle módon bántalmazott, majd mindenképen tisztességes asszonyokat, és saját elhatározásukból szűzen maradt leányokat gyalázatos visszaélésre kerítőknak adott át. Ugyanazt tette ekkor, mint testvére, mert elviselhetetlennek vélte a történeteket: bátor elhatározással odasietett, szóval és tettel gyalázta, becsmérelte a bírót (mindkét kezével arcába sujtott, azután földhöz vágta és ott ütlegelte, miközben szidta, hogy Isten szolgáltaival természetellenesen eljárni merészel).¹ A különféle kínzások gyötrelmeit állhatatosan elviselte és végül testvére halálával végezte: a tengerbe vetették. Ezek az események, amint már elmondtam, nem sokkal később játszódtak el.

VI.

Az ellenünk folyó üldözés *negyedik évében*, december kalendái előtt tizenkét nappal, Dios hónap 20-án (306. nov. 20.), a szombat előtti napon, ugyancsak *Caesareában*, a zsarnok *Maximinusnak jelenlétében*, ki születésnapján a népnek látványosságok ren-

¹ A zárójelben levő szöveg a mű hosszabb változatából való, mely szintén Eusebios alkotása. Ed Schwartz 413, 5.

dezésével hízelgett, a következő följegyzésre igazán méltó esemény történt.

Mindig szokás volt az uralkodók jelenlétében rendezett játékoknál, hogy a nézőknek több szórakozást nyujtsanak, mint egyébként: így új és idegenszerű és a szokástól eltérő látványosságokkal, Indiából vagy Ethiopiából, vagy máshonnan hozott állatokkal, avagy a férfiak ügyes tornászmutatványaival a nézőknek nagyszerű szórakozást nyújtott. Akkor is mindenképen így volt, hiszen maga az uralkodó rendezte a játékokat és ezért minél érdekesebb dolgot kellett becsvágya számára kitalálni. Mi volt ez? Hitünknek tanuját vezették elő a középre, hogy az egy és igaz Isten félelméért megvívjon; *Agapios* volt ez, kiről kevéssel előbb megmondtam, hogy Theklával együtt a vadállatok elé ítélték. Háromszor, vagy tán többször, is vezették pompás menetben gonosztevőkkel együtt a stadionba, de a bíró mindig félretétette újabb küzdelemre, talán száanalomból is, mert remélte, hogy elhatározásában meg fog inogni.

Most, hogy az uralkodó jelen volt, mintha csak éppen erre az időre tartogatták volna, újra elővezették, hogy beteliesediék az üdvözítő szó, mely előremondotta tanítványainak: „A királyokhoz hurcolnak majd ő érette tanúságtételre” (Mt. 10, 18). Középre állították egy gonosztevővel együtt, ki, mint mondták, urát meggyilkolta. Az uralkodó a vadállatok elé ítélt gyilkost könyörületére és emberszeretetére méltónak vélte, mint az a másik (Pilátus) Barabbást az Üdvözítő ide-

jében. Az egész színház helyeslő kiáltásoktól visszhangzott, midőn az uralkodó emberszerető módon megkegyelmezett a gyilkosnak, becsületét és szabadságát visszaadta neki. Az istenfélelem atlétáját az uralkodó először maga elé vezettette, azután hitvallásának visszavonását követelte és szabadságot ígért neki. Ez ellenben nagy szóval tanúsította, hogy nem rossz ügyért, hanem a mindenek Alkotójának tiszteletéért bátran és gyönyörűséggel visel mindent el, amit csak tesznek vele. S mikor ezt mondotta, szavát tettere váltva futva sietett egy reá eresztett nősténymedve elé és önmagát örömet eledelül ajánlotta föl. Még lélezett, mikor a börtönbe vitték vissza, hol egy napig még életben maradt. A következő napon köveket kötöttek lábára és a tengerbe vetették. Ilyen volt Agapios vértanúsága.

VII.

Mikor már az üldözés ötödik évébe jutotunk, Xanthikos hónap 2-án, mely április nomája előtt negyedik nap (307 ápr. 2.), Üdvözítőnk föltámadásának vasárnapján ismét *Caesareában* egy Tyrosból való szűzleány, *Theodosia*, hívő és tisztalelkű leány, még alig 18 éves, odalépett néhány rabhoz, kik Krisztus királysága mellett már hitet tettek és a törvényszék előtt üldögéltek. Szeretettel köszöntötte őket és szokás szerint kérte őket, emlékezzenek meg róla, ha az Úrhoz jutnak. Ekkor a katonák elfogták és mintha valami súlyos gonosztettet követett volna el, a helytartó

elébe vezették. Ez nyomban őrzöngő, állati dühre lobbant és szörnyű, borzalmas kínzásokkal tépette meg a leány oldalát és kebleit, csontig tépetve föl testét. Alig lélekzett már, de azért mindent mosolygó és ragyogó arccal viselt el, mire a tenger hullámaiba vetették. Azután Krisztus többi hitvallójához fordult és valamennyit *Phainóba* küldte, ebbe a palesztinai rézbányába (kényszermunkára).

Ezek után Dios hónap 5-én, a rómaiak szerint november nonáján (307 nov. 5.), ugyan-ebben a városban *Silvanus* társait ítélte el rézbányába kényszermunkára. Ekkoriban, mikor hitvallást tett, presbyter volt, nem sokkal utóbb a püspökséggel tisztelték meg, és vértanuhalállal végezte életét. Az istenfélelem mellett nagyszerű állhatatosságot tanusítottak, mert már előbb is (hogyan elvitték volna őket), tüzes vassal lábuk inait parancsszóra megbénították.

A fölöttük kimondott ítélettel egyidőben elítélt még egy számtalan hitvallást tett férfit: *Dominos* volt ez, kit egész Palesztina ismert; szokatlan szókimondása miatt a tűzhalál büntetését rótt ki rá. Ez a bíró (*Urbanus procurator*) a gonoszságban valóságos föltaláló volt és Krisztus tanítása ellen mind újabb dolgokat tett; Isten tisztelői ellen még eddig sohasem hallott büntetéseket talált ki. Hármat ökölharcra ítél. *Maxentiust*, feddhetetlen és szent presbytert a vadállatok elé ítélte; másokat, kik férfikoruk virágában állottak, eunuchokká tette és a rézbányába küldte; ismét másokat súlyos kínzások után

börtönbe zárt. Ezek között volt *Pamphilos*, nekem mindenki közül legkedvesebb barátom, a mi vértanuink közül számos erénye miatt a legbecsültebb.

Ezek után Eusebios a fejezet második részében elmondja, hogyan bűnhődött a gonoszságok föltalálója, Urbanus helytartó: hivatali visszaéléseiért Maximinus Caesar halálra ítélte. Azután így folytatja elbeszélését.

VIII.

Hatodik éve süvöltött már fölöttünk szakadatlanul a vihar. *Thebaisban* (Egyiptom déli részén) a porfirbányában az istenfélelem hitvallóinak igen nagy tömege tartózkodott. Közülök 97 férfit, feleségükkel és kicsiny gyermekeikkel Palesztina helytartójához küldtek. A zsidók városában (a szír szöveg szerint Diocaesarea) tették le a hitvallást a mindenség Istene és Krisztus mellett. Amiért Urbanus utóda, Firmilianus helytartó, állítólag a császár parancsára, bal lábuk térdizületét az innal együtt tüzes vassal átvágatta; a jobbszemet pedig karddal kiszúratta és izzó vassal gyökeréig kiégette, hogy használhatatlanná tegye. Utána a tartománynak bányáiba küldte őket, hogy a munka és a nyomor végezzen velük. Nemcsak ők, hanem azok a palesztinaiak is ilyent szenvedtek, kiket, mint az imént mondtuk, ökölharcra ítéltek.

Eusebius ezután elmondja, hogy e hitvallókhoz néhány caesareai is csatlakozott, majd gazai keresztények, kiket ép a Szentírás olvasásánál értek. Ezek közül egy nőt kínoztak, mikor, nyilván *Caesareában*, a helytartó székhelyén a nézők közül egy fölháborodott leány közbekiáltott. Így folytatja:

Egy olyan bátor leány, mint a hellénektől magasztalt szabadsághősök, nem bírta tovább az irgalmatlan, durva és embertelen látványt. Maga a kínzotthoz hasonlóan szintén a szüzesség állapotát választotta és most gyenge testtel, jelentéktelen külsőben erős s a testnél nagyobb lélekkel a tömeg közepéből így kiáltott a bíró felé: „Ugyan meddig kínozkod még ilyen kegyetlenül nővéremet?” A bíró még hevesebb haragra gyúlva, nyomban elfogatta a leányt; tüstént középre hurcolták; ő pedig az Üdvözítőnek tiszteletreméltó nevét megvallotta. Először csak szavakkal nógatta, hogy áldozzon, mikor nem engedett, erőszakkal az oltárhoz cipelték. Nővérünk azonban önmagához hű maradt és előbbi bátorsága sem tűnt el; félelem nélkül és bátran kinyújtotta lábát az oltár felé és azt a rajta lobogó tűzzel együtt fölrúgta. A bíró erre vadállati dühbe gurult, tüstént megtépette a leány oldalát, erősebben, mint bárkinek valaha, mintha a leány véres húsával jól akart volna lakni. Mikor aztán őrvönzésén maga is megundorodott, a két nőt egymáshoz kötöztette, és tűzhalálra ítélte őket. Közülök az első állítólag Gaza környékéről származott; a másik azonban tudvalevőleg Caesareából való volt, sokan ismerték, *Valentina* volt a neve.

Ezután hogyan mondhatnám el kellően azt a vértanuságot, melyre a háromszor boldog *Pált* méltatta az Isten? Ugyanabban az órában egy ítélettel ment a halálba a két nővel. A kivégzésnél kérte a hóhért, ki már le akarta vágni, adjon neki rövid haladékat.

Miután megkapta, hangos és érthető szóval *imádkozni kezdett* és Istenhez könyörgött. Először *néptársaiért* könyörgött, hogy hamarosan szabadságot nyerjenek; azután a *zsidókért*, hogy Isten által Krisztushoz térjenek; majd sorjában szavával ugyanazt kérte imádságában a *samaritánusok* népe részére; azután azt kérte, hogy a (pogány) *népek*, melyek tévedésben és Isten nem-ismerésében élnek, eljussanak az ő megismerésére és az igaz vallást fölvegyék; nem felejtkezett el az akkor őt körülálló, vegyes rendetlen *tömegről* sem. Mindezek után — mily nagy és kimondhatatlan béketűrés ez! — a *bíróért* imádkozott, ki a halálos ítéletet hozta; majd az összes *uralkodókért* imádkozott. Végül *azért* is könyörgött a mindenség Istenéhez, aki levágja fejét, ennek füle hallatára, meg azokért, kik ott jelen voltak, hogy semmiképen sem tudják be nekik bűnül, amit vele cselekszenek. Hangos szóval így és hasonlóan imádkozott. Csaknem mindenkit jaigatásra és könnyekre indított, hogy igazságtalanul emésztik el. Szabályosan elkészült és nyakát szabaddá tette s a pallos alá hajtotta, és így az isteni vértanúsággal fölékesítette magát, Panemos hónap 5-én, azaz augusztus kalendája előtt nyolc nappal (308 júl. 25.).

Ezeket tehát ilyen vég érte. Nem sok idő telt el, és *Egyiptom* földjéről újra hitvallásának csodálatraméltó atlétái érkeztek, szám szerint harminc, kik Maximinus rendeletéből már Egyiptomban szemük és lábuk csonkítását elszenvedték. Részben az említettek-

hez csatolták őket, kik Palesztina bányáiban voltak, részben a Ciliciában elítéltekhez.

IX.

Krisztus nagyokat cselekvő vértanuinak ekkora férfias tettei után, mintha csak a szent vér oltogatta volna, az üldözés tűzvésze lelohadt. Könnyebb sors és szabadság jutott osztályrészül a *Thebais* bányáiban dolgozóknak. Mi is egy kissé kezdtünk föllélekzeni a tiszta levegőben — és ekkor, nem tudom, hogyan, milyen alkalommal, de újra föllobbant ellenünk annak a férfiúnak haragja, kinél az üldözés hatalma volt.

Váratlanul mindenfelé szétment Maximinus ellenünk kiadott *rendelete* a tartományok helytartóihoz s a táborparancsnokok minden városban nyilvános hirdetésekkel, levelekkel és közrendeletekkel utasították a városbírákat (a logistákat), hivatalnokokat, és a levéltárosokat (tabulariusokat) a császári parancs végrehajtására. Ez elrendelte: minden gondjukat fordítsák a rombadőlt bálványtemplomok fölépítésére; mindenki mindenfelé feleségével és házanépével, még csecsszopó gyermekeivel is áldozzon és mutasson be italáldozatot és az áldozatot előírás szerint meg is ízlelje. A piacon (agorán) az árukat meg kell hinteni áldozati borral. A nyilvános fürdőházak előtt örök álljanak, hogy azokat, kik ott tisztálkodni akarnak, az utálatos áldozatokkal bemocskolják. Ezeknek a rendelkezéseknek nyomán, mint értehető, a mieink nagy aggodalomba estek; de

még a hitetlen pogányok is kifogásolták ezt a súlyos, túlzott és szokatlan eljárást: még nekik is utálatosnak és dőrének tetszett.

— Eusebios azután elmondja három férfinak, *Antoniusnak, Zebinasnak és Germanusnak* hőstettét, kik *Firmilianus* helytartót meg akarták akadályozni az áldozat bemutatásában, és ezért 309 nov. 13-án életükkel fizettek. Majd elbeszéli *Annathas*, *skythopolisi* szűz vértanuságát.

X.

A következő hónap, *Appelaios* havának 14-én, azaz január kalendája előtt tizenkilenc nappal (309. dec. 14.) a kapuőrök ismét elfogtak *néhány egyiptomit*, mikor a jövevényeket ellenőrizték. Ezek *Ciliciába* iparkodtak éppen, hogy ott a hitvallóknak szolgálátára álljanak. Néhányan közülük ugyanabban a büntetésben részesültek, mint akiknek szolgálni akartak: félszemüket és fél lábukat használhatatlanná nyomorították. Hárman közülük *Askalonban*, ahol elfogták őket, csodálatraméltóan hősie állhatatosságot tanusítottak és különböző módon végezték be vértanuságukat. Az egyiknek *Arés* volt a neve: ezt tűzben égették meg; *Prómosnak* és *Éliasnak* a fejét vették.

Audynios hó 12-én, azaz január idusa előtt három nappal (310 jan. 11.) *Caesarea* városában az *Aneas* falvából, *Eleutheropolis* környékéről való Péter aszkéta tett a tűzben próbált aragnál értékesebb vallomást *Krisztusnak*, az Isten küldöttjének hite mellett. Ezerszer nógatta őt a bíró is, meg környezete is, hogy könyörüljön meg önmagán,

kímélje meg ifjúkorát, szépségét, ám ő elnézett fölöttük, mindennél, még életénél is többre becsülve a mindenség Istenébe vetett reménységét.

Vele együtt ugyanazon a máglyán végezte életét Asklepios, ki Markion családja (eretneksége) szerint való püspöknek vélte magát; a vallás iránti buzgalomból, mint ő hitte, de nem a teljes megismerés vallása (a kato-licizmus) szerint.

Asklepios ugyanis gnóosztikus eretnek volt; az ilyent nem tekintették vértanunak. A következő fejezet — némi rövidítéseket végeztünk a fordításban — Eusebios atyai barátjának, *Pamphilos*nak és társainak vértanuságát beszéli el.

XI.

Ideje immár a nagy és széltében megbeszélt színjátékot elmondani, melyet a nekem annyira kedves név: *Pamphilos és társai* nyújtottak.

Tizenketten voltak összesen, nemcsak az apostolok kegyelmében részesültek, hanem számuk azonosságában is. *Pamphilos volt a fejedelem* közöttük, egyedül ő volt áldozópap. Egész életében mindenfajta erényben tündökölt, akár e világnak megvetését nézzük, akár javainak bőkezű szétosztását a szegények között, akár a világi kitüntetéseknek lenézését, melyeket pedig elérhetett volna, akár a bölcselőhöz méltó életgyakorlatát. De korunk emberei között mindenkinél inkább kitüntette őt a Szentírásnak lángoló szeretete; azután minden elvégzendő dolgában a fáradhatatlan,

szakadatlan munka és szorgalom; végül hozzájárult mindehhez, hogy jót tett mindenkivel, aki csak hozzájárult.

Vele együtt volt *Valens*, Aelia város diakonusa, hófehér, dús hajjal, első tekintetre tiszteletreméltó aggastyán, aki jobban értett a Szentíráshoz, mint a többi. Annyira jól tudta a Szentírást fejből, hogy mindegy volt neki teljesen, vajjon könyvből olvassa-e, vagy bármilyen lapját kívülről mondja el. Harmadik volt közöttük: *Pál*, Jamniából származó férfiú, a cselekvésben buzgó és tettvággyal telt férfiú, aki a vértanúság előtt már tüzes vassal sütögetést szenvedett el és a hitvallomás koronáját már elnyerte.

Két nap mulva öt egyiptomi keresztény férfit löktek közéjük. Az egyiptomiakat is elvezették Firmilianus helytartó elé és ez megkérdezte őket, mi a nevük. Az egyiptomiak saját nevük helyett prófétaneveket mondtak, mert letették a szülőktől kapott neveket, mivel bálványistenek nevéből voltak képezve. Ezért *Illésnek*, *Jeremiásnak*, *Izajásnak*, *Sámuelnek* és *Dánielnek* nevezték magukat. Amikor megkérdezte, hol a hazájuk, az első közülük azt mondotta, hogy hazája Jeruzsálem. Azt a Jeruzsálemet értették, melyről Szent Pál azt mondja, hogy a magasságbeli Jeruzsálem szabad és mindnyájunknak anyja. A helytartó azt gondolta, hogy valami titkos értelme van ennek, azért megkínóztatta és tüzetesen kérdezte, hol van az a város? Ezt a feleletet kapta: „Azoknak a hazája ez csupán, akik az igaz Istent tisztelik. Ezeken kívül másoknak nincsen pol-

gárjoga ottan. Keleten van, a fölkelő nap felé." Végül is fejét vétette a vértanunak és a többit is kivégeztette.

Mikor látta, hogy hiába kínozza az embereket, Pamphilost és társait hívatta elő. Ujra megkérdezte tőlük, vajjon a császári parancsoknak engedelmeskednek-e. Mikor semmit el nem ért velük, valamennyiüket lefejeztette. Nagy tömeg szemlélte a vértanuk kivégzését. A tömegből egyszerre egy fiúnak a hangját lehetett hallani, aki felkiáltott, hogy engedjék a holtaknak testét eltemetni. A fiú Pamphilos családjából való volt. A helytartó, aki nem ember nevére, hanem vadállatnak a nevére méltó, semmit sem kímélve az ifjúnak korát, megkérdezte, vajjon keresztény-e és rögtön megparancsolta a hóhéroknak, hogy teljes erővel kínozzák a fiút. Végül is szörnyű kínzás után a meggyötört fiatal testet máglyán elevenen elégették. Neve *Porphyrios* volt. A szent holttesteket az istentelen helytartó parancsára, *négy teljes napon* át hagyták feküdni a szabadban, hogy dögevők felfalják őket. Végre is érintetlenül tudták a keresztények eltemetni őket, mert négy nap alatt sem dögevő madár, sem kutya nem közeledett a holttestekhez.

Eusebios ebben a fejezetben még elmondja a caesareai vértanuságok folytatását, amint 310 febr.—márc. hónapjában történtek. Tizedik vértanu *Seleukos* lett, római katonatiszt, aki a hitvalló testvéreknek megvitte a hírt Porphyrios haláláról és egyet csókkal is üdvözölt. Az őrség erre letartóztatta és a helytartó tüstént leüttette a fejét.

A következő vértanu *Theodulos* lett, aki a helytartónak régi, megbecsült szolgája volt; mikor róla

is kiderült keresztény volta, gazdája keresztre feszítette. *Julianus* éppen útról tért meg; az első látvány a vértanuknak földön heverő holtteste volt. A kihült tagokat csókolgatta, mikor elfogták és máglyán elégették. Ugyancsak útról érkezett a város kapujához *Adrianos* és *Eubulos*, de már itt kiderült keresztény voltak; az előbbi lefejezték, az utóbbit 310. márc. 7-én a vadállatok elé vetették. Ő volt Caesareában az utolsó vértanu.

A következő két fejezetben még elmondja a bányákban raboskodó hitvallók közül *Peleus* és *Nilos* egyiptomi püspökök, valamint *Silvanusét* és *Jánosét*, *Silvanus*, Gaza püspöke, azelőtt katona, volt az utolsó, ki Palesztinában Krisztusért vértanuhalált halt.

A könyvecske befejezése a következő:

Ezek a vértanúságok, melyek teljes nyolc esztendő lefolyása alatt Palesztinában megtörténtek. Az üldözés így esett meg rajtunk. Elkezdődött a templomoknak lerombolásával, nagyra nőtt idővel az uralmon levők támadásai által; ezekben a vallásért viaskodók sokféle és sokformájú küzdelmei a vértanuknak számlálhatatlan seregét szolgáltatták, Libyától egész Egyiptomon és Syrián és a keleti tartományokon át köröskörül egészen Illyria vidékéig. Az említetteken túl fekvő tartományok ugyanis: Italia, Sicilia, Gallia s a lenyugvó nap felé eső tartományok: Hispania, Mauretania, és Africa felé, csupán az első két évben viselték el az üldözés háborúját és hamarosan Isten oltalmán és békéjén örvendhettek. A mennyei gondviselés ugyanis azokat az embereket egyszerűségük és hitük miatt megkímélte.

Amit a rómaiak birodalmáról eddig még sohasem mondhattak el, az mindnyájunk várakozása ellenére a mai időkben megtörtént: a birodalmat az ellenünk támasztott

üldözés kétfelé vágta. Békét élveztek a testvérek, kik az imént említett részben laktak; a másik részben levők ellenben ezer és ezer küzdelmet álltak ki. Az isteni és mennyei kegyelem azonban a mi birodalomfelünkre is jóságosan és jóakarattal rámosolygott. Ekkor azután csodálatosképen a mi uralkodóink is megváltoztatták gondolkodásuk módját, még azok is, kik azelőtt háborút indítottak ellenünk, és palinodiát (a visszavonás énekét) kezdtek eldalolni. Számunkra üdvös rendeletekkel (Galerius keleti császár 311 ápr. 30. türelmi rendelete) és szelíd rendelkezésekkel a ránk gyújtott tűzvészt eloltották. Még ezt a palinódiát is meg kellene írni.

25. A Bét Párszájében megölt perzsiai vértanuk története¹

Perzsia a római birodalom soha le nem győzött, örök ellenlábasa volt. Perzsiában a III. század óta már erősen terjedt a kereszténység; elsősorban a perzsa birodalom arám-nyelvű alattvalói: a szírek között, bár csakhamar akadtak keresztények a tulajdonképeni perzsa (iráni) nép körében is. A perzsiai Egyház szépen fejlődött, mindenfelé voltak püspökei, mikor itt is kitört az üldözés, olyan időben, mikor a római birodalomban az Egyház már békét élvezett. A nagy üldözés II. Sápur király uralkodásának (310—380) harmincadik évében kezdődött. A nagy király Perzsia régi nagyságának visszállításáról ábrándozott, ezért országában a régi nemzeti vallást: Zarathustra világnézetét akarta helyreállítani. Régóta ferde szemmel nézett a szírek közt terjedő kereszténységre, annál inkább megharagudott azonban reája, mikor 338-ban a római légiók elől vissza kellett vonulnia. 339-ben kezdte a keresztények üldözését.

A legelső hiteles tudósítás II. Sápur üldözésének kezdetéről a Bét Párszájében (Persis városában) kiszzenvedett vértanuk története.

Sápur, Perzsia királyának harmincadik évében (339) mágusok járultak eléje (a perzsa nemzeti vallás papjai) és a nazarénusokat (keresztényeket) ekként vádolták be a királynál: „Nem szolgálhatunk a Napnak, nem tehetjük a levegőt tisztává, nem deríthetjük a vizet, nem tisztíthatjuk meg a földet a nazarénusok miatt: ezek gyalázzák a

¹ A szír szöveg német fordítása: O. Braun, *Ausgewählte Akten persischer Märtyrer*, Kempten und München 1915, 1—4.

Napot, megvetik a tüzet, és nem tisztelik a vizet." Sápurt erre nagy harag fogta el; nem ment el versenypályára sem, pedig éppen oda tartott, és parancsot adott a nazarénusok le tartóztatására. A király rendőrségének emberei és jegyzői kimentek és elfogták *Manát, Ábrahámot és Simont*.

Következő napon a mágusok a királyok királya elé állottak és vádat emeltek: „Sápur, Nikátor püspöke és Izsák, Karka de Bét Szlók püspöke templomokat építenek és szép szavakkal félrevezetik az embereket.”

Erre a király parancsot adott: „Három napon belül jelenjenek meg udvaromnál.”

Mivel a király parancsa sürgős volt, tüstént lovasok vonultak ki és behozták a jelzetteket. A királynak jelentették, hogy *Sápur és Izsák* megérkezett; erre parancsot adott, hogy börtönbe zárják őket. A király parancsára becsukták őket.

A következő napon a király egybehívta az előkelőket és megkérdezte őket: „Ismeritek Sápur és Izsák nazarénusokat?”

Ezek így feleltek: „Ismerjük őket.”

A király haragja erre föllobbant és parancsot adott, hogy vezessék őket eléje. *Sápur és Izsák* püspököt, valamint *Manát, Ábrahámot és Simont* elébe hozták és ezek, amint parancsolta, megjelentek előtte.

A király így szólt hozzájuk: „Nem tudjátok, hogy én isteni ivadék vagyok, és imádom a Napot, tisztelem a tüzet. Ti meg kicsodák vagytok, hogy ellenálltok parancsomnak és a Napot gyalázzátok, a tüzet megvetitek?”

Egy értelemmel mindnyájan ezt felelték: „Az egy Istent imádjuk és csak egyedül neki szolgálunk.”

A király erre így szólt: „Kicsoda az az Isten, ki Hormizdnál különb, vagy haragja Ahrimannál keményebb? Van-e bölcs, aki ne imádná a Napot.”

Sápur püspök így felelt: „Más Istent mi nem ismerünk el, mint azt, aki az eget és a földet, a Napot és a holdat, minden látható és láthatatlan dolgot teremtett. És hiszünk Jézusban, ki tőle született, kit Nazarénusnak neveznek.”

Alig hogy a király ezt meghallotta, parancsot adott, hogy szájon vágják. Addig sújtottak arcába, míg fogait kitörték. A király ekkor így szólt hozzá: „Hívd Jézust, adjon neked újra fogakat.”

Sápur ekkor ekként válaszolt: „Jézus olyan valamit ad nekem, amiről te nem tudhatsz!”

A király kérdé: „Hogy hogy nem tudhatom?”

Sápur így felelt: „Mert gonosz vagy!”

A király erre nagy haraggal parancsolta, hogy botokkal verjék. Addig verték, míg minden csontja el nem törött. Mivel még egy kis élet volt benne, parancsára vasraverve börtönbe vetették.

Ezután Izsákot hozták elő. A király parancsára megfosztották ruhájától. A király megkérdezte: „Te is ragaszkodol Sápur dőreségéhez? Véredet majd az övével keverem!”

Izsák így válaszolt neki: „Az, amit te dőre-

ségnek mondasz, nagyszerű bölcsesség, csak te nem érzed."

A király erre így szólt: „Látom, hogy túlságosan sokat beszélsz, elrendelem, hogy tépjék ki nyelvedet."

Izsák ekként felelt: „Irva van: Igazságot beszélek a királyok előtt és nem szégyenülök meg."

A király kérdé: „Hogyan merészeltél templomot építeni?"

Izsák erre: „Mikor hagytam abba a templomépítést?"

Beszédére a király megharagudott. Maga elé hívatta *Karka vezetőit* és kérdezte tőlük: „Nem tudjátok, hogyha valakinek szívében vagy nyelvében álnokságot találnak, halálra méltó? Hogyan tetszik tinéktek az én meggyalázásom, tán örültök neki? Hiszen Izsákkal közösségben vagytok és az ő szentségéhez járultok. A Napra esküszöm és a ki nem alvó tűzre, hogy, míg életben maradok, ti megelőzitek őt sírjában."

Mikor a vezetők ezt hallották, szívük verése elállt és arcukra borultak. Elvitték a királytól Izsákot a neki kijelölt helyre és ott megkövezték őt. Izsák meghalt, mert az előkelők, kik csak nevük szerint voltak keresztények, féltek a király haragjától.

Sápur püspök a börtönben hallotta, hogy Izsákot az előkelők megkövezték és meghalt; nagy öröm töltötte el és dicsérte Istent, hogy megkoronázta. Őmaga is két napra rá meghalt a verés és a bilincsek következtében. A királynak elmondották, hogy Sápur a börtönben meghalt, mire parancsot adott,

hogy fejét hozzák eléje. Így tettek; nem hitte el ugyanis, hogy meghalt.

Izsák megkövezése és Sápur halála után a király rendeletére *Manát*, *Ábrahámot* és *Simont* vezették elébe. A király így szólt hozzájuk: „Imádjátok-e a Napot? Tisztelitek-e a tüzet?”

Ezt a feleletet adták: „Távol legyen ez tőlünk! Jézust imádjuk mi; őt valljuk meg.”

A király erre különböző halálnemekre ítélte őket. Megparancsolta, hogy *Manát* fejétől csípőjéig nyúzzák meg és meghalt, mikor ezt tették vele. Utána vasszegeket tüzesítettek meg, és *Ábrahámnak* mindkét szemébe verette; két nap múlva ez is meghalt. Azután gödröt ásatott és *Simont* mellig betemette és íjászok nyilaztak rá, míg meg nem halt. Keresztény testvérek jöttek, elvitték tetemüket és titokban eltemették.

